

T.C.
RİZE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

TEZİN ADI

Elmalı Tefsirinin Kırâat İlmi Açısından Değerlendirilmesi

(Yüksek Lisans Tezi)

Tezin Yazarı

Tugay DURAN

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Süleyman MOLLAİBRAHİMOĞLU

RİZE 2010

T.C.
RİZE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

TEZİN ADI

Elmalı Tefsirinin Kırâat İlmi Açısından Değerlendirilmesi

(Yüksek Lisans Tezi)

Tezin Yazarı

Tugay DURAN

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Süleyman MOLLAİBRAHİMOĞLU

Tez Savunma Tarihi

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmza

Başkan : Prof. Dr. Süleyman MOLLAİBRAHİMOĞLU

Üye : Doç. Dr. Ömer Faruk YAVUZ

Üye : Doç. Dr. Mustafa ALICI

Enstitü Müdürü

..... / ..... / 201..

Onay Tarihi

RİZE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu tezi bilimsel metotlara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak hazırlayıp sunduğumu, tezde bana ait olmayan tüm bilgi, düşünce ve sonuçları belirttiğimi ve kaynağını gösterdiğimi beyan ederim.

..... / ..... / 200.

İmzası

.....

Tugay DURAN

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	4
ÖN SÖZ	8
GİRİŞ	11
ELMALILI MUHAMMED HAMDİ YAZIR:	
HAYATI VE ESERLERİ	11
HAYATI	11
ESERLERİ	12
İrşâdü'l-Ahlâf fi Ahkâmi'l- Evkâf	12
Sefer Bahsi	12
Hz. Muhammed'in Dini İslam	12
Metâlib ve Mezâhib.....	13
İstincâî ve İstikrâî Mantık	13
Hak Dini Kur'an Dili	13

BİRİNCİ BÖLÜM

KİRÂAT İLMİNE GENEL BİR BAKIŞ

1. KİRÂAT İLMİNİN TANIMI, KONUSU VE GAYESİ	18
1.1. Tanımı	18
1.2. Konusu	19
1.3. Gayesi ve Faydaları.....	19
2. KİRÂAT İLMİNİN TARİHÇESİ	20
2.1. Kırâat İlminin Doğuşu	21
2.2. Kırâatlerin Yedi ve On İle Sınırlandırılması	22
2.3. Kırâat İmamları	23
2.3.1. Nâfi'	23
2.3.2. İbn Kesir.....	23
2.3.3. Ebû Amr	24
2.3.4. İbn Âmir	24

2.3.5. Âsım	24
2.3.6. Hamza	24
2.3.7. Kisâî	25
2.3.8. Ebû Ca'fer	25
2.3.9. Ya'kub el-Hadrâmî	25
2.3.10. Halef-i Âşir	25
2.4. Kıraatlerin Bugünkü Durumu	26
3. KIRÂATLERİN TAKSİMİ	26
3.1. Kıraat Kriterlerinin Gelişim Süreci	26
3.2. Sahih Kıraatlerde Aranan Şartlar	27
3.2.1. Senedin Sahih Olması	27
3.2.2. Hz. Osman'ın Yazdığı Mushafların Hattına Uygun Olması	28
3.2.3. Arap Gramerine Uygun Olması	28
3.3. Sened İtibariyle Kıraatler	29
3.3.1. Mütevâtir Kıraat	29
3.3.2. Meşhur Kıraat	29
3.3.3. Âhad Kıraat	29
3.3.4. Şâz Kıraat	29
3.3.5. Müdrec Kıraat	30
3.3.6. Mevzû Kıraat	30
4. KIRÂATIN FONETİK VE TEFSİRLE İLİŞKİSİ	30

İKİNCİ BÖLÜM

ELMALILI TEFSİRİNİN KIRÂÂT-I AŞEREYE GÖRE DEĞERLENDİRİLMESİ

1. Fâtiha Sûresi	34
2. Bakara Sûresi	36
3. Âl-İ İmrân Sûresi	56
4. Nisâ Sûresi	58
5. Mâide Sûresi	64
6. En'âm Sûresi	70
7. A'râf Sûresi	78

8. Tevbe Sûresi.....	81
9. Yûnus Sûresi	83
10. Yûsuf Sûresi.....	84
11. Kehf Sûresi.....	84
12. Furkân Sûresi	87
13. Lokman Sûresi	88
14. Ahzâb Sûresi	89
15. Yâsîn Sûresi	90
16. Sâffât Sûresi	90
17. Rahmân Sûresi	91
18. Hadîd Sûresi.....	92
19. Haşr Sûresi	93
20. Kalem Sûresi.....	94
21. Meâric Sûresi	95
22. Cin Sûresi.....	96
23. Müzzemmil Sûresi	97
24. Müddessir Sûresi.....	99
25. Kıyâme Sûresi.....	99
26. Nâziât Sûresi	100
27. Tekvîr Sûresi.....	100
28. İnfîtâr Sûresi.....	101
29. Mutaffifîn Sûresi.....	102
30. İnşikak Sûresi.....	102
31. Târık Sûresi	103
32. Fecr Sûresi.....	104
33. Duhâ Sûresi	105
34. Beyyine Sûresi	105
35. Hümeze Sûresi	106
36. Kureyş Sûresi	106
37. Tebbet Sûresi.....	107
38. İhlâs Sûresi.....	108

SONUÇ	109
KAYNAKÇA	112
ÖZET	115
ABSTRACT	116
ÖZGEÇMİŞ	117

ÖN SÖZ

Kur'ân'ın tefsirine etki eden âmillerden birinin de kırâatler olduğu muhakkaktır. Tefsir usûlü kaynaklarına bakıldığında bir müfessirin bilmesi gerekli ilimlerden birinin de *kırâat ilmi* olduğu görülmektedir. Özellikle sahih kırâatleri ve bunlardan kaynaklanan farklı manaları bilmeyen bir müfessirin isabetli bir yorum yapması her zaman mümkün olmayabilir. Bu nedenle sahih kırâatler Kur'ân'ın tefsirinde dikkate alınmalıdır.

Kırâat iliminin en temel gayesi, sahih kırâat vecihlerini, şâz, zayıf ve hatta mevzû olanlarından ayıklayarak nesilden nesile doğru bir şekilde nakledilmesini ve harflerin mahreçlerine riayet ederek, Kur'ân'ın en güzel şekilde tilâvet edilmesini sağlamaktır. Her dönemde bu işi yapan kâriyelerden oluşan bir grup, hep olmuştur. Böylece Kur'ân, Hz. Peygamber'in Cibrîl ile okuyuşuna uygun bir şekilde bize kadar ulaşabilmiştir. Bu kâriyeler içinde on kırâat imamının kırâati meşhur olmuştur. Bu imamlar, Hz. Peygamber'den itibaren teselsül yoluyla kendilerine ulaşan okuma vecihlerini uygulayarak talebelerine aktarmışlar ve bunlardan bir kısmı diğerlerine göre daha çok kabul görmüştür. Bu imamların okuyuşları incelendiğinde, onların bazı kelimeleri okumada ihtilaf ettikleri görülmektedir. Bu farklılıklar bazı kelimelerin anlamında hiç etki yapmazken bazısında bir takım değişikliklere neden olabilmektedir. Müfessirler ve kırâat alimleri, bu farklılıklara eserlerinde temas etmişlerdir.

Kırâat imamlarının farklı okuyuşları iki noktada toplanır. Bunlara *usûl* ve *ferş* farklılıkları denir. Usûl farklılıkları, kırâat farklılıklarının çoğunluğunu oluşturur ve imâle, işmâm, tefhîm, terkîk ve med gibi kelimerin fonotik yönüyle ilgili farklılıklardır. Ferş farklılıkları ise, kırâat farklılıklarının çok az bir kısmını oluşturur. Bu tür farklılıklar kelimelerin gerek kalıbında gerekse okunuşunda meydana gelen farklılıklarla ilgilidir ve manada değişikliğe neden olabilmektedir.

Ülkemizde tefsir ile ilgili çalışmalara baktığımızda Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır ve Süleyman Ateş gibi müelliflerin tefsirleri dışında kırâat farklılıklarına yer veren tefsir faaliyetlerine rastlayamıyoruz. Oysa, Türkçe tefsir çalışmalarında bulunanların yaptıkları bu faaliyetlerde bilhassa sahih kırâatleri göz önünde bulundurmaları gerekir.

Çalışmamızın esas bölümünü oluşturan müfessir Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın *Hak Dini Kur'ân Dili* adlı tefsiri, kırâat farklarını kısmen de olsa içeren bir çalışmadır. Müellif, tefsirle daha çok alakalı olması nedeniyle kırâat farklılıklarından özellikle mana ve yorum farkı içeren, tefsire derinlik kazandıran ferş ile ilgili farklılıkları işlemiş, nadir de olsa mana ve yoruma tesir etmeyen sadece kelimenin fonotik yönüyle ilgili usûl farklılıklarını da kaydetmiştir. Elmalılı, tefsirinde kırâat farklılıklarına temas ederken kırâat imamlarını zikretmekle beraber, bazen kırâat imamlarından bahsetmeksizin sadece kelimenin farklı kırâatlerini belirtmiş, bazen de kırâat imamlarını eksik vermiş veya hatalı aktarmıştır. Ayrıca bazı sûrelerdeki tefsirle ilgili kırâat farklılıklarını hiç işlememiştir. Çalışmamızda müfessirin tefsirinde kırâat farklarını ele aldığı sûrelerdeki eksik, hatalı değindiği veya hiç temas etmediği kırâat imamlarını, kırâat ilmi ile ilgili temel kaynaklardan dipnotta göstermeye çalıştık.

Çalışmamızda bizi, bu konuyu seçmemize sevkeden âmil, hakkında birçok doktora ve yüksek tezi yapılmış olan Cumhuriyet döneminin en meşhur tefsiri *Hak Dini Kur'ân Dili*'nin kısmen de olsa kırâat farklılıklarını içermesidir.

Çalışmamız, bir giriş ve iki ana bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın hayatı, eserleri ve meşhur tefsiri *Hak Dini Kur'ân Dili* hakkında kısa bilgi verilmeye çalışılmıştır. Birinci bölümde *Kırâat İlmine Genel Bir Bakış* başlığı altında kırâat ilmi hakkında bilgi verilmiştir. Kırâat imamlarının ve râvilerinin biyografilerine kısaca temas edilerek kırâat çeşitleri tanımlanmaya çalışılmış ayrıca *Kırâat-Tefsir* ilişkisi kısaca ele alınmıştır. İkinci bölüm ise, çalışmamıza esas olan bölümdür. Bu bölümde müfessir Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın *Hak Dini Kur'ân Dili* adlı tefsiri sûre tertibine göre sahih kırâatler açısından değerlendirilmiştir.

Çalışmamız esnasında değerli vakitlerini ve görüşlerini esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Süleyman Mollaibrahimoğlu'na; tezin yazımı sırasında kaynak bulmada yardımını esirgemeyen hocalarıma en içten duygularla teşekkür ederim.

Tugay DURAN
Rize, 2010

KISALTMALAR

- age. : Adı geçen eser
- a.mlf. : Aynı müellif
- AÜSBE : Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- b. : Bin, ibn
- DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
- DİBY.....: Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları
- Hız. : Hazreti
- krş. : Karşılaştırınız
- mad. : Maddesi
- MÜİFVY : Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları
- ö. : Ölümü, ölüm tarihi
- s. : sayfa
- sy. : Sayı
- SÜSBE : Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- tah. : Tahkik eden
- ts. : Tarihsiz
- UÜSBE : Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- vd : ve devamı

GİRİŞ

Bu bölümde, müfessir Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın, hayatı, eserleri ve üzerinde çalışma yapılan meşhur tefsiri *Hak Dini Kur'ân Dili* hakkında özlü bilgi verilecektir.

ELMALILI MUHAMMED HAMDİ YAZIR:

HAYATI VE ESERLERİ

HAYATI

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, 1878 yılında Antalya'nın Elmalı ilçesinde doğmuştur. Babası Gölhisar'ın Yazır köyünde doğup Aydın Medreselerinde okuduktan sonra Elmalı'ya yerleşmiş olan Numan Efendi'dir. Annesi de Elmalı hocalarından Sarıları Mehmet Efendi'nin kızı Fatma Hanım'dır.

Hamdi Yazır, öncelikle babasından ders almış, daha sonra dayısıyla birlikte İstanbul'a gelerek Küçük Ayasofya Medresesine yerleşmiştir. Elmalılı buradayken Beyazıt Camii'nde derslerine devam ettiği Kayserili Hamdi Efendi'den icazet almıştır. Yazır, 1906 yılında verdiği çok başarılı sınav sonunda Beyazıt Dersiamı olmuştur. Daha sonra Mekteb-i Nüvvâbı (Hukuk Fakültesi) birincilikle bitirerek bir altın madalya ve beratla ödüllendirilmiştir.

1908 yılında II. Meşrutiyetin ilanından sonra Antalya mebusu olarak meclise girmiştir. II. Abdulhamid'in tahtan indirilmesine rıza göstermeyen Fetva Emni Nuri Efendi'yi ikna edip fetva müsveddesini yazmak suretiyle bu konuda çok etkili bir rol oynamıştır. Daha sonra Mekteb-i Nuvvâb ve Mekteb-i Kudât'ta fıkıh, Süleymaniye Medresesi'nde mantık, Mülkiye Mektebi'nde vakıf hukuku dersleri okutmuştur. Damat Ferit Paşa'nın birinci ve ikinci hükümetlerinde Evkâf Nâzırı olarak görev yapmıştır. 15 Eylül 1919'da Âyan Heyeti üyeliğine tayin edilmiş; ilmî rütbesi de Süleymaniye Medresesi müderrisliğine yükseltilmiştir. Cumhuriyet'in ilanı üzerine memuriyet yaptığı kurumlar lağvedilince açıkta kalmıştır. Milli Mücadele sırasında İstanbul hükümetlerinde görev yaptığı için

İstiklal Mahkeme'since gıyabında idama mahküm edilmesi üzerine Fatih'teki evinden alınarak Ankara'ya götürülmüş ve 40 gün tutuklu kalmıştır. Mahkeme sonunda suçsuz bulunarak serbest kalınca İstanbul'a dönmüştür.

Elmalılı 1926' da TBMM'de Türkçe bir tefsir hazırlanması kararı alınınca Diyanet İşleri Reisliği, bu işi kendisine teklif etmiştir. Hamdi Yazır teklifi kabul ederek Hak Dini Kur'an Dili adını verdiği tefsirini on iki yıl süren bir çalışmanın sonunda vefatından önce bitirmeye muvaffak olmuştur. 27 Mayıs 1942'de 64 yaşındayken, uzun müddet mübtelâ olduğu kalp yetmezliğinden Erenköy'de damadının evinde vefat etmiş, Sahrayıcedid Mezarlığı'na defnedilmiştir.¹

ESERLERİ

İrşâdü'l-Ahlâf fi Ahkâmi'l- Evkâf

Hamdi Yazır'ın Mülkiye Mektebi'nde hoca iken okutmak üzere hazırladığı bir ders kitabıdır. Bu eser, 1911 yılında İstanbul'da Ahmet Kâmil Matbaası'nda basılmıştır.

Sefer Bahsi

Hak Dini Kur'an Dili tefsirin 8 ve 9. ciltlerinin başına konulan bu uzun mektup, 1960 yılında Nebioğlu Basımevin'de, Müellifin oğlu Muhtar Yazır tarafından basılmıştır.

Hz. Muhammed'in Dini İslam

Elmalılı'nın Şeyhülislamlık adına, Anglikan Kilisesi'ne mensup dinî eserler kütüphanesi müdürü tarafından yöneltilmiş sorulara yazdığı cevaplardır. Tefsirinin sonraki baskılarının baş tarafına eklenerek yayınlanmıştır. (İstanbul 1979)

---

¹ Muhsin Demirci, *Tefsir Tarihi*, MÜİFVY., İstanbul 2003, s. 190 vd.; İsmet Ersöz, *Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır ve Hak Dini Kur'an Dili*, (basılmamış doktora tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 1983, s. 20.; Yusuf Şevki Yavuz, "Elmalılı Muhammed Hamdi mad.", *DİA*, İstanbul 1995, XI, 57-62.

Metâlib ve Mezâhib

Paris Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Profesörlerinden Paul Janet ile, aynı fakültenin konferans muallimi Gabriel Sealles'in 1887'de neşrettikleri *Historire de la Philosophie* adlı eserin tercümesidir.

İstincâî ve İstikrâî Mantık

İngiliz Müellifi Alexander Bain'e ait eserin Fransızcaya yapılan tercümesinden Türkçe'ye çevirdiği bu kitabı Süleymaniye Medresesi'nde öğrencilere ders notu olarak verilmiştir.

Ayrıca Müellifin Sıratımüstakim, Sebülurşad, Beyânulhak dergilerinde, çeşitli konularda yayımlanmış 20' yi aşkın makalesi vardır.²

Hak Dini Kur'an Dili

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'a şöhretini kazandıran "*Hak Dini Kur'an Dili*" adlı meşhur tefsiridir.

Müellifin kırk sekiz yaşındayken başlayıp altmış yaşındayken, on iki yıllık süre zarfında tamamladığı tefsiri olup en meşhur eseridir. İlk defa Diyanet İşleri tarafından yayımlanan eserin (İstanbul 1935-1938) daha sonra birçok baskısı yapılmıştır

Cumhuriyetin kuruluşunun hemen akabinde medreselerin kapatılması, yeni eğitim sisteminde din eğitiminin yeterince ciddiye alınmaması, dinî ihtiyaçları karşılayacak okulların da henüz açılmamış olması ülkede bir dinî boşluk meydana getirmişti. Bu durumda Kur'an merkezli İslamî kültürün millete kendi diliyle öğretilmesi gerekiyordu. Konu Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde görüşülmüş, uzun süren münakaşalardan sonra İslamî kültürün temel kaynaklarının Türkçe'ye kazandırılmasına karar verilmiştir. Bu faaliyet içinde yapılacak olan Türkçe tefsirin Elmalılı'ya yaptırılması kararlaştırıldı.³

² Fatma Paksüt, "Merhum Dayım Hamdi Yazır" *Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Sempozyumu*, 4-6 Eylül 1991, Ankara 1993, s. 2-24.; Yavuz, "Elmalılı Muhammed Hamdi mad.", *DİA*, XI, 62.

³ Yavuz, "Hak Dini Kur'an Dili mad.", *DİA*, XV, 153.

Eserin mukaddimesinde de belirtildiği üzere⁴ tefsirde izlenecek genel esaslar, Diyanet İşleri Riyâseti ile kendisi arasında yapılan bir protokol ile belirlenmişti. Bu anlaşma gereğiyle önce tefsiri yapılacak âyetin ve âyetlerin metni altına meâlleri yazılacak, ardından metnin tefsir ve izahına geçilecekti. Tefsir bölümünde ise şu kurallara uyulacaktı:

- a) Âyetler arasındaki münasebetler gösterilecek.
- b) Nüzûl sebepleri kaydedilecek.
- c) Kırâat-ı Aşere’yi geçmemek üzere kırâatler hakkında bilgi verilecek.
- d) Gerektiği yerlerde kelime ve terkiplerin dil izahları yapılacak.
- e) İtikatta Ehl-i sünnet ve amelde Hanefî mezhebine bağlı kalınmak üzere âyetlerin ihtiva ettiği dinî, şer’î, hukukî, ictimaî ve ahlakî hükümleri açıklanacak, âyetlerin ima ve işarette bulunduğu ilmî ve felsefî konularla ilgili bilgiler verilecek, özellikle tevhid konusunu ihtiva eden bir ibret ve öğüt mahiyeti taşıyan âyetler genişçe izah edilecek, konuyla doğrudan ve dolaylı biçimde ilgisi bulunan İslâm tarihi olayları anlatılacak.
- f) Batılı müelliflerin yanlış yorumlar yaptıkları noktalarda okuyucunun dikkatini çeken notlar konularak gerekli açıklamalar yapılacak.
- g) Eserin başına Kur’ân hakikatini açıklayan ve Kur’ân’la ilgili bazı önemli konuları izah eden bir mukaddime yazılacak.⁵

Müellif, yirmi beş sayfalık mukaddimesinde önce devrinde tartışma konusu olan Kur’ân’ın tercümesi meselesi üzerinde önemle durur. Kur’ân’ın Allah’tan başka kimse tarafından dokunamayacak “İlâhî bir kumaş” olduğuna temas eder ve bir başka dile hakkıyla tercümesinin mümkün olmadığını söyler. Daha sonra tefsiri hakkında bilgi verirken, çalışmasında bağlı kalacağı sözleşme esaslarını, kullandığı temel kaynakları ve takip ettiği tefsir metodunu açıklar.

---

⁴ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, Eser Neşriyat ve Dağıtım, İstanbul 1979, I, 19-20.

⁵ Yavuz, DİA. Hak, “Dini Kur’ân Dili mad.”, *DİA*, XV, 153.

Kur'ân ve onun diğere isimleriyle sûre, âyet, mushaf, tefsir, te'vil ve meâl terimleri hakkında kısaca açıklamalar yapar.⁶

Eserde bir sûrenin tefsirine başlanırken önce o sûre hakkında genel bilgiler verilir. Bunlar, sûrenin ismi, nüzûl sebebi, âyet, kelime ve harf sayısı, fâsılası, Mekkî veya Medenî oluşu hakkında bilgilerdir. Daha sonra tefsiri yapılacak âyetlerin metin ve meâlleri yazılarak tefsir bölümüne geçilir. Burada âyetlerin nüzûl sebepleri, âyetler arasındaki münâsebet ve insicam kaydedilir.

Kısmen Âsım'ın dışındaki On Kırâat'a/Kırâat-ı Aşere'ye göre âyetin anlamları da açıklanır. Âyet tefsir edilirken geçmiş kaynaklardan zayıf görüşlerin ayıklandığı, sadece kuvvetli görüşlere göre âyetin açıklandığı görülür.

Elmalılı, âyetlerin ihtiva ettiği çeşitli mânâ ve mes'elelerde meşhur olan görüşü tercih etmeye özen göstermiş, tefsir kitaplarında yaygın olan mânâ ve mes'eleler hakkında kaynak zikretmeye lüzum görmemiştir. Ancak meşhurun aksine olan bir görüşü savunduğu, yahut kendisi yeni bir görüş ileri sürdüğü yerlerde kaynak zikrederek bu görüşü delilleriyle ortaya koymaya gayret etmiştir.

Müellifin ilmî açıdan en zayıf noktası, kullandığı kaynaklar konusunda yeterince titiz olmaması "ilk el kaynak" ifadesi ile ikinci el kaynaklardan iktibaslar yapmasıdır. Mesela, Mâide Sûresi'nin 54. âyetinin tefsiri sırasında Ebû'l-A'lâ el-Maarrî'nin (ö. 449/1057) *İstağfir ve'stağfirî* adlı eserinden ilk el ifadesiyle bir beyit nakleder. Fakat araştırıldığında sadece bu bölümü değil, bu bölümün de içinde yer aldığı bir buçuk sayfalık bilgiyi kaynak zikretmeksizin Zemahşerî'nin el-Keşşâf adlı tefsirinden aktardığı görülür.⁷ İsmi zikrettiği 250'yi aşkın kaynağın yarısından fazlasının ikinci el olduğu görülür.

Hamdi Yazır tefsirinde akıl ve dirayete önem vermiş, asrındaki ilmî gelişmelerden kayıtsız kalmamış, bazen bu tür düşünceleri desteklemiş, bazen de eleştiriler yöneltmiştir. Bununla birlikte tefsirinde rivâyetle ilgili olabilecek şeyleri de ihmal etmemiş, böylece eserinde dirâyet metodunun yanında rivâyeti de

⁶ Yavuz, "Hak Dini Kur'ân Dili mad.", *DİA*, XV, 153.

⁷ Elmalılı, age., II, 1715-1716; krş. Cârullah Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki't- Tenzil*, Beyrut ts., I, 620-621.

kullanmıştır. Konuyla ilgili rivâyetleri aktarmaktan geri durmamış, yeri geldiğinde sahabe ve tabînin görüşlerini aktarmış, kendinden önceki tefsirlerden alıntılar yapmış ve onların görüşlerine değer vermiştir. Başta temel tefsir kaynakları olmak üzere, fıkıh, hadis, kelâm, felsefe, tarih, dil ve edebiyât gibi alanlara ilişkin İslâmî literatürden geniş ölçüde faydalanarak “Hâk Dini Kur’an Dili” adlı tefsiri meydana getirmiştir. Elmalılı, İbn Cerîr et-Taberî (ö. 310/922), ez-Zemahşerî (ö. 538/1143), Râğıb el-İsfehânî (ö. 502/1108), Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1210), Ebû Hayyân el-Endülüsî (ö. 745/1344), Şahabeddin Mahmûd el-Âlûsî (ö. 1270/1854) gibi belli başlı müfessirlerin eserlerinden geniş ölçüde yararlanmışır.

Müellif, tasavvufla ilgili görüşlerinde genelde Muhyiddîn İbn Arabî (ö. 638/1239) nin kitaplarından yararlanmış, onun görüşlerini bazen tasvip etmiş, bazen de eleştirmiştir.

Fıkıhî konularda genellikle Hanefî kaynaklarıyla yetinmiş, diğer mezheplerin kaynaklarına fazla başvurmamıştır.

Kelamî mes’elelerin tefsirinde, genelde Ehl-i Sünnet’in görüşlerini benimsemiş, Mutezile ve diğer mezheplerin birçok konudaki görüşlerini reddetmiştir.

Elmalılı, tefsirinde ahkâm ayetlerini ve kevnî (kozmozolojik) âyetleri başarıyla tefsir etmiş, bu konulardaki dirâyetini yoğun bir şekilde ortaya koymuştur. Kevnî nassların tefsirinde müspet ilimlerdeki gelişmelere yer vermiş, Kur’ân âyetlerini ilim diliyle açıklama yoluna gitmiştir. O, bu husustaki ilkesini tespit ederken ilmî keşiflerin, Kur’ân’ın muhtevâsına aykırı sonuçlar ortaya koymadığı fikrinden hareket etmiştir. Bundan dolayı Kur’ân âyetlerinin yorumunda fennî keşiflerin dikkate alınmasından yana tavır takınmıştır.

Müellif, zaruret olmadıkça âyetleri zahirî manâlarıyla tefsir etmiştir. Meselâ, Fil Sûresi’nde Ebâbîl kuş sürüsünün çiçek ya da kızamık mikrobu taşıdığını ifade eden Muhammed Abduh (ö. 1323/1905)’u sert bir şekilde tenkit etmiştir.⁸

---

⁸ Elmalılı, age., IX, 6126-6143.

Çiçeklerin rüzgar vasıtasıyla aşılmasından söz eden âyetin⁹, çiçeklerin de erkek ve dişilerinin bulunduğuna işaret ettiğini belirten Hamdi Yazır, bu çeşit bilgileri Kur’ân’ın ilahî bir kitap olduğunu ispatlayan mucizelerden olduğunu belirtmiştir.¹⁰

“Hâk Dini Kur’an Dili”nde diğer eserlere nazaran, İsrâiliyyât kaynaklı haberleri nakilde oldukça titiz davranılmış, bu tür haberler tefsirde ya yer almamış, ya da nakledildikten sonra bu haberlerin İsrâiliyyât olduğu okuyucuya ifade edilmiştir.

“Hâk Dini Kur’an Dili” Türkiye Diyanet İşleri riyaseti tarafından 1935-1939 yılları arasında İstanbul’da Ebuzziya Matbaa’sında 9 cilt halinde bastırılarak neşredilmiş, eserin bu baskısından 1960 ve 1971 yıllarında İstanbul’da 2. ve 3. baskıları yapılmıştır. 1982’de 3. baskı esas alınarak Suat Yıldırım tarafından hazırlanan bir fihrist esere X. cilt olarak ilave edilmiştir. Tefsirin bugün üç ayrı heyet tarafından sadeleştirilmiş üç ayrı baskısı mevcuttur.¹¹ Ayrıca eser hakkında yapılmış birkaç yüksek lisans ve doktora tezi de mevcuttur.¹²

---

⁹ el-Hicr 13/22.

¹⁰ Elmalılı, age., IV, 2957; V, 3053.

¹¹ Demirci, age., s. 192 vd.; Yavuz, “Hak Dini Kurân Dili mad.”, *DİA*, XV, 153-163.

¹² Bu tezlerden bazıları şunlardır: Fahri Gökçan, *Commentaire du Coran Par Elmalılı*, (basılmamış doktora tezi), Université de Paris, Faculte des Letres et Sciences Humaines Paris 1970; İsmet Ersöz, *Hak Dini Kurân Dilinde Hadis İsti’mâl Tarzı*, (basılmamış yüksek lisans tezi), AÜSBE, Ankara 1976; a. mlf., *Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır ve Hak Dini Kur’ân Dili*, (basılmamış doktora tezi), SÜSBE, Konya 1986; İbrahim Gürses, *Elmalılı Tefsiri’nde Psikoloji Konuları*, (basılmamış yüksek lisans tezi), UÜSBE, Bursa 1990; Alaaddin Dikmen, *Elmalılı Tefsirindeki Sosyolojik Yaklaşımlar*, (basılmamış yüksek lisans tezi), UÜSBE, Bursa 1995; Nurettin Başyığıt, *Elmalılı’da İlmî Tefsir*, (basılmamış yüksek lisans tezi), UÜSBE, Bursa 1996.

BİRİNCİ BÖLÜM

KİRÂAT İLMİNE GENEL BİR BAKIŞ

1. KİRÂAT İLMİNİN TANIMI, KONUSU VE GAYESİ

Bu bölümde Kırâat İlminin tanımı, konusu, gayesi ve faydaları hakkında kısaca bilgi sunulmaya çalışılacaktır.

1.1. Tanımı

Kırâat kelimesi, Arapça'da قَرَأَ (Karae) kökünden semaî/kaide dışı bir mastardır, “okumak, tilavet etmek” anlamına gelmektedir.¹³

Terim olarak kırâat, kırâat imamlarından her birinin, belirli rivâyet ve tarikleri kullanarak kendilerine has üslûp ve kurallar ile diğer kıraat imamlarından farklı şekilde Kur'ân'ı okumasına tilâvetine denir.¹⁴

Kurrâ kelimesi ise, sözlükte “okuyucu, okuyan” anlamına gelen قَارِئ (kâri) kelimesinin çoğuludur. İstılahta, yedi veya on kırâatin kendilerine isnad edildiği meşhur imamlar için kullanılır.¹⁵

İbn Cezerî (ö.833/1429) kırâat ilmini, “Kur'ân kelimelerinin telaffuzlarını ve bunların çeşitli vecihlerle okunuş tarzlarını, râvilerine isnad ederek bildiren bir ilimdir” şeklinde tanımlar.¹⁶

¹³ Muhammed b. Mukerrem İbn Manzûr (ö.711), *Lisânu'l- Arab*, Dâru's- Sadr, Lübnan ts., I, 130; Huseyn b. Muhammed Râğıb el- İsfehânî (ö.502), *el- Müfredât fi Ğârîbi'l- Kur'ân*, Mısır 1961/1381, s. 401-402; Muhammed Abdilazîm ez-Zerkânî, *Menâhilü'l- İrfân fi Ulûmi'l- Kur'ân*, Dâru'l- Kitabi'l- Arabî, Beyrut 1995/1415, s. 336.

¹⁴ ez-Zerkânî, age., I, 336.

¹⁵ ez-Zerkânî, age., I, 449.

Çağdaş müelliflerden İbn Aşûr kırâati tanımlarken, “ kırâatin lafızların med, imâle gibi edâ şekilleri ve tefsirle alakalı olmak üzere iki yönü bulunmaktadır”¹⁷ ifadesiyle kırâatlerin tefsire katkı sağladığını vurgulamaktadır.

Buna göre, Tefsir ilmiyle olan ilişkisi göz önüne alındığında Kırâat ilmi, Kur’ân lafızlarının okuma biçimlerini ve ihtilaflarını ele alan, âyetlerin anlaşılmasında belli bir katkı sağlayan bir disiplin olarak tanımlanabilir.¹⁸

1.2. Konusu

Kırâat ilmi, Kur’ân kelimelerinin telaffuzundaki değişiklikleri, okunmuş ve eda edilmiş biçimini, ittifak ve ihtilaf yönleriyle rivâyet edilen her vechi nakledenin kendisine dayanarak inceler. Bununla beraber Kırâat ilminin tarihi ve ekolleri de bu ilmin konusu içerisinde yer almaktadır.¹⁹

1.3 Gayesi ve Faydaları

Kırâat ilmi, kırâat imamları tarafından okunan ve Hz. Peygamber’e kadar ulaşan sahih kırâatleri, zayıf ve mevzu olanlarından ayırarak öğretmeyi amaç edinmiştir.²⁰

Kırâat ilminin temel gayesi, Kur’ân kelimelerinin orijinal telaffuzunu muhafaza etmek, yani Hz. Peygamber, Kur’ân kelimelerini ashâbına nasıl okuduysa, aynen o şekilde gelecek nesillere intikal ettirmektir.

Kur’ân’ın vahyedildiği günden itibaren orijinal fonetik özelliklerini muhafaza etmesi Kırâat ilmi sayesinde olmuştur. Bilindiği üzere, her kârî, kendisini, hocası vasıtasıyla Hz. Peygamber’e ulaştırarak kesintisiz isnad zikreden bir icazetnâme ile kayda geçmiştir.²¹

---

¹⁶ Muhammed b. Muhammed İbn Cezerî, *Müncidü'l- Mukriîn ve Mürşidü't- Tâlibîn*, Dâru'l- Kütübü'l- İlmiyye, Beyrut 1995/1415, s. 336.

¹⁷ Muhammed Tâhir İbn Aşûr, *Tefsîru't- Tahrîr ve't- Tenvîr*, Tunus ts., I, 51.

¹⁸ Mehmet Dal, *Kırâat Farklılıklarının İslâm Hukukuna ve Metodolojisine Etkisi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (doktora tezi), Erzurum 1997, s. 3.

¹⁹ Mehmet Ünal, *Kur’ân’ın Anlaşılmasında Kırâat Farklılıklarının Rolü*, Fecir Yayınları, Ankara 2005, s. 15.

²⁰ Ahmed b. Muhammed ed-Dimyâtî (ö. 1705), *İthâfu Fudalâi'l- Beşer fi'l- Kırâati'l- Erbeate Aşer*, tah. Ali Muhammed Dabbâğ, Mısır 1940/1359, I, 67.

²¹ Necâti Tetik, *Kırâat İlminin Talimi*, İşaret Yayınları, İstanbul 1990, s. 16.

Kırâat ilminin önemini belirten birçok faydaları vardır. Bu faydaları şöyle sıralamak mümkündür:

1. Kur'ân lafızları telaffuz edilirken yanlış yapılmamasını sağlamak. Böylece Kur'ân'ın hatasız okunması temin etmek.

2. Kur'ân lafızlarını tahrif/bozmak ve tağyirden/değiştirmekten korumak. Kırâat ilmi, Kur'ân lafızının indiği gibi kalmasında ve okunmasında en büyük güvence kaynağı olmuştur.

3. Kırâat imamlarından her birinin nasıl okuduğunu bilmek.

4. Kırâat vecihleri olarak okunanlardan hangisinin Kur'ânî olup hangisinin olmadığını ayırabilmek. Bu sayede Kur'ân'dan olmayan şâz okuyuşlara karşı Kur'ân'ın sıhhatli olan okuyuş şekli koruma altına alınarak bize kadar ulaşabilmiştir.

5. Kur'ân'ı okuyabilme konusunda müslümanlara kolaylık getirmek.

6. Hüküm istinbatında ve mücmel/kapalı âyetlerin açıklanmasında ilim adamına çeşitli çözümler sunup ona yardımcı olmak.

7. Böylece kırâat vecihleri, hükümler koyma hususunda fukahâya, yorum yapma noktasında müfessir vs. kaynaklık yapmış olur.²²

2. KİRÂAT İLMİNİN TARİHÇESİ

Bu bölümde Kırâat ilminin doğuş ve gelişim aşamaları, kırâat imamlarının yedi ve on rakamı ile sınırlandırılması, Kırâât-ı Aşere imamlarından her birinin meşhur iki râvileriyle kısaca tanıtımı ve kırâatlerin bugünkü durumu hakkında bilgi verilecektir:

---

²² Geniş bilgi için bkz. İbn Cezerî, *en-Neşr fi'l- Kırââti'l- Aşr*, I, 28-29; Suat Yıldırım, *Kur'ân-ı Kerim ve Kur'ân İlimlerine Giriş*, Ensar Neşriyat, İstanbul 1985, s. 75.

2.1. Kırâat İlminin Doğuşu

Kur'ân'ın farklı okuma vecihlerinin ne zaman gündeme geldiği tartışmalı olmakla beraber kaynaklar, farklı kırâatlerin, Hz. Peygamber'in "Kur'ân yedi harf üzere indirilmiştir,"²³ sözünü ifade ettiği zamana kadar uzandığını göstermektedir. "Yedi Harf", Hz. Peygamber'in Medine'ye yerleşmesinden sonra, çevre kabilelerden insanların İslam'a toplu olarak girmesiyle, Kur'ân mesajının bu kimselere ulaşması amacıyla yönelik kolaylık ve ruhsat amaçlı bir müsaadeyi ifade eder. Tarihî veriler, bu ruhsatın Medine döneminin son zamanlarında meydana geldiğini göstermektedir.²⁴ Hz. Peygamber'in farklı kırâatlerle müslümanları Kur'ân taliminde serbest bırakması sonrasında sahâbîler, bu farklılıkları gerek Hz. Peygamber, gerekse halifeler döneminde Kur'ân muallimi olarak gittikleri bölgelerdeki öğrencilere aktarmışlardır. İşte sahâbeden tabiînin önde gelenlerinin; onlardan da tebe-i tabiîn alimlerinin yararlanarak kırâat rivâyetlerinin zayıfını sahihinden; şâz olanını mütevâtir olanından ayırmak suretiyle Kırâat ilmi ile ilgili bilgileri değerlendirmeleriyle Kırâat ilmi doğmuştur, denebilir.²⁵

Hicrî II. asrın başlarından itibaren Kırâat imamları birer ekol olarak ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu dönem, kendisini kırâate vermiş, kırâat konusunda özel gayreti ile kırâatte imam olmuş ve kendisine diğer insanların teveccüh ettiği kimselerin bulunduğu bir dönemdir.

Her şehirde öne çıkan ve daha sonra şöhretleri iyice yaygınlaşan bu imamların kırâatleriyle ilgili olarak İbn Mücâhid (ö. 324/935), bu kırâatlerin, Mekke, Medine, Kûfe, Basra ve Şam gibi şehirlerdeki tüm insanlar tarafından üzerinde icmâ edilerek okunduğunu söyler.²⁶ Bu imamların üzerinde durduğu en önemli husus, okudukları kırâatleri hep seleflerine isnad etmiş olmalarıdır.

²³ İnَّ هذ القرآن انزل علي سبعة اُحرف فاقرؤا ما تيسر منه "Şüphesiz bu Kur'ân Yedi Harf üzere indirilmiştir, ondan kolayımıza geleni okuyunuz." bkz. Muhammed b. İsmail el-Buhârî (ö.256/870), *el-Câmiu's-Sahih*, İstanbul 1979, Fedâilu'l- Kur'ân 5,7; Ebu'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc Müslim (ö. 261/874), *el-Câmiu's-Sahih*, Beyrut ts., *Salâtü'l-Müsâfirin*, 270; Süleyman b. Eş'âs Ebû Dâvud (ö. 275/888), *es-Sünen*, Mısır 1952, vitr, 22.

²⁴ Bkz. Muhammed b. Hibbân b. Ahmed İbn Hibbân (ö. 354/965), *Sahihü İbn Hibbân*, tah. Şuayb Arnavut, *Müessesetü'r-Risâle*, Beyrut 1993/1914, III, 13.

²⁵ Bkz. Abdurrahman Çetin, *Kırâatlerin Tefsire Etkisi*, Marifet Yayınları, İstanbul 2001, s. 76 vd.

²⁶ Ebû Bekir Ahmed b. Mûsâ İbn Mücâhid, *Kitâbü's- Seb'a fi'l- Kırâât*, tah. Şevki Dayf, Dâru'l-Meârif, Kahire 1400, s. 49.

Şu ifadeler onlardan sıklıkla nakledilmiştir: “Kırâatler sonrakilerin evvelkilerden alıp da kendisine uyulan sünnettir. Nasıl bulduysanız öyle okuyunuz.”²⁷

Bu dönemde, müslümanların yoğun olarak yaşadığı, yukarıda zikri geçen merkezlerdeki kâriiler, Kırâat ilminin ayrı bir ilim olarak temayüz etmesine zemin hazırlamışlardır.²⁸

2.2. Kırâatlerin Yedi ve On İle Sınırlandırılması

Bu hususta öncülüğü yapan İbn Mücâhid'tir. “*Kitâbu's-Seb'a*” adlı eseriyle hem kendi dönemindeki hem de sonraki dönemde yaşayan kâriileri etkilemiş olan bu alim eserinde, kendi dönemindeki karilerin genel durumuna temas ederken bazı Kur'ân hâfizlarının, kırâat ve i'rab vecihlerini bilen, bazılarının, Arapça'yı bilmekle beraber telaffuz bozukluğu yapacak derecede Kur'ân tilâvetinde hata yapma ihtimallerinin bulunduğunu aktarır.²⁹ İbn Mücâhid, sahih ve şâz kırâatlerin yaygın olduğu bir ortamda, işin ehli olmayanların kırâatler konusundaki tavırlarına son vermek ve şâz kalmış okumaları elemek amacıyla bu eserini kaleme almıştır. Bunu yaparken şüpheli olan kırâatlere sapsmadan sağlam ve kesin olan kırâat vecihlerini korumayı hedeflemiştir.³⁰

Kırâatlerin yedi ile sınırlandırılması sonrası bu yedi kırâat imamına göre konuyu ele alan birçok eser yazılmıştır. Ebû Amr Osman b. Said ed-Dânî (ö. 444/1052)'nin *et-Teysîr fi'l-Kırâati's-Seb'a* ile Ebu'l-Kâsım b. eş-Şatibî (ö. 590/1183)'nin *Hırzû'l-Emânî ve Vechu't-Tehânî* adlı çalışması bunlardandır.

İbn. Mücâhid ile aynı dönemde yaşamış olan Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Mihrân el-Isbehâni en-Nisâbûrî (ö. 381/991), *el-Ğaye fi'l-Kırâati'l-Aşr* adlı eseriyle bu yedi kırâat'e üç kırâat (Ebu Ca'fer, Ya'kub ve Halef-i Aşr kırâatleri) daha ilave ederek Kırâât-i Aşere'yi bir araya getirmiştir.

²⁷ İbn Mücâhid, age., s. 49-50.

²⁸ Ünal, age., s. 32.

²⁹ İbn Mücâhid, *es-Seb'a*, s. 45.

³⁰ Abdulhayy Abdulhâdî el-Fadlî, *el-Kırââtü'l- Kur'âniyye*, Daru'l- Kalem, Beyrut 1985/1405, s. 36.

Ebû Nasr Ahmed b. Mesrûr el-Bağdâdî (ö. 332/934)'nin *el-Müfîd fi'l-Aşr*'i, Ebu'l-A'lâ Hüseyin b. Ahmed b. el-Hasan el-Hemezânî (ö. 469/1076)'nin *Ğâyetü'l-İhtisâr fi Kırâati'l-Eimmeti'l-Emsâr*'ı ve kırâat sahasında kendi dönemi ve sonrasında otorite sayılan İbn Cezerî (ö. 833/1430)'nin *en-Neşr fi'l-kırâati'l-Aşr*'ı bu geleneği sürdürmüştür.³¹

Kırâatlerin önce yedi, sonrasında on kıraat ile şöhret kazanmasına binayen, sonradan kaleme alınan eserlerde, genelde bu kırâatlerin tarikleriyle okuyuş vecihleri ortaya konmuş ve bu okuyuşların gerek lügavî, gerekse sarf ve nahiv açısından delillendirilmesi yapılmıştır.³²

2.3. Kırâat İmamları

Bu bölümde, meşhur Kırâat-ı Aşere /On Kıraat ve bu kırâat imamları ile öne çıkan ikişer râvilerini kısaca tanıtacağız.

2.3.1. Nâfi'

Asıl adı, Nâfi' b. Abdirrahmân b. Ebi Nuaym (ö. 169/785)'dir.³³ Aslen İsfahanlı olan Nâfi', kırâati tâbiinden almıştır. Bu ilmi Medine'de öğrenmiş, kendisi de aynı beldede birçok kimseye okutmuştur.³⁴ Nâfi'nin kırâatini aktarmada öne çıkmış iki râvisinden biri, Kâlûn lakabı ile meşhur İsa b. Mina (ö. 220/835) ve Verş lakabıyla bilinen Osman b. Said (ö. 197/812)'dir.³⁵

2.3.2. İbn Kesir

İsmi Abdullah b. Kesir (ö. 120/737)'dir.³⁶ Aslen İran'lı olup Mekke'lilerin kırâatte imamı kabul edilmiştir.³⁷ Râvileri arasında öne çıkanlar Bezzî lakabı ile ma'ruf olan (bilinen) Ahmed b. Muhammed b. Abdillâh b. Kâsım b. Nâfi b. Ebî

³¹ Ünal, age., s. 35.

³² Bkz. Muhammed Bâlvâlî, *el İhtiyâr fi'l- Kırâât ve'r-Resm ve'd-Dabt*, Mağrib 1997/1418, s. 43 vd.

³³ Şemsüddin Muhammed b. Ahmed ez-Zehabî, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1404/1984, I, 107.

³⁴ İbn Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye fi Tabakâti'l-Kurrâ*, Daru'l- Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut ts., II, 30.

³⁵ Ebu'l-A'lâ Hüseyin b. Ahmed b. el-Hasan b. Ahmed el-Hemezânî, *Ğâyetü'l-İhtisâr fi Kırâati'l-Eimmeti'l-Emsâr*, tah. Eşref Muhammed, Cidde 1994/1414, I, 21.

³⁶ Çetin, *Kırâat*, s. 85-86.

³⁷ Tetik, age., s. 64.

Bezze (ö. 250/864) ve Kunbul adıyla meşhur olan Muhammed b. Abdirrahmân b. Hâlid b. Saîd (ö. 291/903)'dir.³⁸

2.3.3. Ebû Amr

Tam adı, Ebû Amr b. el-A'la el-Mazinî el-Basrî (ö. 157/770)'dir.³⁹ Basralıların kırâatte imamı addedilen Ebû Amr kırâat almak için Mekke, Medine, Basra ve Kûfe şehirlerinin hepsinin gezmiştir. Kendisinden birçok kişi kırâat öğrenmiş ve rivâyette bulunmuştur. Bunlar arasında ünlü nahivci Sîvebeyh (ö. 180/785) de bulunmaktadır.⁴⁰ Râvileri arasında Dûrî lakabı ile bilinen Hafs b. Ömer b. Abdilaziz (ö. 240/854) ve Sûsî adıyla maruf olan Ebu Şuayb Salih b. Ziyad (ö. 261/874) öne çıkmaktadır.⁴¹

2.3.4. İbn Âmir

İsmi, Abdullâh b. Amir (ö. 118/736)'dir.⁴² Tâbiînden olup Şamlıların kırâatte imamı sayılmıştır. Şam'da Emevî Camii'nde uzun yıllar imamlık yapmıştır. Hicrî V. asra kadar Şamlılar, onun kırâati üzere okumuşlardır.⁴³ Kendisinden rivâyette bulunanlar arasında öne çıkan iki râvisi Hişâm olarak meşhur Hişâm b. Ammar (ö. 245/859) ve İbn Zekvân olarak bilinen Abdullah b. Ahmed b. Beşir b. Zekvân (ö. 242/856)'dir.⁴⁴

2.3.5. Âsım

Asıl adı Ebû Bekr Âsım b. Ebi'n-Necud (ö. 128/745)'dur.⁴⁵ Kendisi tâbiînden olup Kûfe'de kırâat imamıdır. Âsım'dan kırâat almış talebeleri arasında iki râvisi meşhur olmuştur. Bunlar, Ebû Bekir Şu'be b. Ayyâş Sâlim (ö. 193/808) ve Hafs ismi ile ma'rûf olan Âsım'ın üvey oğlu Hafs b. Süleyman b. Muğîre (ö. 180/796)'dir.⁴⁶

2.3.6. Hamza

³⁸ ez-Zehebî, *Ma'rife*, I., 186.

³⁹ ez-Zehebî, *age.*, I, 100.

⁴⁰ İbn Cezerî, *Gâye*, I, 290.

⁴¹ İbn Cezerî, *age.*, I, 255.

⁴² ez-Zehebî, *age.*, I, 67.

⁴³ Ahmed b. Ali İbn Hacer el-Askalâni (ö. 856/1448), *et-Tehzibu't-Tehzib*, Dâru'l- Fikr., Beyrut 1984/1404, I, 424.

⁴⁴ İbn Cezerî, *Gâye*, I, 404.

⁴⁵ ez-Zehebî, *Ma'rife*, I, 88.

⁴⁶ ez-Zerkânî, *Menâhil*, I, 70.

Adı, Ebû Ammâre Hamza b. Habib b. Ammâre (ö.156/772)'dir.⁴⁷ Âsım'dan sonra Kûfe'de, kırâat hususunda kendisine müracaat edilen kimsedir. Hamza'nın önde gelen iki râvisi, Halef ismi ile tanınan Halef b. Hişam el-Bezzâr (ö. 249/843) ve Hallâd ismiyle ma'rûf Abdullâh b. Hâlid (ö. 220/835)'dir.⁴⁸

2.3.7. Kisâî

İsmi, Ebu'l-Hasen Ali b. Hamza el-Kisâî (ö. 189/805)'dir.⁴⁹ Hamza'dan sonra Kûfe'de kırâat konusunda müracaat edilecek makama yükselmiştir. Kisâî'nin meşhur râvilerinden ikisi, kırâat imamlarından Ebû Amr'ın da râvisi olan Dûrî ve Ebu'l-Hâris lakabı ile tanınan Leys b. Halid (ö. 240/854)'dir.⁵⁰

2.3.8. Ebû Ca'fer

Adı Ebû Ca'fer Yezid b. el-Ka'ka' (ö. 132/749) olup, Medine Kırâat imamıdır, tâbiîndendir.⁵¹ Bu imamın öne çıkan iki râvisi Ebû Musâ İsa b. Verdân (ö. 160/776) ve Süleyman b. Cemmâz (ö. 177/786)'dir.⁵²

2.3.9. Ya'kub el-Hadrâmî

Asıl adı, Ebû Muhammed b. İshak b. Zeyd el- Hadrâmî (ö. 205/820)'dir. Kendisi, Basra kırâat imamı olup Basra Camii'nde iki sene imamlık yapmıştır. En meşhur iki râvisi, Ruveys ismiyle ma'rûf olan Abdullâh Muhammed b. el-Mütevekkil el-Basrî (ö. 238/852) ile Ravh ismiyle bilinen Ebu'l-Hasen b. Abdilmü'min el-Basrî (ö. 234/849)'dir.⁵³

2.3.10. Halef-i Âşir

Tam adı, Halef b. Hişam el-Bezzâr'dır. Halef, On kırâat imamlarından birisi olmakla beraber aynı zamanda Kırâat imamlarından Hamza'nın râvisidir. Öne çıkan râvileri İshak b. İbrahim (ö. 286/889) ve İdris adıyla ma'rûf olan İdris b. Abdilkerim (ö. 234/904)'dir.⁵⁴

⁴⁷ İbn Cezerî, *Ğâye*, I, 261.

⁴⁸ İbn Cezerî, *age.*, I, 274.

⁴⁹ İbn Cezerî, *age.*, I, 530.

⁵⁰ İbn Cezerî, *age.*, II, 34.

⁵¹ İbn Mücâhid, *es-Seb'a*, s. 56-58.

⁵² Çetin, *Kırâat*, s. 89.

⁵³ İbn Cezerî, *en-Neşr*, I, 86.

⁵⁴ d-Dimyâtî, *İthâf*, I, 31-32

2.4. Kırâatlerin Bugünkü Durumu

Bugün kırâatler özel olarak ihtisas konusu edilmekte ve okutulmakta ise de bu kırâatlerden sadece üçü uygulamada tatbik edilmekte ve bilinmektedir. Bu kırâatler şunlardır:

a. Âsım'ın Hafs rivayeti, bugün Müslümanların büyük çoğunluğu tarafından okunmakta ve dünyadaki Mushaflar genelde bu kırâate göre basılmaktadır.

b. Mısır hariç, Kuzey Afrika'nın bazı memleketlerinde İmam Nâfi'in Verş rivâyeti okunmaktadır.

c. Ebû Amr'ın kırâati ise Sudan'ın Mısır'a yakın olan kesimlerinde okunmaktadır.⁵⁵

3. KIRÂATLERİN TAKSİMİ

Bu bölümde kırâat kriterlerinin gelişim süreci, makbul kırâatlerde aranan şartlar ve senetleri bakımından kırâat çeşitleri incelenecektir.

3.1. Kırâat Kriterlerinin Gelişim Süreci

Hiz. Peygamber döneminden Hicrî III. asrın ilk çeyreğine kadarki zaman diliminde İslam ümmeti Kur'ân kırâatinde Hiz. Osman'ın yazdırdığı mushaflara bağlı kalarak okuyuşlarını sürdürürken tefrikaya mahal vermeyen bir hoşgörü ve müsamaha ortamına sahipti. Bununla beraber isnadı Hiz Peygamber'e kadar ulaşan sahih kırâatler olduğu gibi, Hiz. Osman'ın yazdırdığı musafların yazım şekline ve Arap diline uygun düşmeyen zayıf ve şâz kırâat vecihleri ve sahâbilere ait tefsiri izahlar da toplumda yaygınlık kazanmıştır. İşte bu gibi sebepler yüzünden Kırâat ilmi otoriteleri Kırâat ilmini bir disiplin altına alma ihtiyacı hissettiler. Kırâatlerin sahih olanını, sahih olmayanından; makbul olanını zayıf ve şâz kalmış olanlarından ayırt etmeyi ve bunun için de bazı ölçüler ve kriterler koymayı gerekli gördüler.⁵⁶

---

⁵⁵ Ünal, *Kur'ân*, s.42.

⁵⁶ Ünal, *age.*, s. 43.

Hicrî IV. asrın başlarına gelindiğinde kırâatlerin kabul edilme ölçüsü hususunda üç ekol ortaya çıkmıştır.

1. İbn Mücâhid Ekolü: İbn Mücâhid, mütevâtir, mushafın hattına ve Arapça gramerine uygun kırâatleri nakleden, Yedi imamın kırâatlerini bir araya toplamış ve husustaki dağınıklığın önüne geçmiştir.⁵⁷

2. İbn Şenebûz (ö. 327/939) Ekolü: Bu zat, kırâatin Arapça gramere uygun olma şartını esas almış, Mushafın hattına uygun ve senedi sahih olma şartını gerekli görmemiştir. İbn Şenebûz hicrî 323 tarihinde bu çeşit kırâati okumaktan ve yaymaktan vazgeçirilmiş ve kendisine tevbe ettirilmiştir.⁵⁸

3. İbn Miksem (ö. 345/956) Ekolü: İbn Miksem, Hz. Osman'ın yazdırdığı musafıların yazım şekline mutabık olmak ve Arap diline uygun düşmek ölçülerini yeterli görmüş, isnad ve tevatürün lüzumuna inanmamıştır. Bu zat da kurrâ ve fukaha önünde hesaba çekilmiş, tevbesi bir tutanakla tespit edilmiştir.⁵⁹

İbn Şenebûz ve İbn Miksem'in kriterleri pek kabul görmemiştir. Çünkü bu karilerin koydukları ölçünün her ikisinde de üç şarttan biri eksik bulunmaktadır. Şayet bu iki imamın ölçüleri kabul edilmiş olsaydı bu durumda her bir kurrâ için resm-i hatta ve Arap gramerine uygun olan daha önce okunmamış birçok yeni kırâatin ortaya çıkması muhtemel veya mümkün hale gelecekti. Diğer yandan Hz. Osman'ın yazdırdığı mushafın hattı, ölçü olarak göz önüne alınmadığında birçok şaz kırâatin ortada kalması ve karışıklığın yaşanması söz konusu olacaktı. Dolayısıyla bu iki imamın kriteri eksik görülmüştür.⁶⁰

3.2. Sahih Kırâatlerde Aranan Şartlar

Kırâatlerin makbul olmasında ittifak edilen üç kriter vardır.

3.2.1. Senedin Sahih Olması

Bir kırâat rivâyetinin makbul olabilmesi için kendisine itibar edilen en temel şart, senet itibarıyla sahih olmasıdır. Bunun anlamı, kârinin kırâatini,

⁵⁷ Tetik, age., s. 87.

⁵⁸ ez-Zehebî, age., I, 225.

⁵⁹ Tetik, *Kırâat*, s. 87.

⁶⁰ Ünal, age., s. 48.

üstadından nakille Hz. Peygamber'e kadar ulaşan bir senetle rivâyet etmesidir. Cumhur kurrânın kanaati bu doğrultudadır.⁶¹

Kur'ân kırâatinde nakil çok önemli bir yere sahiptir. Nakil hususunda iki kavram göze çarpmaktadır. Bunlar “semâ” ve “arz” kavramıdır. Semâ, talebenin, hocasının ağzından duyması; arz ise, talebenin hocasına okuması demektir. Hz. Peygamber Kur'ân'ı Cebrail'den semâ yoluyla almış, yine ona arz yoluyla okumuştur. Bu usûlü Hz. Peygamber sahâbeye de tatbik etmiş, inen âyetleri gerek kendilerine okuyarak, gerekse kendilerinden dinleyerek bu eğitimi yerine getirmiştir.⁶² Sonraki dönemlerde de aynı usûl tatbik edilmiş ve Kur'ân eğitiminde kâri olan kişinin hocasından öğrendiği şeyleri bizzat hocasına tekrar arz etmesi, eksik ve hatalarını düzeltmesi istenmiştir. Bizzat kişinin kendi başına bir mushaftan Kur'ân kırâatini öğrenmesi, hiç de sağlıklı görülmemiştir. Çünkü Kur'ân eğitimi *Fem-i muhsin* (düzgün okuyan birinden)'den öğrenmekle gerçekleşecek uygulamalı bir usûlü gerekli kılmaktadır.⁶³

3.2.2. Hz. Osman'ın Yazdırdığı Mushafların Hattına Uygun Olması

Hz. Osman'ın döneminde Mushafların çoğaltılmasıyla mevcut tüm özel Kur'ân nüshaları imha edilmiştir Böylece kırâatler hususundaki mevcut ve muhtemel tartışmaların önüne geçilmiştir. Kırâat imamlarının çoğunluğu tarafından kabul edilen “Hatt-ı Osmanî'ye muaffik olması” kriteri, bir kırâatin kabul edilebilmesi için Hz. Osman'ın yazdırdığı mushaflardan birinin yazım iskeletine uygun düşmesi demektir. Bu esas ulemânın kabul ettiği ortak bir ilkedir.

3.2.3. Arap Gramerine Uygun Olması

Bu prensip de genelde kırâat âlimlerinin kabul ettikleri bir şarttır. Ancak bu şart üzerinde bir takım nüanslarla birbirinden ayrıldıkları görülmektedir.

---

⁶¹ İbn Cezerî, *en-Neşr*, I, 9.

⁶² etik, *Kırâat*, s. 95

⁶³ Ünal, *age.*, s. 50.

Bazısı bir kırâatin kabul edilebilmesi için onun bir vecihle de olsa Arap diline uygun olmasını ileri sürmüş, bazısı da Kur'ân'ın indiği dönemdeki yaygın olan Arapçaya uygun olması gerektiğini söylemiştir.⁶⁴

3.3. Sened İtibariyle Kırâatler

Kırâatler senetleri bakımından birkaç kısımda mütalaa edilmiştir. Şöyleki:

3.3.1. Mütevâtir Kırâat

Mütevâtir kırâat, yalan üzerine ittifak etmeleri mümkün olmayan bir grup insanın, aynı nitelikteki bir grup insandan naklettikleri ve muttasıl bir suretle Hz. Peygamber'e ulaşan kırâattir.⁶⁵ Kırâât-i Seb'a ve Kırâât-i Aşere mütevâtir kırâatlerdir.⁶⁶

3.3.2. Meşhur Kırâat

Sened-i Sahih, bir vecihle de olsa Arap gramerine uygun ve resmî hatta uyan kırâatlere denir.⁶⁷ Kırâât-i Aşere'den olmak üzere imâle, terkîk gibi farklılıklarda ihtilafa neden olan farklı okuyuş vecihlerinden bir kısmını bu kapsamda değerlendirilebilir.

3.3.3. Âhad Kırâat

Sened-i Sahih olan fakat Hz. Osman Mushaflarına veya Arap gramerine uymayan kırâat çeşididir. Bu tür kırâatler Kur'ân olarak okunmaz ve bunlara inanılması gerekmez.⁶⁸

3.3.4. Şâz Kırâat

Senedi sahih olmayan kırâatlere denir. Bir başka deyişle, senedindeki inkıtâdan veya râvînin sikalığını bozacak hallerden dolayı senedi sahih olmayan, kırâatin diğer iki şartından birine veya ikisine muvafakat muhtemel olan kırâat olarak da tarif edilebilir.⁶⁹

---

⁶⁴ İbn Cezerî, *en-Neşr*, I, 44.

⁶⁵ İbn Cezerî, *Müncid*, s. 15.

⁶⁶ Çetin, *Kırâatlar*, s. 92.

⁶⁷ İbn Cezerî, *en-Neşr*, I, 9,13.

⁶⁸ Çetin, *age.*, s. 94.

⁶⁹ Dağ, *Kırâat*, s. 55.

Merdûd kırâatlerden olarak da nitelenen bu kırâatler, sened-i sahih olmaması nedeniyle resmî hatta veya Arap gramerine uygun düşsün, düşmesin, makbul görülmemiştir.⁷⁰

3.3.5. Müdrec Kırâat

Müdrec kırâat, tıpkı hadislerde olduğu gibi kârinin metnin aslından olmayan bazı ifadeleri metne gerek tefsir, gerek başka nedenlerle sokmasıdır. Bu kırâatin şu şekilde de tanımı yapılmıştır: Mushafın hattına uymayan tefsir mahiyetli eklemelerden oluşan ve Hz. Peygamber'e nispet edilmeyen zayıf kırâat çeşidine verilen isimdir.⁷¹

3.3.6. Mevzû Kırâat

Bu tür kırâat, asılsız olarak bir kişiye nispet edilen uydurma kırâat haberleridir. Bu çeşit kırâat gerek senet, gerek metin olarak herhangi bir dayanağı olmadığından uydurma bir haber olmaktan öte bir anlam ifade etmez.

Kırâatin üç şart (senedin sahih, Hz. Osman'ın yazdığı mushafların hattına ve Arap gramerine uygun olması) ile denetlenmesi, insanlık tarihinde belki sadece Kur'ân'a nasip olmuş bir nitelikler diyebiliriz.⁷²

4. KIRÂATIN FONETİK VE TEFSİRLE İLİŞKİSİ

Bu bölümde kırâatin fonetik ve tefsirle olan ilişkisine temas edilecektir. Konuya geçmeden önce farklı kırâatlerin şu iki yönüne dikkat çekmek istiyoruz:

a) Med, imâle, idğam, ğunne, ibdâl⁷³ gibi tecvidle ilgili hususlar.

b) Kelimelerdeki hareke değişiklikleri ve ziyadelikler.⁷⁴

⁷⁰ Celâleddin Abdurrahman es-Suyûtî (ö.911), *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, tah. Mustafa Dîb el-Buğa, Dâru İbn Kesîr, Beyrut 1414/1993, I, 242.

⁷¹ Dağ, age., s. 55.

⁷² Ünal, age., s. 63.

⁷³ Zikri geçen kelimelerin anlamı: Med; bir harfi, medd-i tabî dediğimiz doğal uzatmanın üzerinde bir uzatma ile okumaya denir. İmâle; elif harfini “yâ” harfine doğru meylettirerek ikisinin arası bir sesle, fethalı olan harekesini kesraya yaklaştırarak okumaktır. İdğam; aynı cinsten iki harften, birinci harfi ikinci harfe katıp, şeddeli olarak aynı mahreçten çıkararak okumaya denir. Ğunne; genizden gelen bir sestir ki “mîm” ve “nûn” harfine mahsustur. İbdâl; sâkin hemzenin harf-i med olan “vav”, “yâ” veya “elif” harflerine tebdil edilmesidir. Geniş bilgi için bkz. Tetik, age., s. 179 vd.; Temel age., s. 35 vd.

Usûl farklılıkları da denilen ve birinci şıkta belirtilen tecvidle ilgili hususlar fonetik farklılıklar olarak ifade edilebilir. Aynı zamanda bu farklılıklar kırâat imamlarının itilaflarına sebep olan ve âyetlerin anlamına hiçbir etkisi bulunmayan farklılıklardır. Bu kısımda, harfler ve bunların okunuşuyla ilgili med, imâle, idğam, ğunne gibi usûl farklılıkları ele alınır. Bu yöndeki farklı okuyuş şekillerinin Kur’ân tefsirine bir etkisi söz konusu değildir. **أُولَئِكَ** (ulâike) kelimesinin iki, üç, dört ya da beş medle; **مُوسَى** (mûsâ) kelimesinin bazı kırâatlerde imâle ile (mûsê) şeklinde; **عَلَيْهِمْ** (aleyhim) kelimesinin **عَلَيْهِمْ** (aleyhum) ya da **عَلَيْهِمُوا** (aleyhimû) olarak okunması ve **إِبْرَاهِيمَ** (İbrâhîm) lafzının **إِبْرَاهَامَ** (İbrâhâm) şeklinde tilavetini buna örnek olarak göstermek mümkündür. Bu tür farklılıkların âyetlerin telaffuzuna genişlik sağladığı söylenebilir de âyetlerin tefsirine bir katkısı yoktur.

Ferş farklılıkları da denilen ikinci maddede belirtilen bazı kelimelerin harekelerinde ortaya çıkan okuma farklılıkları, kelimelerin iskeletinde birtakım değişiklikler oluşturur. İşte bu değişiklikler tefsirle doğrudan ilişkilidir.

Lafız ve anlam olarak farklılık arz etmekle birlikte her iki kırâatin bir noktada ve bir arada değerlendirilmesi mümkün olan ve aralarında bir çelişki bulunmayan bu çeşit kırâat farklılıklarına örnek verebiliriz.

Mesela, Bakara Sûresi’nin 159. âyetinde yer alan **نُنْشِرُهَا** (nunşizuhâ) lafzı bazı kırâat imamları tarafından **نُنْشِرُهَا** (nunşiruhâ) şeklinde de okunmuştur.⁷⁵ “Nunşizuhâ” kırâati, “yaratmak için birbiri üzerine koyarak birleştirmek, üst üste inşa etmek”; “Nunşiruhâ” kırâati ise “diriltmek, ölüye can vermek” anlamındadır.⁷⁶

Yine Mâide sûresinin 6. âyetinde geçen **وَأَرْجُلَكُمْ** (ve ercülüküm) kelimesinde farklı kırâatler mevcuttur. Kırâat imamlarından Nâfi’, İbn Âmir, Hafs’ın rivâyetiyle Âsım, Kisâi ve Ya’kub lafzı bu şekilde okurken; İbn Kesîr, Ebû Amr, Ebû Bekir Şu’be’nin rivâyetiyle Âsım, Hamza, Ebû C a’fer ve Halef-i Âşir “lâm”

⁷⁴ Ünal, age., s. 135.

⁷⁵ ed-Dânî, age., s. 82.

⁷⁶ Mekkî b. Ebî Tâlib (ö.437/1045), *el-Keşf an Vucûhi’l-Kırâât*, tah. Muhyiddin Ramazan, Dimeşk 1391/1974, I, 310-311.

harfinin kesralı harekesiyle وَأَرْجُلَكُمْ (ve ercülüküm) tarzında okumuşlardır.⁷⁷ وَأَرْجُلَكُمْ kırâatine göre âyetin anlamı, “Yüzünüzü, dirseklere kadar ellerinizi, topuklara kadar ayaklarınızı yıkayın. Başınızı da meshedin” şeklindedir. Bu durumda kelime kendinden hemen önceki وَأَمْسَحُوا (vemsehû) “meshedin” fiiline değil; فَأَغْسِلُوا (fağsilû) “yıkayın” fiiline atfedilmiş olur ve ayakları yıkamanın farz olduğuna işaret eder. وَأَرْجُلَكُمْ şeklindeki kırâate göre ise âyet: “Yüzünüzü ve ellerini dirseklere kadar yıkayın. Başınızı ve ayaklarınızı topuklara kadar meshedin” anlamındadır. Bu durumda kelime وَأَمْسَحُوا fiiline atıftır ve ayakların meshedilmesi farz demektir.⁷⁸

Ehl-i Sünnet ve Şia’dan Zeydiyye mezhebi, nasb kırâatini göz önüne alarak ayakların yıkanmasıyla amel etmişler; kesralı kırâati bu doğrultuda te’vil etmişlerdir. Zahiriler, ayakların hem yıkanması hem de meshedilmesinin gerektiğini söylerken, Şia’dan Ca’feriyye mezhebi ise kesralı kırâati göz önüne alarak, ayakların meshedilmesi gerektiği görüşü üzerinde durmuşlar, nasb kırâatini de bu doğrultuda izah etmeye çalışmışlardır.⁷⁹

Farklı yorumlara neden olan çeşitli kırâat vecihleri, kelimelerin kalıp olarak değişikliğe uğramasıyla veya i’râbında meydana gelen farklı okunuşlarla ortaya çıkmaktadır.⁸⁰ Bu nedenle bir müfessirin bilmesi gereken en temel Kur’ân ilimleri arasında “Kırâat İlmi” de yer almaktadır.⁸¹ Çünkü kırâat ilmi âyetlerdeki kapalı anlamları ortaya çıkarmaya yardımcı olmakta ve bir kırâate göre kapalı olan bir âyete diğer bir kırâat bazen açıklık ve zenginlik katmaktadır. Böylece Kur’ân âyetlerinin tefsirindeki bu farklı anlamlar, aynı zamanda şer’î hükümlerin istinbâtında ve Kur’ân metnini anlama yolunda bir çabayı gerektirecek demektir.⁸²

⁷⁷ İbn Mücâhid, *es-Seb’a*, s. 242; ed-Dânî, *et-Teysîr*, s. 82; İbn Cezerî, *en-Neşr*, II, 254; ed-Dimyâtî, *İthâf*, s. 198.

⁷⁸ Çetin, *Kırâatlar*, s. 170.

⁷⁹ Ebû Ali Tabersî (ö. 548/1153), *Mecmau’l-Beyân li Ulûmi’l-Kur’ân*, Tahran 1373, II, 163-167; Abdurrahman el-Cezerî, *Kitâbu’l-Fıkh Ale’l-Mezâhibi’l-Erba’a*, Çağrı yayınları İstanbul 1984/1404, I, 53-64.

⁸⁰ Ünal, *age.*, s. 138.

⁸¹ Ebû Hamid Muhammed b. Muhammed Gazzâlî (ö. 1111), *Cevâhiru’l-Kur’ân*, Beyrut 1981, s. 18-19.

⁸² Şihâbuddîn Kastallânî (ö. 925/1519), *Letâifu’l-İşârât li Funûni’l-Kırâât*, Kahire 1986, I, 171.

Sonuç olarak farklı kırâatler incelendiğinde bu kırâatlerin tefsire olan katkılarını şu şekilde özetlemek mümkündür:

1. Âyetler arasından farklı iki hükmün ortaya çıkmasına neden olur.
2. Âyetler arasında farklı iki hükmün arasını cem etmeye yardımcı olur.

3. Murad-ı İlahî'nin ortaya çıkmasına katkı sağlar. Bunun tezahür eden şekli ise bir tek nass üzerinde yer alan muhtelif kırâat vecihleriyle kimi zaman, mücmel olan kırâatin müfessir olan kırâatle açıklanması, genel bir anlamı ihtiva eden bir kırâatin bir başka kırâat vechi ile tahsisi, mutlak olan bir kırâatin bir başka kırâat vechi ile takyîdi şeklinde ortaya çıkmaktadır.

4. Âyetteki muhtemel anlamlardan birini tercih etmeye ve anlam desteklenmesine yardımcı olur.

5. Âyetlerin ihtiva ettiği fikhî ve beyanî delâlet yönleri ile edebî yönden çeşitli sanatsal güzelliklerin ortaya çıkması sağlar.⁸³

Böylece ilk dönemlerden itibaren müfessirler bu kırâatler ışığı altında âyetlere yeni açıklama ve yeni yorumlar getirmişlerdir. Taberî (ö. 310), Zemahşerî (ö. 538), Râzî (ö. 606), Kurtubî (ö. 671), Ebû Hayyân (ö. 745), İbn Kesîr (ö. 774) gibi kendi dönemlerinin tefsir otoriteleri, kırâat farklılıkları üzerinde eserlerinde mutlaka durmuşlar ve âyetleri anlamada onlardan yararlanarak kırâat ışığında birbirinden güzel manalar elde etmişlerdir.⁸⁴

---

⁸³ İbn Cezerî, age., I, 28-29.

⁸⁴ Rahmi Tuğral, “Farklı Kırâatların Tefsirdeki Yeri”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 7, İzmir 1992, s. 279.

İKİNCİ BÖLÜM

ELMALILI TEFSİRİNİN KİRÂÂT-I AŞEREYE GÖRE DEĞERLENDİRİLMESİ

Çalışmamızın bu bölümünde Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın Hak Dini Kur'an Dili adlı tefsirindeki kırâatleri işleyiş biçimi, Fâtiha sûresinden başlayarak Nâs sûresine kadar sûre tertibine göre irdelenmiştir.

Müfessir sadece Kırââtı Aşere'yi göz önünde bulundurmıştır. Bu hususta manaya tesir etmeyen kırâat farklılıklarından ziyade, kırâatlerde, manada farklılık ve çeşitlilik doğuranları, yoruma değişik boyut ve zenginlik kazandıranları ele almıştır. Meâl olarak müellifin bu tefsiri kullanılmıştır. Kırâat farklılıklarının tespitinde İbn Mücâhid'in *Kitâbu's-Seb'a*, Ebû Amr ed-Dânî'nin *et-Teysîr fi'l-Kırâati's-Seb'*, Abdülfettah Pâluvî'nin *Zübdetü'l-İrfan* ve Abdülfettah Kâdî'nin *el-Budûru'z-Zahira* adlı eserlerine de başvurulmuştur.

Hamdi Yazır'ın, tefsirinde mana ve yoruma derinlik ve zenginlik kazandıran kırâat farklılıklarını işleyiş tarzını, kırâatler ışığı altında sure sırasına göre şu şekilde ele alabiliriz:

1. FÂTİHA SÜRESİ

Müellif bu sûrenin 4. âyetindeki mana ve yoruma tesir eden kırâat farklılıklarının yanında, 6. âyetteki mana ve yorum farkı içermeyip sadece telaffuza yansıyan kırâat farklılıklarına da temas etmiştir. Bu farklılıkları şu şekilde vermektedir:

‘‘Din günününin mâliki’’⁸⁵

مَالِكِ يَوْمِ

1.الدِّينِ

Müfessir âyette geçen مَالِكِ (mâliki) kelimesindeki kırâat farklılıklarına işaret ederek, kırâat imamlarından Nâfi’, İbni Kesir, Ebû Amr, İbni Âmir, Hamza ve Ebû Ca’fer’in kelimedeki ‘‘mîm’’ harfini medsiz مَلِكِ (meliki) olarak okuduklarını belirtmiştir.⁸⁶ Müellif bu iki kelimedenden hangisinin tercihe şayan veya daha kapsamlı olduğu görüşüne girmeden⁸⁷ مَلِكِ kelimesinin مُلْكِ (mülk) masdarından sıfat-ı müşebbehe olup insanlar üzerinde tasarruf kuvveti anlamına geldiğini, مَالِكِ kelimesinin ise مَلِكِ (milk) masdarından ism-i fâil olduğunu ve eşya ile faydaları üzerinde tasarruf kuvveti anlamı taşıdığını vurgulayarak, bu iki kelimeyi bu şekilde etimolojik açıdan tahlil etmiştir.⁸⁸ Ona göre مَالِكِ ve مَلِكِ kelimeleri kuvvet manasında müşterektir ve bu iki kelimedenden her birinin diğeri ile bir yönden ilişkili olduğunu, çünkü mutlak suretteki meliklik ve mâliklik sıfatlarının bizzat Allah’a ait olduğunu ifade eden Hamdi Yazır, bu iki sıfat (meliklik, mâliklik) arasındaki farka şu şekilde işaret eder: ‘‘ İşte mâlik kırâatı bu inzâr-u tebşîri (uyarma ve müjdelemeyi), mülkiyeti ferdiye nokta-i nazarından, melik kırâatı de mülkiyeti ictimaiye (sosyal mülkiyet) açısından anlatmakta ve bildirmektedir. İki inzarın (uyarının) bir kırâatte cem’ine Fatıha’da Rahmâniyeti İlahiye müside etmemiş ve en büyük belağat bunların iki kırâate tevziinde (dağıtılmasında) tecelli etmiştir.’’⁸⁹

⁸⁵ el-Fâtıha 1/4.

⁸⁶ Elmalılı, age, Eser Neşriyat ve Dağıtım, İstanbul 1979, I, s. 91; Ebû Amr Osman b. Saîd ed-Dânî, *et-Teysîr fi’l-Kırâati’s-Seb’*, İstanbul 1930, s. 18; Ibn Cezerî, en-Neşr, I, 270.

⁸⁷ Bu kelimedeki kırâat tercihleri için bkz. et-Taberî, *Câmiu’l-Beyan an-Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, Mısır 1968, I, 65.; Muhammed b. Ahmed Kurtubî (ö. 671/1272), *el-Câmi’ li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, Mısır 1966, I, 137; Ebû Hayyân, *el-Bahru’l-Muhît*, Beyrut 1983, I, 137; Ebû Müslim Hasan b. Mes’ûd el-Beğavî (ö. 516/1122), *Meâlimu’t-Tenzil*, Daru’l-Ma’rife, Beyrut 1992, I, 40; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 56.

⁸⁸ Elmalılı, age., I, s. 92. Kelimelerin anlamları için ayrıca bkz. İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, VI, 4266-4267.

⁸⁹ Elmalılı, age, I, s. 92-94.

“Bizi doğru yola hidayet eyle.”⁹⁰

أَهْدِنَا الصِّرَاطَ .

2. الْمُسْتَقِيمَ

Merhum Elmalılı Kunbul rivayetiyle İbni Kesir’in, Ruveys rivayetinde Ya’kub’un âyetteki الصِّرَاطَ (es-sirât) kelimesini aslına uygun olarak “sâd” yerine “sîn” harfini tercih ederek, السِّرَاطَ (es-sirât) şeklinde okuduklarını belirtir.⁹¹ Bu kelimenin Hz. Osman mushafında⁹² الصِّرَاطَ olarak yazıldığını ve bu telaffuzun **Kureyş lehçesi** olduğunu belirtir. Müellif, kelimedeki “râ” harfinin kalın okunması ve “tâ” harfindeki **itbâk** sıfatı⁹³ nedeniyle الصِّرَاطَ şeklinde telaffuzun daha akıcı ve fasih olduğuna işaret eder.⁹⁴ Ayrıca kırâat imamlarından Hamza’nın bu kelimedeki ص harfini ُ harfine karıştırarak işmam ile okuduğuna temas eder.⁹⁵

2. BAKARA SÛRESİ

Müellif bu sûrede mana ve yorum farkı ihtiva eden âyetlerdeki kırâat farklılıklarına genelde değinmiş⁹⁶, bunun yanında sadece telaffuza yansıyan bazı farklılıklara da işaret etmiştir. Bu âyetleri şöyle sıralayabiliriz:

1. يُخَادِعُونَ اللَّهَ وَالَّذِينَ ءَامَنُوا وَمَا يَخْدَعُونَ إِلَّا أَنفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ . -Allah’ı ve mü’min-

leri aldatmaya çalışırlar, halbuki sırf kendilerini aldatırlar da farkına varmazlar’⁹⁷

Müfessir âyetteki وَمَا يَخْدَعُونَ (ve mâ yahdeûne) lafzını kırâat imamlarından Nâfi’, İbn Kesir ve Ebû Amr’ın **mufâale** bâbından وَمَا يُخَادِعُونَ (ve mâ yuhâdiûne)

⁹⁰ el-Fâtiha 1/6.

⁹¹ Elmalılı, age., I, 121. kırâat farkları için bkz. İbn Cezerî, age., I, 271 ; Abdulfettah Kâdî, *el-Budûru’z-Zâhira fi’l-Kirâati’l-Aşri’l-Mütevâtira*, Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, Beyrut 1426/2005, s. 15

⁹² Hz. Osman tarafından, Hz. Ebû Bekir’in cem ettiği mushaf esas alınarak resm-i hattı (yani şekli, imla kuralları) tesbit edilen mushaftır. bkz. Nihat Temel, *Kırâat ve Tecvid İstılahları*, MÜİFVY., İstanbul 1997, s. 102.

⁹³ Dil kökünün ve ortasının üst damağa yükselmesiyle birlikte, damağın dil ortası üzerine intibak etmesidir. Itbâk harfleri ض (Dâd), ط (Tâ) ve ظ (Zâ) harfleridir. bkz. Temel, age., s. 81.

⁹⁴ Elmalılı, age., I, 121.

⁹⁵ Elmalılı, age., I, 121. Kırâat farkları için bkz. İbn Cezerî, age., I, 271. İşmam için bkz. Tetik, age, s. 182-183; Temel, age., s. 79-80.

⁹⁶ Müfessir bu sûrenin 222. âyetinde geçen

⁹⁷ Bakara 2/9 .

olarak okuduğunu belirtir ⁹⁸ ve bu kırâatle âyete, “ *Kendilerini aldatmaya kalkışmış oluyorlar*” manası verir.⁹⁹

وَمَا يُخَادِعُونَ kırâatinin, **sülâsî** babdaki وَمَا يُخَادِعُونَ kırâatiyle aynı anlam taşıdığını beyan edenler de vardır.¹⁰⁰

2. فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزَادَهُمُ اللَّهُ مَرَضًا وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ.

“*Kalplerinde hastalık vardır. Allah da onların hastalıklarını artırmıştır. Yalan söylemelerine karşılık onlara elem verici bir azap vardır.*”¹⁰¹

Hamdi Yazır, âyette geçen يَكْذِبُونَ (yekzibûne) filini Nâfi’, İbn Kesir, Ebû Amr, İbn Âmir, Ebû Cafer, Ya’kub’un **tef’îl** babından يَكْذِبُونَ (yukezzibûne) şeklinde okuduklarına temas eder¹⁰² ve âyete şu manayı verir: “*(Doğruyu) yalan saymaları sebebiyle bunlara elim bir azap vardır.*”¹⁰³

Müfessirlerden Zemahşerî ve Ebû Hayyan يَكْذِبُونَ kırâatine, *Kur’an’ı ve Hz. Peygamberi yalanlama, inkâr* manası vermişlerdir.¹⁰⁴

3. فَأَزَلَّهُمَا الشَّيْطَانُ عَنْهَا . فَأَزَلَّهُمَا الشَّيْطَانُ عَنْهَا . “*Bunun üzerine şeytan onları (n ayağını) oradan kaydırtdı.*”¹⁰⁵

Kırâat imamlarından Hamza’nın فَأَزَلَّهُمَا (feezellehümâ) lafzını فَأَزَلَّهُمَا (feezâlehümâ) olarak okuduğuna değinen Elmalılı,¹⁰⁶ أَزَلَ (ezelle) nin, زَلَّ (zelle) fiilinin **if’âl** babı olan الْإِزْلَالَ (el-izlâl) den ; أَزَالَ (ezâle) nin ise, زَالَ (zâle) fiilinin **if’âl** babı olan الْإِزَالَ (el-İzâle) den türediğine işaretle¹⁰⁷ فَأَزَلَّهُمَا kırâatine göre âyete, “*Bunun üzerine şeytan ikisini de cennetten kaydırtdı*” anlamını vermiştir.¹⁰⁸

⁹⁸ Elmalılı, age., I, 223; Kâdî, *eL-Budûruz-Zâhira*, s. 21 .

⁹⁹ Elmalılı, age., I, 223 .

¹⁰⁰ Ma’mer b. el-Müsenna Ebû Ubeyde (ö. 209/824), *Mecâzu’l- Kur’ân*, tah. Fuad Sezgin, Beyrut 1401/1981, I, 31; Ebû Abdillâh el-Hüseyn b. Ahmed b. Hâleveyh el-Hemedânî (ö. 370/980), *el-Hucce fi Kırâati’s-Seb’a*, tahkik Abdulâl Sâlim Mukrem, Kahire 1977, s. 68.

¹⁰¹ Bakara 2/10 .

¹⁰² Elmalılı, age., I, s. 231; Kâdî, age. , s. 21.

¹⁰³ Elmalılı, age., I, s. 231.

¹⁰⁴ ez-Zemahşerî, age., s. 178; Ebû Hayyân, age., I, s. 60. Ayrıca bkz. İbn Hâleveyh, *el-Hucce*, s. 68-69; Mekkî , -age., I, 228.

¹⁰⁵ Bakara 2/36.

¹⁰⁶ Elmalılı, age., I, 324; ed-Dânî , *et-Teyssîr*, s. 73.

¹⁰⁷ Elmalılı, age., I, 324; “zelle” ve türevleri için bkz. İbn Manzur, age., III, 1855-1856; Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed el-Ezherî (ö.370/980), *Kitâbu Meâni’l-Kırâât*, tah. Şeyh Ahmed Ferîd el-Mezîdî, Dâru’l-Kütubi’l-İlmiyye, Beyrut 1420/1995, s. 48; Nasr b. Ali eş-Şirâzi İbn

فَأَزَلَّهُمَا kırıâatini dikkate alan Ehli sünnet, bu kırıâati, peygamberlerin zelle (günah olmayan kasıtsız küçük hata) işleyebileceğine delil getirirken; فَأَزَلَّهُمَا kırıâatini göz önünde bulunduran Şia ve Mutezile, peygamberlerin mutlak masum oldukları sonucuna varmışlardır.¹⁰⁹

4. وَإِذْ وَاَعَدْنَا مُوسَىٰ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً . “Ve hani biz Musa ile kırk geceye vaad- leşmiştik”¹¹⁰

Müfessir, وَاَعَدْنَا (vâadnâ) fiilinin Ebû Amr, Ebû Ca’fer ve Ya’kub kırıâatlerinde **sülâsîden** (üç harfli) وَعَدْنَا (veadnâ) olarak okunduğunu belirtir ve âyete, “Hani biz Musa ’ya tam kırk geceyi vaad etmiştik” manasını verir.¹¹¹

5. وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذَّلَّةُ وَالْمَسْكَنَةُ وَبَاؤُوا بِغَضَبٍ مِّنَ اللَّهِ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيِّنَ بِغَيْرِ الْحَقِّ .

“Üzerlerine zillet ve meskenet damgası vuruldu ve nihayet Allah’dan bir gazaba uğradılar. Evet öyle oldu, çünkü Allah’ın ayetlerini inkar ediyorlar ve boş yere peygamberleri öldürüyorlardı”¹¹²

Elmalılı, âyette geçen النَّبِيِّنَ (en-Nebiyîne) kelimesinin izahında, bu kelimenin نَبَأً (nebee) fiilinden türediğine ve kırıâat imamlarından Nâfi’nin bu kelimeyi aslı üzere “hemze” li olarak نَبِيِّنَ (nebîîne) şeklinde okuduğuna işaret eder.¹¹³

Kur’ân’da geçen نَبِي (nebi), النَّبِيِّنَ (en-nebiyyîne), النَّبُوءَةَ (en-nübüvvete), الْأَنْبِيَاءَ (el-enbiyâ) lafızlarını Nâfi’ aslı üzere “hemze” ile okur. İstisna olarak Ahzab sûresi 50. âyetindeki لِلنَّبِيِّ (linnebiyyi) ile aynı surenin 53. âyetinde geçen

---

Ebî Meryem (ö. 565/1169), *el-Mûdah fî vucûhi’l-Kırıâat ve ilelühâ*, tahk. Ömer Hamdan el-Kubeyşî, Mekke 1993/1414, I, 268-269.

¹⁰⁸ Elmalılı, age., I, 324.

¹⁰⁹ Fahrüddîn Muhammed b. Ömer er-Râzî (ö. 606/1290), *Mefâtihu’l-Ğayb*, Mısır 1938, I, 311.

¹¹⁰ el-Bakara 2/51.

¹¹¹ Elmalılı, age., I, 351. Kırıâat farkları için bkz. ed-Dânî, age., s.73; İbn Cezerî, age., II, 212; Kâdî, age., s. 32.

¹¹² el-Bakara 2/61.

¹¹³ Elmalılı, age., I, 370. Kırıâat farkları için bkz. ed-Dânî, age., s. 73; Kâdî, age., s. 33.

بُيُوتَ النَّبِيِّ (buyûte'n-nebiyyi) lafzını Kalûn rivâyetinde Nâfi' vasıl halinde diğer kırâat imamları gibi **şeddeli** ‘‘yâ’’ harfî ile okur.¹¹⁴

6. وَإِنْ يَأْتِوكُمْ أُسَارَى تَفَادَوْهُمْ . ‘ve şayet onlar düşman elinde esir olarak size gelirlerse, fidyelerini verip kurtarmaya çalışıyorsunuz’’¹¹⁵

Müfessir bu âyetin, ‘‘onlar size esir düşerlerse, üstelik onlardan fidye almaya kalkışıyorsunuz’’ şeklindeki anlamının daha doğru görüldüğünü ifade ettikten sonar,¹¹⁶ kırâat imamlarından İbn Kesir, Ebû Amr, İbn Âmir, Hamza ve Halef-i Âşir’in تَفَادَوْهُمْ (tufâdûhum) fiilini sülâsî olarak تَفَدَوْهُمْ (tefdûhum) şeklinde okumalarının bu anlamaya müsait olmadığını ve müfessirlerin büyük çoğunluğunun âyeti ilk manaya göre anladığını vurgular.¹¹⁷

7. قُلْ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِجِبْرِيلَ فَإِنَّهُ نَزَّلَهُ عَلَى قَلْبِكَ بِإِذْنِ اللَّهِ . ‘De ki: Her kim düşman ise iyi bilsin ki, Kur’ân’ı senin kalbine Allah’ın izniyle o indirdi.’’¹¹⁸

Müellif, âyette geçen لَجِبْرِيلَ (licibrîle) kelimesinin kırâat imamlarına göre farklı telaffuzundan bahsederek Hamza ve Kisât’in **selsebîl** vezninde جِبْرِيلَ (cebraîle) olarak, Ebû Bekir Şu’be’nin rivâyetiyle Âsım’ın جَبْرَيْلَ (cebraile), İbn Kesir’in جَبْرِيلَ (cebrîle), Nâfi’, Ebû Amr, İbn Âmir, Hafs rivâyetiyle Âsım, Ebû Ca’fer ve Ya’kub’un جَبْرِيلَ (cibrîle) şeklinde okuduklarını kaydeder;¹¹⁹ جَبْرِيلَ olarak okunan kırâatte her nedense Halef-i Âşir’i belirtmez.¹²⁰

8. مَا نُنسِخُ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا أَوْ مِثْلَهَا . ‘Biz bir ayetten her neyi nesheder veya unutturursak, ondan daha hayırlısını yahut mislini getiririz’’¹²¹

Hamdi Yazır. âyetteki مَا نُنسِخُ (mâ nensâh) fiilini imamlardan İbni Âmir’in **if’âl** babından مَا نُنسِخُ (mâ nunsih) olarak, âyetin devamındaki نُنسِهَا (nunsihâ) fiilini Ebû Amr ve İbni Kesir’in **te’hir** manasına gelen نَسَا (nesee) den (ev

¹¹⁴ Bkz. ed-Dânî, age., s. 73; Abdulfettah Pâluvî (ö. 1252/1836), *Zübdetü'l-İrfan*, İstanbul, ts., s. 25.

¹¹⁵ el-Bakara 2/85.

¹¹⁶ Elmalılı, age., I, 400.

¹¹⁷ Elmalılı, age., I, 401. Kırâat farkları için bkz. ed-Dânî, age., s. 74; İbn Cezerî, II, 218; Pâluvî, age., s. 26.

¹¹⁸ el-Bakara 2/97.

¹¹⁹ Elmalılı, age., I, 431-432.

¹²⁰ Kırâat farkları için bkz. İbn Mücâhid, *es-Seb’a*, s. 126-127; ed-Dânî, age., s. 75; İbn Cezerî, age., II, 219; Pâluvî, age., 29.

¹²¹ el-Bakara 2/106.

nense'hâ) şeklinde okuduklarını vurgulayarak¹²² bu iki kırâate göre anlam farkını şu şekilde açıklar:

‘تَسْخُحُ مَا تَسْخُحُ’ tilâvetine göre, ‘Biz azametimizle herhangi bir ayeti kısmen veya tamamen ve mesela manasındaki bir hükmünü veya lafzının hükmü olan tilâvetini veya her ikisini bizzat kitabımızla neshedersek’, مَاتَسْخُحُ kırâatine göre, ‘Resûlümüze sünneti ile neshettirirsek’, أَوْ تُنْسِئَهَا ‘Onu unutturur, hafızalardan silersek’, أَوْ تُنْسِئَهَا kırâatine göre, ‘onun hükmünün uygulanmasını te’hir edersek’, تَأْتِ بِخَيْرٍ مِّنْهَا أَوْ مِثْلِهَا ‘ondan daha hayırlısını veya en azından onun mislini ve dengini getiririz.’¹²³

Süleyman Ateş, أَوْ تُنْسِئَهَا kırâatinden neshedilen âyetin hükmünün ortadan kaldırılmadığını, başka zamana ertelendiğini, hükmü gerektiren şartlar doğunca tekrar o hükmün tatbik edilebileceği şeklinde bir anlamının gerekliliğine vurgu yapar.¹²⁴

9. وَقَالُوا لَنْ يَدْخُلَ الْجَنَّةَ إِلَّا مَنْ كَانَ هُودًا أَوْ نَصَارَى تِلْكَ أَمَانِيُّهُمْ ‘Bir de: Yahudi ve Nasara’dan başkası asla cennete giremeyecek, dediler. Bu onların kendi kuruntularıdır.’¹²⁵

Âyette geçen أَمَانِيَّهِمْ (emâniyyuhum) kelimesini Ebû Ca’fer’in أَمَانِيَّهِمْ (emânîhim) şeklinde okuduğuna değinen Elmalılı bu kırâatle âyeti, ‘Gönüllerinden bunu boşu boşuna öyle kurarlar, öyle temenni ederler’ şeklinde anlamlandırır.¹²⁶

10. وَلَا تُسْأَلُ عَنْ أَصْحَابِ الْجَحِيمِ . ‘Sen o cehennemliklerden sorumlu da değilsin.’¹²⁷

Müfessir, âyette geçen وَلَا تُسْأَلُ (velâ tûs’elu) fiilini, Nâfi’ ve Ya’kub’un nehy-i hazır olarak وَلَا تُسْأَلُ (velâ tes’el) şeklinde okuduklarını belirterek âyete, ‘Ve artık ashab-ı cahîmin halini sorma, onlar hakkında benden birşey dileme,

¹²² Elmalılı, age., I, 459. Kırâat farkları için bkz. ed-Dânî, *et-Teyssîr*, s. 76; İbn Cezerî, age., II, 219; Pâluvî, *Zübde*, s. 29. Kelimenin filolojik tahlili için bkz. Hüseyin b. Muhammed Râğîb el-İsfehânî (ö. 502/1108), *el-Müfredât fî Ğaribi’l-Kurân*, Kahire 1961, s. 490.

¹²³ Elmalılı, age., I, 462.

¹²⁴ Süleyman Ateş, *Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1989, I, 214.

¹²⁵ el-Bakara 2/ 111.

¹²⁶ Elmalılı, age., I, 466. Kırâat farkları için bkz. Pâluvî, age., s. 29; Kâdî, age., s. 38.

¹²⁷ el-Bakara 2/119.

onlara yapacağımı ben bilirim” şeklinde mana verir ve bu kırâatte âyetin, inkarcılar hakkında açıkça bir tehdit içerdiğini ifade eder.¹²⁸

11. وَأَتَّخِذُوا مِنْ مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلِّيًّا . ‘Siz de Makam-ı İbrâhim’den kendinize namazgâh edinin.’¹²⁹

وَأَتَّخِذُوا (vettehizû) fiilinin Nâfi’ ve İbn Âmir kırâatlerinde mazi sigasıyla وَأَتَّخِذُوا (vettehazû) tarzında okunduğunu belirten müellif, bu kırâate göre âyeti, ‘insanlar Kâbeyi kible edinmişlerdi’ şeklinde tercüme eder ve bu kırâatin hem Kâbe’nin, Beytu’l-Makdis’den evvel kiblegâh olduğuna işaret ettiğini, hem de kiblenin değiştirilmesine teşvik ettiğini belirtir.¹³⁰

12. وَوَصَّي بِهَا إِبْرَاهِيمَ بَنِيهِ وَيَعْقُوبَ. ‘Bu dini İbrâhim, kendi oğullarına tavsiye etti, Yakub da öyle yaptı...’¹³¹

Hamdi Yazır, kırâat imamlarından Nâfi’, İbn Âmir, Ebû Ca’fer وَصَّي (vessâ) fiilini, **if’âl** babından أَوْصَى (evsâ) olarak okuduklarına temas eder; وَصَّي fiiline ‘tavsiye etti’, أَوْصَى fiiline ‘vasiyet etti’ manası verir.¹³²

Müfessir Râzî, وَصَّي kalıbının hem azlık hem çokluk için; وَصَّي babının ise sadece çokluk için kullanıldığını belirterek وَصَّي kırâatine göre bu vasiyet ve tavsiyenin çok kereler yapıldığını vurgular.¹³³

13. أَمْ تَقُولُونَ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطَ كَانُوا هُودًا أَوْ نَصَارَى...

‘Yoksa İbrahim de, İsmail de, İshak da, Ya’kub da, Esbat da hep bunlar Yahudi veya Nasranî idiler mi, diyorsunuz?’¹³⁴

Elmalılı, أَمْ تَقُولُونَ (em tekûlûne) lafzının, Nâfi’, İbn Kesir, Ebû Amr, Halef rivâyetiyle Hamza, Ebû Ca’fer ve Ravh rivâyetiyle Ya’kub’un kırâatlerinde **gâib** sigasıyla أَمْ يَقُولُونَ (em yekûlûne) şeklinde okunduğunu belirtir; her nedense bu

¹²⁸ Elmalılı, age., I, 93. Kırâat farkları için bkz. ed-Dânî, age., s. 76; İbn Cezerî, age., II, 221; Pâluvî, age., s. 29.

¹²⁹ el-Bakara 2/125.

¹³⁰ Elmalılı, age., I, 493. Kırâat farkları için bkz. ed-Dânî, age., s. 76; İbn Cezerî, age., II, 222; Pâluvî, age., s.30; Kâdî, age., s.39.

¹³¹ el-Bakara 2/132.

¹³² Elmalılı, age., I, 499. Kırâat farkları için bkz. ed-Dânî, age., s. 77; İbn Cezerî, age., II, s. 222-223; Pâluvî, age., s. 30. ‘v-s-y’ kelimesi için bkz. İbn Manzûr, age., VI, 4853-4854.

¹³³ er-Râzî, age., IV, 72.

¹³⁴ el-Bakara 2/140.

kırâatte Ebû Bekir Şu'be'nin rivâyetiyle Âsım'ı zikretmez, Halef'in rivâyetiyle Hamza'yı fazladan verir.¹³⁵ Müfessir, zikri geçen kırâatte âyetin muhatabının doğrudan Hz. Peygamber olduğuna değinir ve âyeti, ‘*Ey Muhammed o Yahudi ve Hristiyanlar böyle mi diyorlar, bu Peygamberlerin kendilerinden olduklarını mı iddia ediyorlar!*’ şeklinde tercüme eder.¹³⁶

14. إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَرُؤُوفٌ رَّحِيمٌ . ‘Hiç şüphesiz Allah, bütün insanlara çok şefkatlidir, çok merhametlidir.’¹³⁷

Müellif âyette geçen لَرُؤُوف (leraûfun) kelimesindeki ‘hemze’yi kırâat imamlarından Nâfi’, İbn Kesir, İbn Âmir, Hafs rivayetiyle Âsım’ın med ile (uzatarak), diğer imamların ise medsiz okuduklarını vurgular;¹³⁸ fakat bu kelimedeki ‘hemze’yi med ile okuyanlar arasında Ebû Ca’fer’i zikretmez.¹³⁹

فَعُول (feûl) vezni Araplar arasında فَعْل (feul) kalıbından daha çok kullanılmakla beraber, فَعْل vezni Hicaz ehli arasında yaygın olarak kullanılır.¹⁴⁰

15. وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ . ‘Ve Allah onların yaptıklarından ve yapmakta olduklarından gafil değildir.’¹⁴¹

يَعْمَلُونَ (ya’melûne) fiilini İbn Âmir, Hamza, Kisâî, Ebû Ca’fer ve Ravh rivâyetiyle Ya’kub’un muhatab sigasıyla تَعْمَلُونَ (ta’melûn) tarzında okuduklarına temas eden Hamdi Yazır, bu kırâatte âyete, ‘Allah hiçbirinizin yaptıklarından gafil değildir’ manasını verir ve bu kırâatte ayetin mü’minler hakkında müjdeleme, kafirler hakkında ise uyarı olduğunu belirtir.¹⁴²

16. وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ . ‘Allah sizin yaptıklarınızdan asla gafil değildir.’¹⁴³

¹³⁵ Elmalılı, age., I, 518. Kırâat farkları için bkz. Pâluvî, age., s. 30, Kâdî, *el-Budûru’z-Zahira*, s. 41.

¹³⁶ Elmalılı, age., I, 518.

¹³⁷ el-Bakara 2/143.

¹³⁸ Elmalılı, age., I, 527.

¹³⁹ Bilgi için bkz. ed-Dânî, age., s. 77; İbn Cezerî, age., II, 223; Pâluvî, age., s. 30 ; Kâdî, age., s. 42.

¹⁴⁰ Bilgi için bkz. İbn Hâleveyh, *el-Hücce*, s. 89-90, Abdurrahman b. Muhammed b. Zencele Ebû Zür’a, *Hüccetü’l-Kırâat*, tah. Said el-Efgânî, Müessesetü’r-Risâle, Beyrut 1982/1402, s. 116; Mekkî, age., I, 266-267; İbn Ebî Meryem, age., II, 303-304.

¹⁴¹ el-Bakara 2/144.

¹⁴² Elmalılı, age., I, 529. Kırâat farkları için bkz. Pâluvî, age., s. 30; Kâdî, age., s. 42.

¹⁴³ el-Bakara 2/149.

Elmalılı, İbn Âmir'in âyetteki تَعْمَلُونَ (ta'melûn) fiilini gâib sigasıyla يَعْمَلُونَ (ya'melûn) şeklinde okuduğunu zikreder ve bu kırâatte âyetin İslam muhalifleri hakkında bir uyarı olduğunu ifade eder.¹⁴⁴

17. لَيْسَ الْبِرُّ أَنْ تُولُوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ. *‘‘Yüzlerinizi bazen doğu, bazen batı tarafına çevirmeniz aslında istenen erginlik değildir’’*¹⁴⁵

Hamza ve Hafs rivâyetiyle Âsım'ın âyette geçen الْبِرُّ (elbirra) kelimesini نَيْسَ (leyse) nin haberi olarak ‘mansûb’, diğer imamların ise bu kelimeyi نَيْسَ nin ismi olarak ‘merfû’ okuduğuna işaret eden müellif, bu kırâate göre âyeti, ‘Asıl istenen erginlik ve hayır yüzlerinizi doğuya ve batıya doğru çevirmeniz değildir’ şeklinde anlamlandırır.¹⁴⁶

Ayrıca âyetin devamındaki وَلَكِنَّ الْبِرَّ (velâkinne'l-birra) lafzını imamlardan Nâfi' ve İbn Âmir'in لَكِنَّ الْبِرُّ (lâkinu'l-birru) şeklinde okuduklarını vurgular.¹⁴⁷

18. فَمَنْ خَافَ مِنْ مَوْصٍ جَنَفًا أَوْ إِثْمًا فَأَصْلَحَ بَيْنَهُمْ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ. *‘‘Her kim vasiyet edenin, bir hata işlemesinden veya bir günaha girmesinden endişe eder de tarafların arasını düzeltirse ona bir vebal yoktur’’*¹⁴⁸

Müfessir, âyette geçen مَوْصٍ (mûsın) kelimesini, kırâat imamlarından Ebû Bekir Şu'be rivâyetiyle Âsım, Hamza, Kisâî, Ya'kub ve Halef-i Âşir'in tef'il bâbından مَوْصٍ (muvesşın) olarak okuduklarını zikreder.¹⁴⁹

Kırâat farklılıklarını verdiğimiz bu kelimenin if'al ve tef'il kalıbı burada aynı anlamdadır.¹⁵⁰

19. وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامِ مَسْكِينٍ. *‘‘Oruca zor dayanabilenler üzerine yedikleri her oruç yerine bir fidye, yani bir yoksul yiyeceği, farzdır.’’*¹⁵¹

¹⁴⁴ Elmalılı, age., I, 536. Kırâat farkları için bkz. Pâluvî, age., s. 30; Kâdî, age., s. 42.

¹⁴⁵ el-Bakara 2/177.

¹⁴⁶ Elmalılı, age., I, 597. Kırâat farkları için bkz. ed-Dânî, age., s. 79; İbn Cezerî, age., II, 226; Pâluvî, age., s. 33. الْبِرُّ kelimesinin i'râbı için bkz. İbn Hâleveyh, age., s. 92; Ebû Zür'a, age., s. 123; Mekkî, age., I, 280-281.

¹⁴⁷ Elmalılı, age., I, 597. Kırâat farkları için bkz. ed-Dânî, age., s. 79; İbn Cezerî, age., II, 226; Pâluvî, age., s. 33; Kâdî, age., s. 44

¹⁴⁸ el-Bakara 2/182.

¹⁴⁹ Elmalılı, *Hak Dini*, I, 621-622. Kırâat farkları için bkz. ed-Dânî, age., s. 79; İbn Cezerî, age., II, 226; Pâluvî, *Zübde*, s. 33.

¹⁵⁰ Ahmed b. Muhammed en-Nehhâs (ö. 338/949), *İ'râbu'l-Kur'ân*, Beyrut 1988, I, 234; İbn Hâleveyh, age., s. 93; Ebû Zür'a, age., s. 124.

¹⁵¹ el-Bakara 2/184.

Hamdi Yazır, فِدْيَةٌ طَعَامٍ (fidyetün taâmu) lafzını kırâat imamlarından Nâfi', İbn Zekvân rivâyetiyle İbn Âmir ve Ebû Ca'fer'in فِدْيَةٌ طَعَامٍ (fidyetü taâmin) olarak izafetle, مِسْكِينٍ (miskînin) kelimesini Nâfi', İbn Âmir ve Ebû Ca'fer'in çoğul olarak مَسَاكِينٍ (mesâkîn) şeklinde okuduklarını belirtir ve izafetli kırâati, "bir yoksul yiyeceği fidiye", çoğul kırâati ise, "toplam orucun fidiyesi" olarak aç¹⁵²

20. وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَى مَا هَدَاكُمْ. "Orucun sayısını tamam etmenizi, size doğru yolu gösterdiğinden dolayı Allah'ı tekbir etmenizi ister."¹⁵³

Âyetteki وَلِتُكْمِلُوا (velitükmilû) fiilini imamlardan Ebû Bekir Şu'be'nin rivâyetiyle Âsım ve Ya'kub'un تَفْئِيلٍ bâbindan وَلِتُكَمِّمِلُوا (velitükemmilû) tarzında okuduklarına değinen Elmalılı âyete, "Ayın günlerinin sayısına göre, orucun sayısını tamamlamanızı" anlamını verir.¹⁵⁴

İf'al ve tef'il bâbının çoğu zaman birbirinin yerine kullanıldığını ve burada iki kırâatında aynı anlamı taşıdığını ifade edenler de vardır.¹⁵⁵

21. وَلَا تَقَاتِلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتَّى يُقَاتِلُوكُمْ فِيهِ فَإِنْ قَاتَلُوكُمْ فَاقْتُلُوهُمْ .

"Mescid-i Haram yanında önce onlar sizinle savaşa başlamadıkça siz de onlarla savaşmayın. Fakat sizinle savaşır da birinizi öldürürlerse siz de onları öldürünüz."¹⁵⁶

Müfessir, yukarıda metni kaydedilen âyetteki وَلَا تَقَاتِلُوهُمْ (velâ tukâtilûhum), فَإِنْ قَاتَلُوكُمْ (fein kâtelûkum), حَتَّى يُقَاتِلُوكُمْ (hattâ yukâtilûkum), وَلَا تَقَاتِلُوهُمْ (velâ taktulûhum), حَتَّى يَقْتُلُوهُمْ (hattâ yaktulûhum), فَإِنْ قَتَلُوكُمْ (fein katelûkum) şeklinde okuduklarına temas eder ve bu kırâate göre âyeti, "Mescid-i Haram

¹⁵² Elmalılı, age., I, 630. Kırâat farkları için bkz. ed-Dânî, age., s. 79; İbn Cezerî, age., II, 226; Pâluvî, age., s. 33.

¹⁵³ el-Bakara 2/185.

¹⁵⁴ Elmalılı, age., I, 655. Kırâat farkları için bkz. ed-Dânî, age., s. 79; İbn Cezerî, age., II, 226; Pâluvî, age., s. 33; Kâdî, age., s. 45.

¹⁵⁵ İbn Hâleveyh, *el-Hucce*, s. 93; Ebû Zür'a, *Hucce*, s. 126; Mekkî, *el-Keşf*, I, 283-284.

¹⁵⁶ el-Bakara 2/191.

yanında onlar sizden birini öldürmedikçe siz de onları öldürmeyiniz, eğer onlar sizi öldürürse siz de onları öldürünüz’’ şeklinde anlamlandırır.¹⁵⁷

22. يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا ادْخُلُوا فِي السَّلْمِ كَافَّةً ‘‘Ey iman edenler! Hepiniz böyle tam bir teslimiyet ve bütün varlığınızla barış ve selamete giriniz.’’¹⁵⁸

Müellif, âyette geçen فِي السَّلْمِ (fi’s-silmi) lafzının Nâfi’, İbn Kesîr, Kisâ’at ve Ebû Ca’fer kırâatlerinde فِي السَّلْمِ (fi’s-selmi) şeklinde okunduğunu belirtir ve bu iki kırâatin de *barış* ve *selamet* olarak aynı anlama geldiğini vurgular.¹⁵⁹

Bazı müfessir ve dilcilere göre سِلْم (silm) ‘‘İslam’’; سَلْم (selm) kelimesi ise ‘‘barış ve savaşa son vermek’’ anlamına gelir.¹⁶⁰

23. هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَهُمُ اللَّهُ فِي ظُلَلٍ مِنَ الْغَمَامِ وَالْمَلَائِكَةُ وَقُضِيَ الْأَمْرُ وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ.

‘‘Başka bir şeye bakmazlar, ancak beyaz buluttan gölgelikler, örtüler ve tüller içinde Allah’ın ve meleklerin onlara gelivermesine ve işin bitirilmesine bakarlar. Önce ve sonra bütün işler zorunlu olarak Allah’a döndürülür.’’¹⁶¹

Hamdi Yazır, Ebû Ca’fer’in الْمَلَائِكَةُ (el-melâiketü) kelimesini ظُلَلٍ (zulelin) kelimesine atfedip, kesralı olarak الْمَلَائِكَةُ (el-melâiketi) şeklinde okuduğuna değinir ve bu kırâatte âyeti, ‘‘Bunlar, artık başka bir şeye değil, ancak beyaz buluttan gölgelikler ve melekler içinde Allah’ın onlara gelivermesine ve işi bitirip kendini ve Allah’lığını onlara gösterivermesine bakarlar’’ şeklinde anlamlandırır.¹⁶²

الْمَلَائِكَةُ (el-melâiketi) şeklindeki kesreli kırâati مِنَ الْغَمَامِ (mine’l-ğamâmi) üzerine atfedip bu durumda âyeti, ‘‘Onlar, Allah’ın (azab emrinin beyaz) buluttan

¹⁵⁷ Elmalılı, age., II, 696. Kırâat farklılıkları için bkz. ed-Dânî, age., s. 80; İbn Cezerî, age., II, 226; Pâluvî, age., s. 34.

¹⁵⁸ el-Bakara 2/208.

¹⁵⁹ Elmalılı, *Hak Dini*, II, 735. Kırâat farkları için bkz. ed-Dânî, age., s. 80; İbn Cezerî, age., II, 226; Pâluvî, *Zübde*, s. 34.

¹⁶⁰ Bkz. et-Taberî, age., II, 328; Ebû Zür’a, age., s. 30; er-Râğıb, age., s. 240; ez-Zemahşerî, age., I, 353; Kurtubî, age., III, 23; Ebû Hayyân, age., II, 120.

¹⁶¹ el-Bakara 2/210.

¹⁶² Elmalılı, age., II, 737. Kırâat farkları için bkz. ed-Dânî, age., s. 80; İbn Cezerî, age., II, 226; Pâluvî, age., s. 34.

ve meleklerden (oluşmuş) gölgeler içinde gelmesini mi bekliyorlar?’’ diye anlamlandırılanlar da vardır.¹⁶³

Âyette geçen تَرْجِعُ الْأُمُورُ (turceu'l-umûr) lafzını İbn Âmir, Hamza, Kisâi ve Halef-i Âşir'in Kur'ân'da her geçen yerde mâ'lum sigasıyla تَرْجِعُ الْأُمُورُ (terciu'l-umûr) olarak okuduklarına temas eden Elmalılı, bu kırâate göre âyete, ‘‘Önce ve sonra bütün işler zorunlu olarak Allah'a döner’’ şeklinde mana vermiştir.¹⁶⁴

24. وَأَنْزَلَ مَعَهُمُ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِيَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ فِيمَا اخْتَلَفُوا فِيهِ. *‘‘Ve bununla beraber hakka dair kitab da indirdi ki, insanlar arasında görüş ayrılıklarına düştükleri konularda hakim olsun, çekişmeyi ve haksızlığı ortadan kaldırıp hakkı yerine getirsin.’’*¹⁶⁵

Müellif, kırâat imamlarından Ebû Ca'fer'in لِيُحْكُمَ (liyahkume) fiilini meçhul sigasıyla لِيُحْكَمَ (liyuhkeme) olarak okuduğunu belirtir ve bu kırâate göre âyete verdiği mana, ‘‘İnsanlar arasındaki görüş ayrılıklarında Hak kitap ile hüküm olunsun, yürütme yapılsın’’ şeklindedir.¹⁶⁶

25. لَا تُضَارُّ وَالِدَهُ بَوْلِهَا وَلَا مَوْلُودَ لَهُ بَوْلِهِ. *‘‘Ne çocuğu yüzünden anne, ne de çocuğu yüzünden baba zarara sokulmasın.’’*¹⁶⁷

Müfessir, ضَرَرَ (darara) kökünden gelen لَا تُضَارُّ (lâ tudârra) fiilini Verş rivâyetiyle Nâfi', İbn Kesir ve Ya'kub'un muzari meçhul olarak لَا تُضَارُّ (lâ tudârru), Ebû Ca'fer'in ise ضَيَّرَ (dayera) kökünden meçhul nehyi hazır ve sonu sakın olarak لَا تُضَارُّ (lâ tudâr) şeklinde okuduklarına değinir. Müellif, her nedense لَا تُضَارُّ kırâatinde Ebû Âmr'ı, Verş rivâyetiyle Nâfi'i ise fazladan zikretmiştir.¹⁶⁸

لَا تُضَارُّ kırâatinde âyeti, ‘‘Ne çocuğu yüzünden anneye, ne de çocuğu yüzünden babaya zarar verilmeye kalkışılmaz,’’ لَا تُضَارُّ kırâatine göre ise âyeti,

¹⁶³ Bkz. ez-Zemahşerî, age., I, 251; Muhammed b. Ömer b. Sâlim Bâzemûl, *el-Kırâât ve Eseruhâ fi'l-Ahkâm ve't-Tefsîr*, Dâru'l-Hicre, Riyad 1417/1996, II, 477.

¹⁶⁴ Elmalılı, age., II, 738. Kırâat farkları için bkz. ed-Dânî, age., s. 80; Pâluvî, age., s. 34; Kâdî, age., s. 48.

¹⁶⁵ el-Bakara 2/213.

¹⁶⁶ Elmalılı, age., II, 742. Kırâat farkları için bkz. Pâluvî, age., s. 34; Kâdî, age., s. 48.

¹⁶⁷ el-Bakara 2/233.

¹⁶⁸ Elmalılı, age., II, 797. Kırâat farkları için bkz. ed-Dânî, age., s. 80; İbn Cezerî, age., I, 399; Kâdî, *el-Budûru'z-Zâhira*, s. 50.

‘‘Ne çocuğu yüzünden anneye, ne de çocuğu yüzünden babaya zarar verilmesin’’
Şeklinde anlamlandırmıştır.¹⁶⁹

26. وَإِنْ أَرَدْتُمْ أَنْ تَسْتَرْضِعُوا أَوْلَادَكُمْ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِذَا سَلَّمْتُمْ مَا آتَيْتُمْ بِالْمَعْرُوفِ.

‘‘Siz ocuğunuza süt anne tutup emzirtmek isterseniz, vermek istediğiniz
creti örfe uygun ve Şer’an güzel görülen bir tarzda güzelce teslim ettiğiniz
takdirde, size bir günah yoktur.’’¹⁷⁰

Hamdi Yazır, مَا آتَيْتُمْ (mâ âteytüm) fiilinin İbn Kesir kırâatinde **sülâsî**
olarak مَا آتَيْتُمْ (mâ eteytüm) Şeklinde okunduğunu ifade ederek bu kırâate,
‘‘Vermek istediğiniz ikram, ihsan’’ çoğunluğun kırâatini ise, ‘‘vermek istediğiniz
cret’’ manası verir.¹⁷¹

مَا آتَيْتُمْ نَقْدَهُ أَوْ إِعْطَاءَهُ (eteytüm) fiili burada فَعَلْتُمْ (fealtüm) anlamında ve
(mâ eteytüm nakdeh ev i’tâeh) takdirindedir. آتَيْتُمْ (âteytüm) fiili ise
أَعْطَيْتُمْ (e’taytum) manasındadır.¹⁷²

27. لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ مَا لَمْ تَمْسُوهُنَّ أَوْ تَفْرِضُوا لَهُنَّ فَرِيضَةً. *‘‘Nikâhınız olan
kadınlara ne temas, ne de onlar için nikâhta farz olan bir mehir takdir edip
söylemediğiniz müddetçe onları boşamanızdan dolayı size bir günah yoktur.’’*¹⁷³

Âyette geçen مَا لَمْ تَمْسُوهُنَّ (mâ lem temesshunne) fiilini Hamza, Kisâi ve
Halef-i Âşir’in **mufâale** bâbında مَا لَمْ تَمْسُوهُنَّ (mâ lem tmâsshunne) Şeklinde
okuduklarını belirten Elmalılı, âyetin devamında iki defa geçen قَدْرُهُ (kaderuhu)
kelimesini Nâfi’, İbn Kesir, Eb Âmr, Hişâm rivâyetinde İbn Âmir, Eb Bekir
Şu’be’nin rivâyetiyle Âsım ve Ya’kub’un قَدْرُهُ (kadruhu) olarak okuduklarına
temas eder.¹⁷⁴

¹⁶⁹ Elmalılı, age., II, 797.

¹⁷⁰ el-Bakara 2/233.

¹⁷¹ Elmalılı, age., II, 798. Kırâat farkları için bkz. ed-Dânî, age., s. 81; Pâluvî, age., s. 35.

¹⁷² İbn Hâleveyh, *el-Hucce*, s. 97; Eb Zr’a, *Hucce*, s. 127; Dimyâtî, *İthâf*, s. 158.

¹⁷³ el-Bakara 2/236.

¹⁷⁴ Elmalılı, age., II, 805-806. Kırâat farkları için bkz. ed-Dânî, age., s. 81; İbn Cezerî, age., II,
228; Pâluvî, age., s. 35.

28. وَالَّذِينَ يَتُوفُونَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا وَصِيَّةً لِأَزْوَاجِهِمْ مَتَاعًا إِلَى الْحَوْلِ غَيْرَ إِخْرَاجٍ.

‘‘İçinizden hanımlarını geride bırakarak vefat edecek olanlar, eşleri için senesine kadar evlerinden çıkarılmaksızın kendilerine yetecek bir malı vasiyet ederler.’’¹⁷⁵

Müfessir, kırâat imamlarından Nâfi’, İbn Kesir, Ebû Bekir Şu’be’nin rivâyetiyle Âsım, Kisâî, Ebû Ca’fer, Ya’kub ve Halef-i Âşir’in وَصِيَّةً (vesiyyeten) kelimesini merfû olarak وَصِيَّةً (vesiyyetün) şeklinde okuduklarını belirtir.¹⁷⁶

لِيُوصُوا kelimesini mansub okuyanlara göre, bu kelime, hazfedilmiş لِيُوصُوا (liyûsû) fiilinin mefû’lü, لِأَزْوَاجِهِمْ (liezvâcihim) lafzı ise bu kelimenin sıfatı; وَصِيَّةً (vesiyyetün) şeklinde merfû okuyanlara göre ise bu kelime, cümle başı olarak mübteda لِأَزْوَاجِهِمْ haberi veya وَصِيَّةً kelimesi mübteda haberi gizli, takdiri ise فَعَلَيْهِمْ şeklinde, لِأَزْوَاجِهِمْ ise bu halde yine وَصِيَّةً kelimesinin sıfatı olur.¹⁷⁷

29. مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ أَضْعَافًا كَثِيرَةً وَاللَّهُ يَقْبِضُ وَيَبْسُطُ.

‘‘Hani kim var Allah’a bir karz-ı hasen arz edecek ki Allah ona bir çok katlarını ödesin. Allah darlık da verir, genişlik de verir.’’¹⁷⁸

Müfessir, فَيُضَاعِفُهُ (feyudâifehû) lafzını kırâat imamlarından Nâfi’, İbn Âmir, Hamza, Kisâî ve Halef-i Âşir’in فَيُضَاعِفُهُ (feyudâifuhû); İbn Kesir ve Ebû Ca’fer’in **tef’il** bâbından فَيُضَاعِفُهُ (feyuda’ifuhû); İbn Âmir ve Ya’kub’un ise ‘‘fâ’’ harfinin zammıyla فَيُضَاعِفُهُ şeklinde okuduklarını belirtir.¹⁷⁹ Oysa İbn Âmir ve Ya’kub ‘‘fâ’’ harfinin nasbı ve ‘‘ayn’’ harfinin teşdîdi ile **tef’il** bâbından فَيُضَاعِفُهُ (feyuda’ifehû) olarak okurlar.¹⁸⁰

Elmalılı, âyette geçen يَبْسُطُ (yebсутu) fiilinin Nâfi’, Bezzî rivâyetiyle İbn Kesir, Ebû Bekir Şu’be rivâyetiyle Âsım, Kisâî, Ebû Ca’fer ve Ravh rivâyetiyle

¹⁷⁵ el-Bakara 2/240.

¹⁷⁶ Elmalılı, age., II, 816. Kırâat farkları için bkz. Kâdî, age., s. 51.

¹⁷⁷ Bkz. İbn Hâleveyh, el-Hücce, s. 98; Ebû Zür’a, Hücce; s. 138; Mekkî, el-Keşf, I, 299,300; İbn Ebî Meryem, el-Mûdah, I,331.

¹⁷⁸ el-Bakara 2/245.

¹⁷⁹ Elmalılı, age., II, 821.

¹⁸⁰ Bilgi için bkz. ed-Dânî, age., s.81; İbn Cezerî, age., II, 227-228; Pâluvî, age., s. 36; Kâdî, age., s. 51.

Ya'kub'un kırâatlerinde Kur'ân hattında yazıldığı şekilde “sâd” harfî ile, diğerkırâatlerde ise aslına uygun olarak “sîn” harfî ile okunduğuna değinir.¹⁸¹

30. قَالَ هَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ أَلَّا تُقَاتِلُوا . ‘O da: ‘Size savaş farz kılınırsa, aceba yapmamazlık eder misiniz?’ dedi.’¹⁸²

Müellif, âyetteki عَسَيْتُمْ (aseytüm) fiilinin Nâfi’ kırâatinde عَسَيْتُمْ (asîtüm) olarak okunduğuna işaret eder.¹⁸³

عَسَيْتُمْ ve عَسَيْتُمْ lafızları aynı manaya gelen iki lehce olmakla birlikte عَسَيْتُمْ lehcesi daha yaygındır.¹⁸⁴

31. وَمَنْ لَّمْ يَطْعَمْهُ فَإِنَّهُ مِنِّي إِلَّا مَنْ اغْتَرَفَ غُرْفَةً بِيَدِهِ . ‘Kim de onu tatmazsa, işte o bendendir. Ancak eliyle bir avuç alan müstesna.’¹⁸⁵

Müfessir, âyette geçen غُرْفَةً (ğurfeten) kelimesini Nâfi’, İbn Kesir, Ebû Amr ve Ebû Ca’fer’in غُرْفَةً (ğarfeten) şeklinde okuduklarını zikreder.¹⁸⁶

غُرْفَةً (ğurfeten) lafzı غَرَفَ (ğarafe) kökünden “bir kaşık, bir avuç dolusu” anlamında isimdir ve cümlede mef’ûl konumundadır. غُرْفَةً (ğarfeten) kelimesi ise aynı kökten masdardır ve mef’ûlu hazfedilmiş مَاءً (mâen) lafzıdır. إِلَّا مَنْ اغْتَرَفَ مَاءً takdirindedir.

32. وَلَوْلَا دَفَعُ اللَّهُ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَفَسَدَتِ الْأَرْضُ . ‘Allah insanların bazısını, bazısıyla savmasa yeryüzü bozulurdu.’¹⁸⁷

Hamdi Yazır, âyetteki دَفَعُ اللَّهُ (def’ullâhi) lafzını Nâfi’, Ebû Ca’fer ve Ya’kub’un **mufâale** bâbindan دَفَاعُ اللَّهُ (difâullâhi) olarak okuduklarını belirtir ve

¹⁸¹ Elmalılı, age., II, 821. Kırâat farkları için bkz. İbn Cezerî, age., II, 228; Pâluvî, age., s. 36.

¹⁸² el-Bakara 2/246.

¹⁸³ Elmalılı, age., II, 827. Kırâat farkları için bkz. ed-Dânî, age., s.81; İbn Cezerî, age., II, 230; Pâluvî, age., s. 36; Kâdî, age., s. 52.

¹⁸⁴ en-Nehhâs, *Îrâbu’l-Kur’ân*, I, 277; Ebû Zür’â, age., s. 139.

¹⁸⁵ el-Bakara 2/249.

¹⁸⁶ Elmalılı, age., II, 827. Kırâat farkları için bkz. ed-Dânî, age., s. 81; İbn Cezerî, II, 230; Pâluvî, age., s. 36.

¹⁸⁷ el-Bakara 2/251.

bu kırâate göre âyete, “Allah insanların bazısını, bazısıyla müdâfaa etmese yeryüzü bozulurdu” anlamını vermiştir.¹⁸⁸

دَفَع (def) lafzı دَفَع (defea) fiilinin **sülâsi** bâbından, دِفَاع (difâ) kelimesi ise **mufâale** kalıbından masdarıdır. Burada iki bâbın da aynı anlam taşıdığını ifade edenler vardır.¹⁸⁹

33. يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ يَوْمٌ لَا بَيْعَ فِيهِ وَلَا خُلَّةٌ وَلَا شَفَاعَةٌ.

“Ey iman edenler! Kendisinde hiçbir alışverişin, hiçbir dostluğun ve hiçbir şefâatin bulunmadığı birgün gelmeden önce, size verdiğimiz rızıklardan Allah yolunda harcayın.”¹⁹⁰

Elmalılı, **لَا بَيْعَ فِيهِ وَلَا خُلَّةٌ وَلَا شَفَاعَةٌ** (lâ bey’un fihi velâ hulletün velâ şefâatün) lafzının İbn Kesir, Ebû Amr ve Ya’kub’un kırâatlerinde **لَا بَيْعَ فِيهِ وَلَا خُلَّةٌ وَلَا شَفَاعَةٌ** (lâ bey’a fihi velâ hullete velâ şefâate) şeklinde okunduğunu belirtir ve iki kırâate de aynı manayı verir.¹⁹¹

34. وَانظُرْ إِلَى الْعِظَامِ كَيْفَ نُنشِرُهَا ثُمَّ نَكْسُوهَا لَحْمًا فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ قَالَ أَعْلَمُ أَنَّ اللَّهَ عَلِيُّ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ.

“Kemiklere bak, biz onları nasıl çıkarıp birbirine bindiriyoruz . . . Şeyî’î Qadir . . . ve yerli yerine koyuyoruz. Böylece gerçek ona açıkça belli olunca, ‘Allah’ın her şeye kâdir olduğunu şimdi biliyorum’ dedi.”¹⁹²

Âyette geçen **نُنشِرُهَا** (nüñşirühâ) fiilini Nâfi’, İbn Kesir, Ebû Amr, Ebû Ca’fer ve Ya’kub’un **نُنشِرُهَا** (nüñşiruhâ) şeklinde okuduklarına temas eden Müellif, bu kırâatte âyete, “Kemiklere bak, biz onları hayata nasıl atıyoruz (diriltiyoruz) da, sonra onlara et giydiriyoruz” manasını verir.¹⁹³

نُنشِرُهَا (nüñşirühâ) lafzı **نَشَرَ** (neşeze) “ yayılmak, yerinden doğrulup ayağa kalkmak ve canlanmak” **sülâsi** fiilinin **if’âl** bâbından;¹⁹⁴ **نُنشِرُهَا** (nüñşiruhâ) ise **نَشَرَ**

¹⁸⁸ Elmalılı, age., II, 836. Kırâat farkları için bkz. ed-Dânî, age., s. 81; İbn Cezerî, age., II, 230; Pâluvi, age., s. 36.

¹⁸⁹ Bkz. en-Nehâs; *İ’râbu’l-Kur’ân*, I, 279; İbn Hâleveyh, age., s. 99; İbn Ebî Meryem, age., I, 326

¹⁹⁰ el-Bakara 2/254.

¹⁹¹ Elmalılı, age., II, 846. Kırâat farkları için bkz.ed-Dânî, age., s. 82; İbn Cezerî, age., II, 211; Pâluvi, age., s. 36.

¹⁹² el-Bakara 2/259.

¹⁹³ Elmalılı, *Hak Dini*, II, 886. Kırâat farkları için bkz. Ed-Dânî, *et-Teyâsîr*, s. 82; İbn Cezerî, en-Neşr, II, 231; Pâluvi, *Zübde*, s. 37.

¹⁹⁴ Bkz. İbn Manzûr, *Lisân*, II, 2173-2174; İbn Ebî Meryem, age., I, 342.

(neşera) “ öldükten sonra yaşamak, dirilmek, kalkmak” **sülâsî** fiilinin **if’âl** bâbındandır.¹⁹⁵

Müfessir, âyette geçen **أَعْلَمُ** (a’lemu) muzâri fiilini Hamza ve Kisâî’nin emir sigasıyla **إِعْلَمُ** (i’lem) olarak okuduklarına işaretle âyeti, “*Bu şüphe üzerine Allah ona bu kesin emri (‘Allah’ın her şeye gücünün yettiğini bil!’ emrini) verdi*” şeklinde tercüme eder.¹⁹⁶

35. قَالَ فَخُذْ أَرْبَعَةً مِنَ الطَّيْرِ فَصُرْهُنَّ إِلَيْكَ. *“Öyleyse kuşlardan dördünü tut da bunları kendine meylettir, kendine bağla.”*¹⁹⁷

Âyette geçen **صُرُ** (sur) filinin Hamza kırâatinde **صِرُ** (sır) şeklinde okunduğuna değinen Hamdi Yazır, bu kırâatte Ebû Ca’fer, Ruveys’in rivâyetiyle Ya’kub’u ve Halef-i Âşir’i zikretmez.¹⁹⁸ Elmalılı, **صُرُ** emrinin **صَوْرَ** (savera), **صِرُ** emrinin ise **صَيَّرَ** (sayera) kökünden türediğine işaretle bu iki fiilin “*imâle/meylettirme*” anlamına geldiği gibi, “*parça parça kesmek*” anlamını da içerdiğini,¹⁹⁹ bununla beraber **فَصُرُ** (fesur) kırâatinin “*imâle/meylettirme*”, **فَصِرُ** (fesır) kırâatinin ise “*kesme*” anlamında olduğuna dair iki çeşit tefsirin de mevcudiyetini vurgular.²⁰⁰ Ona göre, **إِلَى** (ilâ) harf-i cerinin kullanılması **فَصُرْهُنَّ** (fesurhunne) fiiline “*meylettirme, bitişirme*” anlamı katar.²⁰¹

36. وَاللَّهُ يُضَاعِفُ لِمَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ. *“Allah dileyeyeğine böyle ve daha çok katlarda katlar.”*²⁰²

Müellif, âyette geçen **يُضَاعِفُ** (yudâifu) fiilini Bezzî rivâyetinde İbn Kesir’in **if’âl** bâbından **يُضَعِّفُ** (yuda’ifu) şeklinde okuduğunu ve iki kırâatinde aynı manayı taşıdığını ifade eder.²⁰³ Müfessir, her nedense bu kırâatte Kunbul’un rivâyetiyle İbn Kesir, İbn Âmir, Ebû Ca’fer ve Ya’kub’u zikretmez.²⁰⁴

¹⁹⁵ Bkz. İbn Manzûr, age., II, 2023-2024; İbn Ebî Meryem, age., I, 342.

¹⁹⁶ Elmalılı, age., II, 887. Kırâat farkları için bkz. ed-Dânî, age., s. 82; İbn Cezerî, age., II, 231-232; Pâluvî, age., s. 37.

¹⁹⁷ el-Bakara 2/260.

¹⁹⁸ Elmalılı, age., II, 889. Kırâat farkları için bkz. İbn Mücâhid, es-Seb’a, s. 189; ed-Dânî, age., s. 82; İbn Cezerî, age., II, 232.

¹⁹⁹ Elmalılı, age., II, 889. Bu kelimelerin filolojik izahı için bkz. İbn Manzûr, age., III, 2523-2524, 2535-2536; İbn Ebî Meryem, age., I, 343.

²⁰⁰ Elmalılı, age., II, 889. Bkz. et-Taberî, age., III, 55; Râğıb, age., s. 290.

²⁰¹ Elmalılı, age., II, 889.

²⁰² el-Bakara 2/261.

²⁰³ Elmalılı, age., II, 898.

²⁰⁴ Kırâat farkları için bkz. İbn Cezerî, age., II, 232; Pâluvî, age., s. 37; Kâdî, age., s. 54.

37. وَيُكَفِّرُ عَنْكُمْ مِنْ سَيِّئَاتِكُمْ. *‘Ve size günahlarınızdan, çirkinliklerinizden bir kısmını örter.’*²⁰⁵

Hamdi Yazır, âyetteki يُكْفِّرُ (yukeffiru) fiilini İbn Kesir, Ebû Amr, Ebû Bekir Şu’be’nin rivâyetiyle Âsım ve Ya’kub’un çoğul birinci şahıs kalıbıyla نُكْفِّرُ (nukeffiru) olarak; Nâfi’, Hamza, Kisâî, Ebû Ca’fer ve Halef-i Âşir’in cezimli نُكْفِّرُ (nukeffir) şeklinde okuduklarına değinir ve bu iki kırâate göre âyete, *‘Biz de sizin seyyiâtınızdan bir kısmını örteriz’* anlamını verir.²⁰⁶

38. فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا فَأْذَنُوا بِحَرْبٍ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ. *‘Şayet yapmazsanız (Allah’tan korkmaz, ribânın haram olduğuna inanmaz veya inanır da yine ribâyı terk etmezseniz) Allah ve Rasûlü tarafından bir harbe maruz kalacağınızı bilmiş olabilirsiniz.’*²⁰⁷

Âyette geçen فَأْذَنُوا (fe’zenû) emrini Ebû Bekir Şu’be’nin rivâyetiyle Âsım ve Hamza’nın if’al bâbından emir sigasıyla فَأْذَنُوا (feâzinû)²⁰⁸ olarak okuduklarını vurgulayan Elmalılı, bu kırâate göre âyeti, *‘Şayet böyle yapmazsanız (ribâdan vazgeçmezseniz), Allah ve Rasûlü tarafından kendinize harp ilân ediniz’* şeklinde anlamlandırır.²⁰⁹

فَأْذَنُوا (feâzinû) kırâatiyle âyete, *‘Allah ve Peygamberin onlara karşı açacağı harbi bildirin’* şeklinde mana veren müfessirler de vardır.²¹⁰

39. وَإِنْ كَانَ ذُو عُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ إِلَىٰ مَيْسَرَةٍ. *‘Eğer borçlu darlık içindeyse, ona ödeme kolaylığına kadar bir süre tanıyın.’*²¹¹

Müellif, âyetteki مَيْسَرَةٍ (meyseratin) kelimesinin Nâfi’ kırâatinde مَيْسَرَةٍ (meysuratin) şeklinde okunduğunu ve bu iki kırâatin de aynı mana taşıdığını belirtir.²¹²

²⁰⁵ el-Bakara 2/271.

²⁰⁶ Elmalılı, age., II, 933. Kırâat farkları için bkz. ed-Dânî, age., s. 84; İbn Cezerî, age., II, 236; Pâluvî, age., s. 38.

²⁰⁷ el-Bakara 2/279.

²⁰⁸ بَأْذَنَ ب, ‘öğütlemek, bildirmek’ manalarına gelir. Bkz. İbn Manzûr, age., I, 53; İbn Hâleveyh, age., s. 103; Ebû Zür’a, age., s. 148-149.

²⁰⁹ Elmalılı, age., II, 951. Kırâat farkları için bkz. ed-Dânî, age., s. 84.

²¹⁰ Bkz. et-Taberî, age., III, 107; ez-Zamahşerî, age., I, 40; Kurtubî, age., III, 364; Ebû Hayyân, age., III, 338.

²¹¹ el-Bakara 2/280.

مَيْسِرَةٌ (meyseratin) ve مَيْسُرَةٌ (meysuratin) lafızları aynı anlama gelen iki lehcedir. Bununla beraber مَفْعَلَةٌ (mef'ale) kalıbındaki مَيْسِرَةٌ kelimesi Araplar arasında daha yaygındır.²¹³

40. وَأَنْ تَصَدَّقُوا خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ. *“(Ve bu gibi borçlulara alacağını bağışlayıp) sadaka etmeniz sizin için, eğer bilerseniz daha hayırlıdır.”*²¹⁴

Müfessir, âyette geçen تَصَدَّقُوا (tesaddekû) fiilini Hafs rivâyetiyle Âsım'ın dışındaki kırâat imamlarının “sâd” harfinin şeddesiyle تَصَدَّقُوا (tessaddekû) şeklinde okuduklarını belirtir, fakat her nedense Âsım'ın diğer râvisi Ebû Bekir Şu'be'yi bu kırâatte zikretmez.²¹⁵

İki kırâatin aslı da أَنْ تَصَدَّقُوا (en tetesaddekû) lafzıdır. أَنْ تَصَدَّقُوا (en tessaddekû) kırâatinde ikinci “tâ” harfi hafzedilmiş, أَنْ تَصَدَّقُوا (en tessaddekû) kırâatinde ise ikinci “tâ” harfi, “sâd” harfine idğam edilmiştir.²¹⁶

41. وَأَنْتُمْ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَالَّذِينَ آمَنُوا كَرِهُوا لَكُمْ وَالَّذِينَ آمَنُوا كَرِهُوا لَكُمْ وَالَّذِينَ آمَنُوا كَرِهُوا لَكُمْ وَالَّذِينَ آمَنُوا كَرِهُوا لَكُمْ. *“Öyle birgünden korkunuz ki, o gün Allah'a döndürüleceksiniz.”*²¹⁷

Hamdi Yazır, âyetteki تُرْجِعُونَ (turceûn) fiilini Ebû Amr ve Ya'kub'un ma'lûm sigasıyla تُرْجِعُونَ (terciûne) şeklinde okuduklarına temasla, bu kırâate göre âyete, “O gün Allah'a döneceksiniz” manasını vermiştir.²¹⁸

42. وَأَسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ فَإِنْ لَمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَاءِ أَنْ تَضِلَّ إِحْدَاهُمَا فَتُذَكَّرَ إِحْدَاهُمَا الْأُخْرَى. *“(Borç alıp vermede) erkeklerinizden hâzırda olan iki kişiyi şâhit de yapın, şayet iki tane erkek hâzırda yoksa, o zaman doğruluğuna güvendiğiniz şâhitlerden bir erkekle iki kadın olsun ki, kadınlardan birisi unutulunca öbürü hatırlatır.”*²¹⁹

²¹² Elmalılı, *Hak Dini*, II, 951. Kırâat farkları için bkz. ed-Dânî, age., s. 85; İbn Cezerî, age., II, 236; Pâluvî, *Zübde*, s. 39.

²¹³ Bkz. İbn Hâleveyh, age., s. 103; Mekkî, age., I, 319; İbn Ebî Meryem, age., I, 351.

²¹⁴ el-Bakara 2/280.

²¹⁵ Elmalılı, age., II, 951. Kırâat farkları için bkz. ed-Dânî, age., s. 85; İbn Cezerî, age., II, 236; Pâluvî, age., s. 39; Kâdî, *el-Budûru'z-Zâhira*, s. 56.

²¹⁶ Bilgi için bkz. Ebû Zür'a, *Hucce*, s. 149; Mekkî, *el-Keşf*, I, 319; İbn Ebî Meryem, *el-Mûdah*, I, 351.

²¹⁷ el-Bakara 2/281.

²¹⁸ Elmalılı, age., II, 951-952. Kırâat farkları için bkz. ed-Dânî, age., s. 85; İbn Cezerî, age., II, 208-209; Pâluvî, age., s. 39.

²¹⁹ el-Bakara 2/282.

Elmalılı, âyetteki أَنْ تَضِلَّ (en tedille) lafzını kırâat imamlarından Hamza'nın فَتَذَكَّرُ (in tedille), فَتَذَكَّرُ (fetüzekkira) kelimesini ise ‘‘râ’’ harfinin zammı ile فَتَذَكِّرُ (fetüzekkiru) olarak, İbn Kesir, Ebû Amr ve Ya'kub'un da bu kelimeyi فَتَذَكِّرُ (fetüzkira) şeklinde okuduklarına temas eder ve أَنْ تَضِلَّ kırâatine göre âyete, ‘‘O kadınlardan biri unuttur, şaşırırsa diğeri ona hatırlatır’’ anlamını verir.²²⁰

Hamza'nın kırâatinde اِنْ (in) şart edatı, فَتَذَكِّرُ (fetüzekkiru) kelimesi ise şartın cevabıdır. أَنْ تَضِلَّ (en tedille) kırâatinde ise تَضِلَّ (tedille), اِنْ (in) edatı ile mansub, فَتَذَكِّرُ (fetüzekkira) ve فَتَذَكِّرُ (fetüzkira) kelimeleri ise أَنْ تَضِلَّ (en tedille) lafzına atıftır.²²¹

‘‘Ancak yaptığınız iş aranızda elden إِلاَّ أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً حَاضِرَةً تُدِيرُونَهَا بَيْنَكُمْ. 43. ele alıp vereceğiniz, tamamen peşin ve hâzır bir ticaret işi olursa o başkadır.’’²²²

Müellif, âyette geçen تِجَارَةً حَاضِرَةً (ticâraten hâdiraten) lafzının Âsım'ın dışındaki kırâatlerde تِجَارَةً حَاضِرَةً (ticâratün hâdiratün) şeklinde okunduğunu belirtir ve bu kırâate göre âyeti, ‘‘Meğerki, iki taraftan aranızda tamamen elden alıp elden vereceğiniz hâzır bir ticaret malı bulunursa o zaman mesele yoktur’’ olarak anlamlandırmıştır.²²³

Âsım'ın kırâatine göre muzâri olarak gelen كَانَ (kâne) nâkıs bir fiildir ve cümledeki تِجَارَةً (ticâraten) kelimesi bu fiilin haberi durumundadır. Diğer kırâat imamlarının okuyuşuna göre ise, كَانَ fiili burada tam fiildir تِجَارَةً (ticâratün) lafzı bu fiilin fâili konumundadır.²²⁴

Ayrıca Müfessir, âyetin devamındaki وَلَا يُضَارُّ (ve lâ yudârra) fiilini Ebû Ca'fer'in وَلَا يُضَارُّ (ve lâ yudâr) şeklinde okuduğuna değinir.²²⁵

‘‘Şayet siz sefer üzere olur bir وَإِنْ كُنْتُمْ عَلَى سَفَرٍ وَلَمْ تَجِدُوا كَاتِبًا فَرِهَانَ مِقْبُوضَةً. 44. kâtip de bulamazsanız, o vakit alınmış bir rehin, belge yerine geçer.’’²²⁶

²²⁰ Elmalılı, age., II, 979. Kırâat farkları için bkz. ed-Dânî, age., s. 85; İbn Cezerî, age., II, 236.

²²¹ İbn Hâleveyh, age., s. 104; İbn ebî Meryem, age., I, 353.

²²² el-Bakara 2/282.

²²³ Elmalılı, age., II, 985-986. Kırâat farkları için bkz. ed-Dânî, age., s. 85; İbn Cezerî, age., II, 236; Pâluvî, age., s. 39.

²²⁴ İbn Mücâhid, es-Seb'a, s. 193.

²²⁵ Elmalılı, age., II, 979. Kırâat farkları için bkz. Pâluvî, age., s. 39; Kâdî, age., s. 57.

²²⁶ el-Bakara 2/283.

Hamdi Yazır, âyetteki فَرِهَانٌ (ferihânun) kelimesinin İbn Kesir ve Ebû Amr kırâatlerinde “râ” ve “fa” harflerinin zammı ile فَرُهْنٌ (feruhunun) şeklinde okunduğunu belirtir.²²⁷

رِهَانٌ (rihân) lafzı, رَهْنٌ (rahn) kelimesinin; رُهْنٌ (ruhn) lafzı ise رِهَانٌ kelimesinin çoğuludur.²²⁸

“Dilediğini bağışlar, dilediğine azab . فَيَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ . eder.”²²⁹

Elmalılı, âyette geçen فَيَغْفِرُ (feya’firu) ve وَيُعَذِّبُ (ve yuazzibu) fiillerini kırâat imamlarından Nâfi’, İbn Kesir, Ebû Amr, Hamza, Kisâi ve Halef-i Âşir’in cezimle فَيَغْفِرُ (feyağfir) ve وَيُعَذِّبُ (ve yuazzib) şeklinde ve bu kırâatte Verş’in rivâyetiyle Nâfi’ hariç diğerlerinin idğamla يُعَذِّمُنْ (yuazzimmen) olarak okuduklarına değinir.²³⁰

فَيَغْفِرُ (feya’firu) ve وَيُعَذِّبُ (ve yuazzibu) fiilleri **merfû** kırâate göre **isti’nâf**²³¹ cümlesidir ve فَهُوَ يَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ takdirindedir. Cezm kırâati ise âyette geçen يُحَاسِبُكُمْ (yuhâsibküm) fiiline atıftır ve şartın cevabıdır.²³²

“Onların hepsi Allah’a, meleklerine, . كُلُّ امْنٍ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ . kitaplarına ve Peygamberlerine iman ettiler.”²³³

Müellif, âyetteki وَكُتُبِهِ (vekütübihî) lafzını Hamza, Kisâi ve Halef-i Âşir’in müfred olarak وَكِتَابِهِ (ve kitâbihî) şeklinde okuduklarına işaret eder ve bu kırâate göre âyete, “Hepsi Allah’a, meleklerine, kitabına ve Peygamberlerine iman ettiler” anlamını verir.²³⁴ Bu kırâate göre *kitaptan* kastedilenin Kur’ân olduğunu

²²⁷ Elmalılı, age., II, 987. Kırâat farkları için bkz. ed-Dânî, age., s. 85; İbn Cezerî, age., II, 236; Pâluvî, age., s. 39.

²²⁸ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ (ö.207/822), *Meâni'l-Kur’ân*, Beyrut 1988, I, 188; İbn Ebî Meryem, age., I, 354-355.

²²⁹ el-Bakara 2/284.

²³⁰ Elmalılı, age., II, 991. Kırâat farkları için bkz. ed-Dânî, age., s. 85; İbn Cezerî, age., II, 237; Pâluvî, age., s. 39.

²³¹ İsti’nâfiyye (sıra) cümlesi; gramer bakımından birbirleriyle ilişkili olmayan ancak anlam bakımından aralarında ilişki bulunan ve bir anlam bütünlüğü içinde sıralanmasıyla meydana gelen cümleler dizisidir. Bkz. R. Resül Sevinç, *Arapçada Cümle Yapısı*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2007, s. 219.

²³² Mekkî, age., I, 323; İbn Ebî Meryem, age., I, 355.

²³³ el-Bakara 2/285.

²³⁴ Elmalılı, age., II, 996. Kırâat farkları için bkz.ed-Dânî, age., s. 85; İbn Cezerî, age., II, 238; Pâluvî, age., s. 39.

söyleyenler olduğu gibi, kelimenin cins ifade etmesinden dolayı bütün ilâhi kitapların kastedildiğini belirtenler de vardır.²³⁵

45. لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ . ‘‘O’nun Peygamberlerinden hiçbirinin arasında ayırım yapmayız(dediler).’’²³⁶

Âyette geçen لَا نُفَرِّقُ (lâ nuferriku) fiilini kırâat imamlarından Ya’kub’un لَا يُفَرِّقُ (lâ yuferriku) olarak okuduğuna işaret eden müfessir,²³⁷ bu kırâatle ilgili mana farkı vermez.

Mefâtîhu’l-Ğayb adlı tefsirin müellifi Fahrüddin Râzî, Ya’kub kırâatinde bu fiilin fâilinin âyetteki كُؤ (küllün) kelimesi olduğunu ve bu kırâatte âyetin, ‘‘Hepsi de O’nun Peygamberleri arasında ayırım yapmaz’’ anlamına geldiğini ifade eder.²³⁸

3. ÂL-İ İMRÂN SÜRESİ

Hamdi Yazır, bu sûrede mana ve yorum farkı ihtiva eden bazı âyetlerdeki kırâat farklılıklarına işaret etmekle beraber her nedense birçoğuna değinmemiştir.²³⁹ Müfessirin vermiş olduğu kırâat farklarını içeren âyetleri şu şekilde inceleyebiliriz:

1. الم . اللّٰهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ . ‘‘Elif, Lâ, Mîm. Allah, kendisinden başka tanrı olmayan Hayy ve Kayyûm’dur.’’²⁴⁰

Elmalılı, kırâat imamlarının sûrenin ilk âyetindeki mukattaa harfî olan ‘‘mîm’’ harfini, medd-î lâzımdan dolayı tûl ile okudukları gibi, ikinci âyetteki اللّٰهُ (Allah) lafzına vasl ederek hem tûl ve hem de kasr ile de okuduklarını, Ebû

²³⁵ Ebû Hasan Ali b. Muhammed Mâverdî (ö. 450/1058), *en-Nuketü ve’l-Uyûn (Tefsîru’l-Mâverdî)*, Dâru’l-Kütubi’l-İlmiyye, Beyrut 1992, s. 362.

²³⁶ el-Bakara 2/285.

²³⁷ Elmalılı, *Hak Dini*, II, 994. Kırâat farkları için bkz. ed-Dânî, *et-Teysîr*, s. 85; İbn Cezerî, *en-Neşr*, II, 237; Pâluvî, *Zübde*, s. 39.

²³⁸ er-Râdî, *age.*, VII, 144.

²³⁹ Elmalılı, bu sûrenin 21, 36, 37, 124, 140, 146, 157, 161 ve 195. âyetlerinde sırasıyla yer alan وَقَاتِلُوا وَقَاتِلُوا وَقَاتِلُوا أَنْ يَغْلَى يَجْمَعُونَ قَاتِلَ قَرَحٍ زَكْرِيَّا كَفَلَهَا وَضَعَتْ 242, 243, 246.

²⁴⁰ Âl-i İmrân 3/1-2.

4. NISÂ SÛRESİ

Elmalılı, Nisâ sûresinde yer alan âyetlerdeki kırâat farklılıklarını zikretmiştir.²⁵⁰ Bu farklılıkları içeren âyetleri şöyle sıralayabiliriz:

1. وَأَتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ. *‘Kendi adına birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah’tan ve akrabalık (bağlarını kırmak) tan sakının.’*²⁵¹

Âyette geçen تَسَاءَلُونَ (tesâelûne) fiilini Âsım, Hamza ve Kisâi dışındaki kırâat imamlarının تَسَاءَلُونَ (tessâelûne) olarak okuduklarına değinen müellif, her nedense yukarıda adı geçen kırâat imamları arasında Halef-i Âşir’i zikretmemiştir.²⁵²

تَسَاءَلُونَ (tesâelûne) ve تَسَاءَلُونَ (tessâelûne) kırâatlerinin aslı tefâul bâbından olan تَتَسَاءَلُونَ (tetesâelûne) fiilidir. تَسَاءَلُونَ kırâatinde ikinci “tâ” harfi hazfedilmiş, تَسَاءَلُونَ kırâatinde ise ikinci “tâ” harfi, “sîn” harfine idğâm edilmiştir.²⁵³

Müfessir, âyetteki وَالْأَرْحَامَ (ve’l-erhâme) kelimesini Hamza’nın “mîm” harfini kesra ile وَالْأَرْحَامَ (ve’l-erhâmi) şeklinde okuduğuna temasla, bu kırâate göre âyeti, “Siz o Allah’a ve akrabalara and vererek birbirinizle karşılıklı dilekleşmede bulunursunuz” şeklinde anlamlandırır ve bu kırâatle ilgili şöyle bir açıklamada bulunur: “Araplar akrabalıktan dolayı önemli bir yalvarmada bulunacakları zaman بِاللهِ وَأَسْأَلُكَ بِاللهِ وَبِالرَّحِمِ derlermiş ki, ‘Allah ve akrabalık hakkı için rica ederim’ manasındadır.”²⁵⁴

Nasb kırâatinde وَالْأَرْحَامَ (ve’l-erhâme) lafzı اِتَّقُوا (ittekû) fiiline atfedilir, وَالْأَرْحَامَ وَالْتَّقُوا اللَّهَ şeklinde; cer kırâatinde ise وَالْأَرْحَامَ (ve’l-erhâmi) kelimesi بِه (bihî) harf-i cerrine atfedilir, وَالْأَرْحَامَ بِه وَبِالرَّحِمِ şeklinde takdir edilir.²⁵⁵

2. فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً. *‘Eğer adaleti gözetmekten korkarsanız, o zaman*

²⁵⁰ Kırâat farkları için bkz. ed-Dânî, age., s. 95.

²⁵¹ en-Nisâ 4/1.

²⁵² Elmalılı, age., II, 1276. Kırâat farkları için bkz. ed-Dânî, age., s. 93; İbn Cezerî, age., II, 247.

²⁵³ el-Ferrâ, Meâni’l-Kur’ân, I, 253; İbn Ebî Meryem, age., I, 402.

²⁵⁴ Elmalılı, age., II, 1276. Kırâat farkları için bkz. ed-Dânî, age., s. 93; İbn Cezerî, age., II, 247.

²⁵⁵ Bkz. el-Ferrâ, age., I, 252-253; İbn Ebî Meryem, age., I, 402-402.

bir tane ile yetinin.’²⁵⁶

Âyette geçen فَوَاحِدَةً (fevâhideten) lafzının Ebû Ca’fer kırâatinde فَوَاحِدَةٌ (fevâhidetün) şeklinde okunduğunu belirten Hamdi Yazır, bu kırâatle âyeti, “Aralarında adalet yapamayacağınızdan korkarsanız, bir kadın yeter” şeklinde tercüme eder.²⁵⁷

Ref kırâatinde فَوَاحِدَةٌ (fevâhidetün) lafzı ya haberi hazfedilmiş mübtedâ, takdiri فَوَاحِدَةٌ كَافِيَةٌ dir ya da fiili hazfedilmiş fâildir ve وَاحِدَةً فَيَكْفِي takdirindedir. Nasb kırâatinde ise bu lafız fiili hazfedilmiş mef’uldür ve فَاخْتَارُوا أَوْفَانِكُمْ وَاحِدَةً takdirindedir.²⁵⁸

3. وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ. *“Bir de harp esiri olarak sahibi sahibi bulunduğunuz câriyeler müstesna, evli kadınlar (la evlenmeniz de size haram kılındı.)”*²⁵⁹

Elmalılı, âyetteki الْمُحْصَنَاتُ (el-muhsanâtu) lafzının kırâat imamlarının hepsi tarafından bu şekilde **ism-i mef’ûl** olarak okunduğunu belirterek, Kur’ân’ın diğer âyetlerinde geçen bu kelimenin Kisâî tarafından **ism-i fâil** sigasıyla (el-muhsinât) ve مُحْصِنَاتٌ (muhsinât) olarak okunduğunu zikreder.²⁶⁰

4. يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ. *“Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda haksızlıkla yemeyin. Ancak o malların aranızdaki karşılıklı rızadan elde edilen bir ticaret olması müstesna.”*²⁶¹

Âyette geçen تِجَارَةً (ticâraten) kelimesinin Nâfi’, İbn Kesir, Ebû Amr, İbn Âmir, Ebû Ca’fer ve Ya’kub kırâatlerinde kelimenin sonundaki “tâ” harfinin zammı ile تِجَارَةٌ (ticâratün) şeklinde okunduğuna değinen müellif, bu kırâate göre

²⁵⁶ en-Nisâ 4/3.

²⁵⁷ Elmalılı, age., II, 1281. Kırâat farkları için bkz. ed-Dânî, age., s. 94; İbn Cezerî, age., II, 247; Kâdî, age., s. 75.

²⁵⁸ ed-Dimyâtî, *İthâf*, s. 221.

²⁵⁹ en-Nisâ 4/24.

²⁶⁰ Elmalılı, age., II, 1325. Kırâat farkları için bkz. ed-Dânî, age., s. 95; İbn Cezerî, age., II, 249; Pâluvî, age., s. 46.

²⁶¹ en-Nisâ 4/29.

âyete, ‘‘Ancak aranızda karşılıklı rızadan meydana gelen bir ticaretin bulunması başka’’ şeklinde mana verir.²⁶²

Muzâri olarak gelen كَان (kâne) fiili تِجَارَةً (ticâraten) şeklindeki kırâatte nâkıs fiildir ve تِجَارَةً تِجَارَةً إِلَّا أَنْ تَكُونَ التِّجَارَةُ تِجَارَةً takdirindedir. تِجَارَةً (ticâratün) kırâatinde ise كَان tam fiildir ve تِجَارَةً lafzı bu fiilin fâili durumundadır.²⁶³

5. إِنْ تَجْتَنِبُوا كَبَائِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَنُدْخِلْكُمْ مُدْخَلًا كَرِيمًا. ‘Eğer siz yasaklandığınız büyük günahlardan sakınırsanız, diğer kusurlarınızı örter, sizi; saygı gösterilen yer olan hoş bir yere koyarız.’²⁶⁴

Müfessir, âyetteki مُدْخَلًا (müdhalen) lafzını kırâat imamlarından Nâfi’ ve Ebû Ca’fer’in مُدْخَلًا (medhalen) olarak okuduklarını belirtir ve âyete, ‘‘Sizi ikramla ağırlanacağınız hoş bir yere koyacağız’’ anlamını verir.²⁶⁵

مُدْخَلًا (müdhalen) kırâatinde bu lafız fiili hafzedilmiş gizli masdardır. Âyet, مُدْخَلًا (medhalen) kırâatinde ise bu kelime وَيُدْخِلْكُمْ فَتَدْخُلُونَ مُدْخَلًا كَرِيمًا takdirindedir. مُدْخَلًا (medhalen) kırâatinde ise bu kelime الْإِدْخَالُ (el-idhâl) manasında masdardır. İki kırâatte de mef’ûl, hafzedilmiş الْجَنَّةُ (el-cenne) kelimesidir.²⁶⁶

6. وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَىٰ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ أَوْ لَمَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا. ‘Eğer hasta olur veya yolculukta bulunursanız yahut biriniz abdest bozmaktan gelince veya kadınlara dokunur, su da bulamazsanız o zaman tertemiz bir toprak ile teyemmüm edin.’²⁶⁷

Hamdi Yazır, âyette geçen لَمَسْتُمْ (lâ mestüm) fiilinin Kisâi ve Halef-i Âşir kırâatlerinde **sülâsî** sigasıyla لَمَسْتُمْ (lemestüm) şeklinde okunduğunu belirtir, fakat bu kırâatte Hamza’yı zikretmez.²⁶⁸ O, bu iki kırâatin de kadınlara dokunmak anlamı içerdiğini ifade ederek bu hususta şöyle bir izâhat yapar: ‘‘İkisi de (iki kelimenin anlamı) kadınlara dokunmak demektir. Bunun da özel bir şekilde

²⁶² Elmalılı, age., II, 1341. Kırâat farkları için bkz. ed-Dânî, age., s. 95; İbn Cezerî, age., II, 249; Pâluvî, age., s. 47.

²⁶³ bkz. Mekki, age., I, 386; İbn Ebî Meryem, age., I, 412.

²⁶⁴ en-Nisâ 4/31.

²⁶⁵ Elmalılı, age., II, 1345. Kırâat farkları için bkz. ed-Dânî, age., s. 95; İbn Cezerî, age., II, 249; Pâluvî, age., s. 47.

²⁶⁶ el-Ferrâ, age., I, 263-264; en-Nehhâs, age., I, 411; İbn Hâleveyh, age., s. 122-123; ed-Dimyâtî, age., s. 189.

²⁶⁷ en-Nisâ 4/43.

²⁶⁸ Elmalılı, *Hak Dini*, II, 1358; Kırâat farkları için bkz. ed-Dânî, age., s. 96; İbn Cezerî, age., II, 250; Pâluvî, *Zübde*, s. 47.

dokunmak demek olan iki tenâsül uzvunun birbirine değmesi manasını ifade ettiğinde ittifak vardır ve boy abdesti gerekir. Fakat bu da, el veya diğer şeylerle yalnız vucuda dokunması manasına da gelmesi kastedilmiş mi, kastedilmemiş mi? Burada alimler ihtilafa düşmüşler. Biz Hanefîlere göre bu mana kastedilmemiştir. Bundan dolayı kadının bir tarafına yalnız dokunmakla abdest bozulmaz. Fakat Zâhirî ve Şâfiî mezhebine göre bozulur, boy abdesti değil yalnız abdest almak gerekir. Zâhirîler مُلَامَسَةٌ (mülâmise) kelimesinin dış görünüşüne bakarak dokunanın abdesti bozulur, dokunulanınki bozulmaz demişlerdir. İmam Şâfiî ise ikisinin de abdestinin bozulacağını söylemiştir. Hanefîler hafifletmeye, Şâfiîler de işi sağlama bağlamaya ve ihtiyata riâyet etmişlerdir.’²⁶⁹

7. يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا ضَرَبْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَتَبَيَّنُوا وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ أَلْفَىٰ إِلَيْكُمْ السَّلَامَ

‘Ey iman edenler! Allah yolunda cihada çıktığınız zaman, mü’mini kâfirden ayırmak için iyice araştırın. Size selam veren kimseye, dünya hayatının menfaatini gözeterek, ‘Sen mü’min değilsin’ demeyin.’²⁷⁰

Âyetteki فَتَبَيَّنُوا (fetebeyyenû) fiilini Hamza, Kisâi ve Halef-i Âşir’in فَتَبَيَّنُوا (fetesebbetû) olarak okuduklarına işaret eden Elmalılı, âyeti, “ayağınızı denk atınız, sağlam basınız, ayağınız kaymasın” şeklinde anlamlandırır.²⁷¹ Âyette geçen السَّلَامَ (es-selâme) kelimesinin Nâfi’, İbn Âmir, Hamza, Ebû Ca’fer ve Halef-i Âşir kırâatlerinde السَّلْمَ (es-seleme) şeklinde okunduğunu belirterek âyetin لِمَنْ أَلْفَىٰ إِلَيْكُمْ السَّلْمَ (limen elkâ ileykümü’s-seleme) kısmını, “Size teslim olma ve boyun eğme vasıtalarını sunan kimseye” diye tercüme eder.²⁷² Ayrıca bu âyetteki مُؤْمِنًا (mü’minen) lafzını İsbâ İbn Verdân’ın rivâyetiyle Ebû Ca’fer’in مُؤْمِنًا (mü’menen) olarak okuduğuna temasla لَسْتَ مُؤْمِنًا (leste mü’menen) kırâatine göre âyete, “Sana güven verilmez’ demeyiniz” anlamını verir.²⁷³

²⁶⁹ Elmalılı, age., II, 1358-1359, ayrıca bkz. et-Taberî, age., V, 108; er-Râzî, age., X, 112; Kurtubî, age., V, 145; Ateş, age., II, 291-292.

²⁷⁰ en-Nisâ 4/94.

²⁷¹ Elmalılı, age., II, 1425. Kırâat farkları için bkz. ed-Dânî, age., s. 97; İbn Cezerî, age., II, 251; Pâluvî, age., s. 48.

²⁷² Elmalılı, age., II, 1425. Kırâat farkları için bkz. ed-Dânî, age., s. 97; İbn Cezerî, age., II, s. 251; Pâluvî, age., s. 48.

²⁷³ Elmalılı, age., II, 1425-1426. Kırâat farkları için bkz. ed-Dânî, age., s. 97; İbn Cezerî, age., II, 251; Pâluvî, age., s. 48

Bazı müfessirler فَتَّبَتُّوْا (fetesebbetû) kırâatine göre âyete şöyle mana verir: ‘‘Acele ile değil, teennî ile hareket edin. İşin sabit olup olmadığının açıklanmasını isteyin.’’²⁷⁴

Süleyman Ateş’in âyette geçen لِمَنْ أَلْفَى إِلَيْكُمْ السَّلَامَ kısmına verdiği anlam, ‘‘tevhîdini ilan ederek, sizin dininize girdiğini bildiren kimseye’’ şeklindedir.²⁷⁵

8. فَمَنْ اللَّهُ عَلَيْكُمْ فَتَّبَتُّوْا. ‘‘Sonra Allah size lütufta bulundu, onun için iyice araştırınız.’’²⁷⁶

فَتَّبَتُّوْا fiilinin فَتَّبَتُّوْا şeklinde kırâatine değinen müellif, her nedense kırâat imamının adını belirtmez. Kırâat imamlarından Hamza, Kisâî, Halef-i Âşir bu kelimeyi فَتَّبَتُّوْا olarak okur.²⁷⁷ Müfessir bu kırâate, ‘‘ihtiyatlı bulunma’’ anlamını verir.²⁷⁸

9. يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاءَ لِلَّهِ وَلَوْ عَلَىٰ أَنفُسِكُمْ أَوِ الْوَالِدِينَ وَالْأَقْرَبِينَ
أَنْ يَكُنْ غَنِيًّا أَوْ فَقِيرًا فَاللَّهُ أَوْلَىٰ بِهِمَا فَلَا تَتَّبِعُوا الْهَوَىٰ أَنْ تَعْدِلُوا وَإِنْ تَلَّوْا أَوْ تُعْرَضُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ

بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا. ‘‘Ey iman edenler! Adaleti ayakta tutun ve kendiniz, ...

ana babanız ve yakın akrabanız aleyhine de olsa yalnız Allah için şahitlik eden kimseler olunuz. Zira zengin de olsa, fakir de olsa Allah ikisine de (sizden) daha yakındır. Nefsinizin arzusuna uyarak adaletten uzaklaşmayın. Eğer (şahitlik ederken) dilinizi eğer bükerseniz veya çekinirseniz, şüphesiz Allah yaptıklarınızdan haberdardır.’’²⁷⁹

Âyette geçen تَلَّوْا (telvû) fiilini kırâat imamlarından İbn Âmir ve Hamza’nın تَلَّوْا (telû) şeklinde okuduklarına değinen Hamdi Yazır, تَلَّوْا fiilinin لَوِي (levâ) dan, تَلَّوْا fiilinin ise وَلِي (velâ) kökünden türediğini belirtir.²⁸⁰ Elmalılı, تَلَّوْا (telvû) kırâatine göre âyeti, ‘‘Ve eğer şahitlikte görevlendirilir de, görevi yerine getirmekten yüz çevirir ve çekinirseniz’’, تَلَّوْا (telû) kırâatine göre ise, ‘‘Ve

²⁷⁴ Bkz. et-Tâberî, *Câmiu’l-Beyân*, V, 225; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 254; Ebu’s-Suûd; *İrşâdu’l-Akli’s-Selîm*, II, 218.

²⁷⁵ Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, II, 441.

²⁷⁶ en-Nisâ 4/94.

²⁷⁷ Elmalılı, age., II, 1428. Kırâat farkları için bkz. ed-Dânî, age., s. 97; Pâluvî, age., s. 48.

²⁷⁸ Elmalılı, age., II, 1428.

²⁷⁹ en-Nisâ 4/135.

²⁸⁰ Elmalılı, age., III, 1495. Kırâat farkları için bkz. ed-Dânî, age., s. 97; İbn Cezerî, age., II, 252; Pâluvî, age., s. 49.

eğer şahitlikle görevlendirilir de, hakkıyla yerine getirmezseniz” şeklinde anlamlandırır.²⁸¹

لَيَّا (telvû) fiili, “birşeyi bükmek, kıvırmak, saptırmak” manasına gelen لَيَّا – لَوِي – يَلُوِي den,²⁸² تَلُّوا (telû) fiili ise, “birşeyden sorumlu, mes’ul olmak, birşeyi yönetmek, idare etmek” anlamına gelen وَلِيَّا – يَلِي – وَلِيَّا kökünden türemiştir.²⁸³

10. وَقَدْ نَزَّلَ عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ. ‘Halbuki daha önce size kitapta Allah şöyle indirmişti.’²⁸⁴

Âyetteki نَزَّلَ (nezzele) fiilinin Âsım ve Ya’kub’un dışındaki kırâatlerde mechul sigasıyla نَزَّلَ (nüzzile) şeklinde okunduğuna değinen müellif, bu kırâate göre âyeti, “Halbuki daha önce size kitapta şöyle indirilmişti” şeklinde tercüme eder.²⁸⁵

وَأَتَيْنَا دَاوُدَ . ‘Ve Davud’a Zebûr’u verdik.’²⁸⁶ زَبُورًا.11

Müfessir, âyette geçen زُبُورًا (zebûran) kelimesini Hamza’nın “zây” harfinin zammı ile زُبُورًا (zübûran) şeklinde okuduğuna işaret eder,²⁸⁷ fakat her nedense bu kırâatte Halef-i Âşir’i zikretmez.²⁸⁸ زُبُورًا kelimesinin زُبُورًا (zübûran) ın çoğulu olduğunu belirterek زُبُورًا ve زُبُورًا şeklindeki bu iki kırâatinde kitap manasına geldiğini ifade eder.²⁸⁹

زُبُورًا (zübûran) kelimesinin, زَبُورًا (zebûran) lafzının çoğuludur, زَبُورًا da, “mezbûr” manasında Hz. Dâvûd’a verilen kitabın ismidir.²⁹⁰

²⁸¹ Elmalılı, age., III, 1495.

²⁸² Bkz. İbn Manzûr, *Lisânu l-Arab*, V, 4107.

²⁸³ Bkz. İbn Manzûr, age., VI, 4921.

²⁸⁴ en-Nisâ 4/140.

²⁸⁵ Elmalılı, age., III, 1499; Kırâat farkları için bkz.ed-Dânî, age., s. 97; İbn Cezerî, age., II, 297; Pâluvî, age., s. 49.

²⁸⁶ en-Nisâ 4/163.

²⁸⁷ Elmalılı, age., III, 1528.

²⁸⁸ Kırâat farkları için bkz. İbn Mücâhid, *es-Seb’a*, s. 240; İbn Cezerî, age., II, 253.

²⁸⁹ Elmalılı, age., III, 1528.

²⁹⁰ Bkz. İbn Hâleveyh, *el-Hucce*, s. 128; Ebû Zür’a, *Hucce*, s. 219; İbn Ebî Ebî Meryem, *el-Mûdah*, I, 423.

ise bu harfî mansub olarak وَأَرْجُلَكُمْ şeklinde okuduklarına değinerek,²⁹⁶ nasb kırâatine göre ayakların yıkanmasının, kesralı kırâate göre ise ayakların mesh edilmesinin gerektiğini belirtir ve bu kırâatle ilgili şu bilgileri verir: “Bu iki kırâatin birbirine uyumu açısından bir mezhep ihtilafı ortaya çıkmıştır. Zira birine göre ayaklar yıkanacak, diğerine göre de mesh ile yetinilebilecek görünüyor. Bunun en güzel ve doğru çözüm şekli, çıplak ayakların yıkanması, meşhur sünnet ile sabit olduğu üzere abdestle giyilmiş mest ve fotin üzerine de mesh edilmesidir. Ehl-i Sünnetin mezhebinin çoğunluğu bu görüştedir.”²⁹⁷ Müfessir, bu iki kırâatten nasb kırâatini tercih ettiğini ifade eder. Ayakları yıkamanın gerekliliğine delil olarak, bu âyette geçen إِلَى الْكَعْبَيْنِ (ile'l-ka'beyn) “topuklara kadar” kaydını ve yine bu âyetin devamındaki يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ (yurîdü liyutahhiraküm) “sizi temizlemek istiyor” kısmını ile Allah Rasûlü'nün, abdestte ayaklarını iyice yıkamayanlar için buyurduğu وَيَلِّ لِلْأَعْقَابِ مِنَ النَّارِ (veylün li'l-a'kâbi mine'n-nâr) “Vay şu ökçelerin ateşten hâline”²⁹⁸ şeklindeki hadisini gösterir.²⁹⁹

3. وَجَعَلْنَا قُلُوبَهُمْ قَاسِيَةً. ³⁰⁰ ‘Ve kalplerini kaskatı ettik.’

قَاسِيَةً (kâsiyeh) kelimesinin Hamza ve Kisâî kırâatlerinde “yâ” harfinin şeddesiyle قَاسِيَةً (kasiyyeh) şeklinde okunduğunu belirten Hamdi Yazır, bu kırâatin bozuk ve hileli para anlamına geldiğini ifade ederek âyete, “Kalplerini bozuk para gibi, bozuk ve düşkün bir hâle getirdik” anlamını vermiştir.³⁰¹

قَاسِيَةً kırâatinin قَاسَا, قَسَا kökünden “hileli ve bozuk para” anlamına geldiği gibi, قَاسَا, قَسَا aslından “kaskatı, çok acımasız, çok zalim” manasında mübâlağalı ism-i fâil anlamı taşıdığını belirtenler de vardır.³⁰²

4. سَمَاعُونَ لِلْكَذِبِ أَكَّالُونَ لِلسُّحْتِ. ³⁰³ ‘Onlar yalana çok kulak verirler ve çok haram yerler.’

²⁹⁶ Elmalılı, age., III, 1584. Kırâat farkları için bkz. İbn Mücâhid, es-Seb’a, s. 242; ed-Dânî, et-Teyssîr, s. 98; İbn Cezerî, en-Neşr; II, 254; Pâluvî, s. 50.

²⁹⁷ Elmalılı, age., III, 1584-1585.

²⁹⁸ el-Buhârî, el-Câmiu’s-Sahîh, ilim 3, 30.

²⁹⁹ Elmalılı, age., III, 1585. Geniş bilgi için bkz. et-Taberî, age., VI, 126; Ahmed b. Ali el-Cessâs (ö. 370/981), Ahkâmu’l-Kur’ân, Kahire ts., III, 349; ez-Zemahşerî, age., I, 597; Kurtubî, el-Câmiu’, VI, 91; Abdullah b. Ahmed en-Nesefî (ö. 710/1300), Medâriku’t-Tenzîl ve Hakâiku’t-Te’vîl, Mısır ts., I, 273; Ebu’s-Suûd, age., III, 11.

³⁰⁰ el-Mâide 5/13.

³⁰¹ Elmalılı, age., III, 1602. Kırâat farkları için bkz. ed-Dânî, age., s. 99; İbn Cezerî, age., II, 254; Pâluvî, age., s. 50.

³⁰² İbn Manzûr, age., V, 3634; Ebû Zür’a, age., s. 223; İbn Ebî Meryem, age., I, 423.

Elmalılı, kırâat imamlarından İbn Kesir, Ebû Amr, Kisâî, Ebû Ca'fer ve Ya'kub'un **لِلْسُحْتِ** (li's-suht) kelimesini “hâ” harfinin zammesiyle **لِلْسُحْتِ** (li's-suhut) şeklinde okuduklarına değinir ve bu iki kırâatinde *haram mal* anlamına geldiğini zikreder.³⁰⁴Bu iki kırâat de aynı anlamı taşıyan iki lehçedir.³⁰⁵

5. وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَا أَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ وَالْأَنْفَ بِالْأَنْفِ وَالْأُذُنَ بِالْأُذُنِ وَالسِّنَّ بِالسِّنِّ وَالْجُرُوحَ قِصَاصٌ. ‘Biz Tevrat'ta onlara, cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş ve yaralara karşılıklı kısas yazdık.’³⁰⁶

Elmalılı, âyette geçen **وَالْعَيْنَ** (ve'l-ayne), **وَالْأَنْفَ** (ve'l-enfe), **وَالْأُذُنَ** (ve'l-üzüne), **وَالسِّنَّ** (ve's-sinne), **وَالْجُرُوحَ** (ve'l-curûhe) lafızlarını Kisâî'nin **وَالْعَيْنَ** (ve'l-aynu), **وَالْجُرُوحَ** (ve'l-curûhu) olarak okuduğunu; İbn Kesir, Ebû Amr, İbn Âmir'in de **وَالْجُرُوحَ** kırâatinde Kisâî'ye iştirak ettiklerini belirtir. Fakat Ebû Ca'fer'i kaydetmez.³⁰⁷

Müfessir, Kisâî kırâatinde söz konusu kelimelerin cümle olarak **كَتَبْنَا** (ketebnâ) fiilinin *mef'ûlu* olduklarını; İbn Kesir, Ebû Amr ve İbn Âmir'in kırâatlerinde bu kelimelerin ise, *tafsilat verdikten sonra hükmün genellemesi ve özeti* olduğuna temas eder.³⁰⁸

Merfû kırâatte **atıf vâvı**ndan sonraki cümleler kendilerinden öncesiyle alakalı olmayan ibtidâ (başlangıç) cümleleridir. Nasb kırâatinde ise **vâv**dan sonraki cümleler öncesiyle ilişkilidir ve mansub kelimeler, **أَنَّ** (enne) nin ismi olan **أَنَّ النَّفْسَ** (en-nefse) lafzına atıftır. Âyet,... **وَأَنَّ الْعَيْنَ بِالْعَيْنِ**... takdirindedir.³⁰⁹

6. وَلِيَحْكُمَ أَهْلَ الْإِنجِيلِ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فِيهِ. ‘İncil ehli de Allah'ın ona indirdikleriyle hükümler.’³¹⁰

³⁰³ el-Mâide 5/42.

³⁰⁴ Elmalılı, age., III, 1687. Kırâat farkları için bkz. İbn Cezerî, age., II, 216; Pâluvî, age., s. 51.

³⁰⁵ Bkz. İbn Ebî Meryem, age., I, 429.

³⁰⁶ el-Mâide 5/45.

³⁰⁷ Elmalılı, age., III, 1691. Kırâat farkları için bkz. İbn Mucâhid, age., s. 244; İbn Cezerî, II, 254; Pâluvî, age., s. 51; Kâdî, *el-Budûru'z-Zâhira*, s. 93.

³⁰⁸ Elmalılı, age., III, 1691.

³⁰⁹ el-Ferrâ, *Meâni'l-Kurân*, I, 309-310; en-Nehhâs, *İ'râbu'l-Kur'ân*, I, 499; İbn Hâleveyh, *el-Hucce*, s. 130-131; Ebû Zür'a, *Hucce*, s. 225-226.

³¹⁰ el-Mâide 5/47.

وَلِيَحْكُمَ (ve'l-yahküm) fiilini kırâat imamlarından Hamza'nın (veliyahküme) şeklinde okuduğuna değinen Hamdi Yazır, bu kırâatin *me'ûlun leh* olarak bir önceki âyette geçen وَمَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِينَ (ve hüden ve mev'izaten li'l-muttekin) kısmına âtîf olduğunu³¹¹ ve âyetin, ‘‘Muttakilere hidâyet ve öğüt olmak üzere ve İncil ehlinin bundaki tasdik, hidâyet ve ilâhî öğüt ile hükmetmeleri için verdik’’ anlamına geldiğini açıklar.³¹²

7. وَيَقُولُ الَّذِينَ آمَنُوا. ‘‘Mü'minler derler ki.’’³¹³

Elmalılı, âyette geçen وَيَقُولُ (ve yekûlu) lafzının Nâfi', İbn Kesir, İbn Âmir ve Ebû Ca'fer kırâatlerinde ‘‘vâv’’ harfi olmaksızın يَقُولُ (yekûlu); Âsım, Hamza, Kisâi ve Halef-i Âşir'in kırâatlerinde ‘‘vâv’’ harfi ile وَيَقُولُ olarak okunduğunu ve bu iki kırâatin de mukadder soruya cevap olan isti'nâf cümlesi olduğunu ve aynı manaya geldiğini belirtir. Ayrıca, kırâat imamlarından Ebû Amr ve Ya'kub'un وَيَقُولُ fiilini ‘‘lâm’’ harfinin nasbı ile وَيَقُولُ (ve yekûle) şeklinde okuduklarını ve bu kırâatin bir önceki âyetteki فَيُصْبِحُوا (feyusbihû) fiili üzerine âtîf olduğunu beyan eder.³¹⁴

8. يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ. ‘‘Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse’’³¹⁵

Müellif, âyette geçen يَرْتَدَّ (yertedde) fiilini Nâfi', İbn Âmir ve Ebû Ca'fer'in يَرْتَدُّ (yertedid) şeklinde okuduklarına temâs eder.³¹⁶

Fiilin aynı sigası olan bu iki kırâatten يَرْتَدَّ (yertedde) kırâati, Benî Temim; يَرْتَدُّ (yertedid) kırâati ise Kureyş lehçesidir.³¹⁷

9. قُلْ هَلْ أُنَبِّئُكُمْ بِشَرٍّ مِنْ ذَلِكَ مَثُوبَةً عِنْدَ اللَّهِ مَنْ لَعَنَهُ اللَّهُ وَغَضِبَ عَلَيْهِ وَجَعَلَ مِنْهُمْ الْقِرَدَةَ

وَالْخَنَازِيرَ وَعَبَدَ الطَّاغُوتِ. ‘‘De ki: ‘Allah katında cezaya çarptırılma bakımın-

³¹¹ Elmalılı, *Hak Dini*, III, 1694. Ayrıca bkz. İbn Ebî Meryem, *el-Mûdah*, I, 442.

³¹² Elmalılı, age., III, 1694-1695. Kırâat farkları için bkz. ed-Dânî, age., s. 99; İbn Cezerî, II, 254; Pâluvî, age., s. 51.

³¹³ el-Mâide 5/53.

³¹⁴ Elmalılı, age., III, 1714. Kırâat farkları için bkz. ed-Dânî, age., s. 99; İbn Cezerî, age., II, 254; Pâluvî, age., s. 51; i'râb için bkz. Ebû Zür'a, age., s. 229-230; Mekkî, age., I, 411; İbn Ebî Meryem, age., I, 443.

³¹⁵ el-Mâide 5/54.

³¹⁶ Elmalılı, age., III, 1715. Krâat farkları için bkz. ed-Dânî, age., s. 99; İbn Cezerî, age., II, 255; Pâluvî, age., s. 51.

³¹⁷ bkz. İbn Hâleveyh, age., 131-132; Ebû Zür'a, age., 229-230; Mekkî, age., I, 412; İbn Ebî Meryem, age., I, 445.

dan bunlardan daha kötüsünü size haber vereyim mi? Allah'ın lanetlediği ve kendilerine gazab ettiği ve kendilerinden maymunlar ve domuzlar yaptığı ve bir de tâğûta tapan, tâğûta kulluk eden kimseler.’³¹⁸

وَعَبَدَ الطَّاغُوتَ (ve abede't-tâğût) fiil cümlesini kırâat imamlarından Hamza'nın *izafet terkibi* (isim tamlaması) olarak عَبَدَ الطَّاغُوتَ (abude't-tâğûti) şeklinde okuduğuna temâs eden müfessir, عَبَدَ (abede) fiilinin âyetteki لَعْنُ (leane) veya عَضِبَ (ğadibe) fiiline mâtuf olup وَمَنْ عَبَدَ (ve men abede) anlamına geldiğine; عَبَدَ (abude) lafzının ise, âyette geçen قِرْدَةً (kiradete) ve حَنَازِيرَ (hanâzir) kelimelerine mâtuf olduğuna değinir.³¹⁹

عَبَدَ lafzı, يَقْضَى (yakuza) kalıbında mübâlağa sigasıdır. Bu kırâatte âyetin takdiri: وَجَعَلَ مِنْهُمْ الْقِرْدَةَ وَالْحَنَازِيرَ وَجَعَلَ مِنْهُمْ عَبَدَ الطَّاغُوتِ أَي عَابِدِ الطَّاغُوتِ şeklidir.³²⁰

10. يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ.

“ Ey Şanlı Rasul! Rabinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan Peygamberlik görevini yapmamış olursun. ”³²¹

Hamdi Yazır, رِسَالَاتِهِ (risâleteh) kelimesini Nâfi'in çoğul olarak رِسَالَاتِهِ (risâlâtih) şeklinde okuduğunu belirtir. Ancak bu kırâatte İbn Âmir, Ebû Bekir Şu'be'nin rivâyetiyle Âsım, Ebû Ca'fer ve Ya'kub'u zikretmez. Bu kırâate göre âyeti, “Allah'ın elçilik görevlerini yerine getirmemiş, vazifeni yapmamış olursun” diye tercüme eder.³²²

11. إِنَّ الدِّينَ أَمْتُوا وَالدِّينَ هَادُوا وَالصَّابِئُونَ وَالنَّصَارَى مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا.

“Muhakkak ki iman edenler, yâhudiler, sâbiûler ve hristiyanlardan kim Allah'a ve ahiret gününe imân eder ve güzel amel işlerse.”³²³

Elmalılı, âyette geçen وَالصَّابِئُونَ (ve's-sâbiûn) ile Bakara sûresi 62. âyetindeki الصَّابِئِينَ (e's-sâbiîn) kelimelerinin Nâfi' ve Ebû Ca'fer kırâatlerinde

³¹⁸ el-Mâide 5/60.

³¹⁹ Elmalılı, age., III, 1726. Kırâat farkları için bkz. ed-Dânî, age., s. 100; İbn Cezerî, age., II, 255; Pâluvî, age., s. 51.

³²⁰ Bkz. İbn Hâleveyh, age., s. 132-133; Ebû Zür'a, age., s. 231-232; İbn Ebî Meryem, age., I, 446-447.

³²¹ el-Mâide 5/67.

³²² Elmalılı, age., III, 1737. Krâat farkları için bkz. ed-Dânî, age., s. 100; İbn Cezerî, age., II, 255; Pâluvî, age., s. 51; Kâdî, age., s. 95.

³²³ el-Mâide 5/69.

الصَّابُونَ (e's-sâbûn) ve الصَّابِينَ (e's-sâbîne) şeklinde okuduklarını, bunun sebebinin de kelimedeki ء (hemze) nin “yâ” harfine dönüştürülmesi veya **hemzesiz صَابِي** (sâbî) kelimesinin çoğulu olmasını belirtir.³²⁴

Nâfi' ve Ebû Ca'fer kırâatleri ile ilgili iki görüş vardır: İlki; الصَّابُونَ ve الصَّابِينَ lafızları, dinini terkedip başka bir dine giren kimse için kullanılan صَبًا (sabee) fiilindeki **hemzenin** “yâ” harfine dönüşmesinden meydana gelir. **Hemze** “yâ” harfine dönüştüğü zaman bu fiilin ism-i fâili صَابِ (sâbin), çoğulu da صَبُونَ (sâbûne) şeklinde olur. İkincisi; الصَّابُونَ ve الصَّابِينَ kelimeleri, “bir şeye meyli, temâyülü, eğilimi olmak” anlamındaki يَصْبُو - صَبَا fiilinden türemiştir.³²⁵

12. وَحَسِبُوا أَلَّا تَكُونَ فِئْتَةً. *‘Hem başlarına bir fitne kopmayacak sandılar.’*³²⁶

Müellif, âyetteki أَلَّا تَكُونَ (ellâ tekûne) lafzını Ebû Amr, Hamza, Kisâî, Ya'kub ve Halef-i Âşir'in أَلَّا تَكُونَ (ellâ tekûnu) şeklinde okuduklarını zikrederek; âyeti, “*Ve zannettiler ki, kesinlikle bir fitne olmaz*” diye anlamlandırır.³²⁷

Merfû kırâatte “أَنَّ”, “أَنَّ” nin muhaffefi olarak okunurken, nasb kırâatinde ise **en-i masdariye** olarak okunur.³²⁸

13. فَإِنْ عُنِيَ عَلَىٰ أَنَّهُمَا اسْتَحَقَّ إِثْمًا فَأَخْرَجَانِ يَوْمَئِذٍ مَقَامَهُمَا مِنَ الَّذِينَ اسْتَحَقَّ عَلَيْهِمُ الْأَوْلِيَانِ.

“Eğer o iki şahidin bir günah işledikleri anlaşılırsa, ölene daha yakın olan hak sahiplerinden diğer iki kişi onların yerine geçerler.”³²⁹

إِسْتَحَقَّ (istehakkâ) fiilinin Hafs'ın rivâyetiyle Âsım'ın dışındaki imamlar tarafından **mechul** sigasıyla أُسْتَحَقَّ (üstühikkâ) şeklinde okunduğunu belirten müfessir; الْأَوْلِيَانِ (el-evleyâni) kelimesinin ise Ebû Bekir Şu'be'nin rivâyetiyle Âsım, Hamza ve Ya'kub'un kırâatlerinde الْأَوْلِيَيْنِ (el-evvelîne) olarak telaffuz edildiğine değinir. Fakat bu kırâatte Halef-i Âşir'i zikretmez.³³⁰

³²⁴ Elmalılı, age., III, 1750. Kırâat farkları için bkz. ed-Dânî, age., s. 74; İbn Cezerî, age., I, 397; Kâdî, age., s. 33,96.

³²⁵ Bkz. Mekki, age., I, 245-247; İbn Ebî Meryem, age., I, 280-281.

³²⁶ el-Mâide 5/71.

³²⁷ Elmalılı, *Hak Dini*, III, 1771. Kırâat farkları için bkz. İbn Mücâhid, age., s. 247; İbn Cezerî, age., II, 255; Pâluvî, age., s. 51-52; Kâdî, age., s. 96.

³²⁸ İbn Mücâhid, age., s. 247.

³²⁹ el-Mâide 5/107.

³³⁰ Elmalılı, age., III, 1835. Kırâat farkları için bkz. ed-Dânî, age., s. 100; İbn Cezerî, age., II, 256; Pâluvî, age., s. 52.

Hamdi Yazır, هُمَا الْأَوْلِيَانِ (hüme'l-evleyâni) takdîrinde haber veya âyetteki فَأَخْرَانِ (feâherâni) kelimesinden bedel olduğunu; الْأَوْلِينَ (el-evvelîne) kırâatinde âyetin, “Önceki haklarına tecâvüz edilmiş olanlardan diğer ikisi onların yerine geçer” anlamına geldiğini ve bu iki kırâate göre de âyetin meâlinin aynı olduğunu belirtir.³³¹

Hafs rivâyetiyle Âsım'ın kırâatinde الْأَوْلِيَانِ lafzı اسْتَحَقَّا fiilinin fâilidir ve hazfedilmiş وَصِيَّةً (vesiyyete) kelimesi bu fiilin mefûlûdür. الْأَوْلِيَانِ kırâatinde اسْتَحَقَّا lafzı bu fiilin fâili değil, ya öne geçmiş haberdır ve فَأَوْلِيَانِ بِأَمْرِ الْمَيِّتِ أَخْرَانَ يَقُومَانِ (yekûmâni) fiilindeki zamirden bedeldir ve يَقُومَانِ takdirindedir; ya da âyetteki يَقُومَانِ (yekûmâni) fiilindeki zamirden bedeldir ve يَقُومَانِ takdirindedir. الْأَوْلِينَ kırâatinde ise bu lafız الَّذِينَ (ellezîne) kelimesinin sıfatıdır veya ondan bedeldir ve عَلَيْهِمُ الْإِصْءَاءُ أَوْ الْإِنْتَمُ takdirindedir.³³²

6. EN'ÂM SÛRESİ

Elmalılı, En'am sûresinde bulunan âyetlerdeki kırâat farklılıklarının çoğuna değinmekle beraber, her nedense bazısını kaydetmemiştir.³³³ Kaydedilen âyetleri şöyle sıralayabiliriz:

1. مَنْ يُصْرَفْ عَنْهُ يَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَحِمَهُ .
“O gün kimden azap giderilirse, kuşkusuz Allah ona rahmet etmiştir.”³³⁴

Müellif, kırâat imamlarından Ebû Bekir Şu'be'nin rivâyetiyle Âsım, Hamza ve Kisâi'nin يُصْرَفُ (yusraf) fiilini **mâ'lum** sigasıyla يَصْرِفُ (yasrif) şeklinde okuduklarına temâs eder. Fakat bu kırâatte Ya'kub ve Halef-i Âşir'i zikretmez. Bu kırâate göre âyeti, “Bugün Allah ondan azabı bertaraf ederse” şeklinde anlamlandırır.³³⁵

2. وَاللَّذَارُ الْأَخْرَةُ خَيْرٌ لِلَّذِينَ يَنْقُورُونَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ .
“Âhîret yurdu ise, Allah'tan korkan-

³³¹ Elmalılı, age., III, 1835.

³³² el-Ferrâ, *Meâni 'l-Kur'ân*, I, 324; en-Nehhâs, *I'râbu 'l-Kurân*, I, 526; İbn Hâleveyh, *el-Hucce*, s. 135; Ebû Zür'a, *Hucce*, s. 238-239.

³³³ Müfessir, sûrenin 23, 114, 119 ve 140. âyetlerinde yer alan رَبَّنَا مُنْزَلٌ قَتَلُوا لِيُضِلُّوْا مُنْزَلٌ رَّبَّنَا kelimelerindeki kırâat farklarını belirtmemiştir. Krâat farkları için bkz. ed-Dânî, age., s. 101-102, 106, 107; İbn Cezerî, age., II, 257, 262, 266.

³³⁴ el-En'âm 6/16.

³³⁵ Elmalılı, age., III, 1891. Kırâat farkları için bkz. İbn Cezerî, age., II, 256-257; Pâluvî, age., s. 53; Kâdî, age., s. 101.

lar için daha hayırlıdır. Hala akıllanmayacak mısınız?’³³⁶

Âyette geçen وَلَدَارِ الْآخِرَةِ (vele’d-dâru’l-âhirah) sıfat tamlamasının İbn Âmir kırâatinde isim tamlaması olarak وَدَارِ الْآخِرَةِ (veledâru’l-âhirah) şeklinde okunduğuna temâs eden müfessir, تَعْقِلُونَ (ta’kilûn) fiilini kırâat imamlarından İbn Kesir, Ebû Amr, Ebû Bekir Şu’be’nin rivâyetiyle Âsım’ın **muhatap** sigasıyla يَعْقِلُونَ (ya’kilûn) olarak okuduklarını belirtir. Âyete de, ‘‘Hayat, dünya hayatından ibaret deyip de öldükten sonra dirilmeyi ve kıyameti inkar edenlerin hiç akli yok mu?’’ anlamını verir.³³⁷

3. فَذَنْبُهُمْ إِنَّهُ لِيَحْزُنُكَ الَّذِي يَقُولُونَ فَإِنَّهُمْ لَا يُكَذِّبُونَكَ وَلَكِنَّ الظَّالِمِينَ بِآيَاتِ اللَّهِ يَجْحَدُونَ

‘‘Onların söylediklerinin seni üzdüğünü biliyoruz, onlar aslında seni yalanlamıyorlar, fakat o zalimler Allah’ın âyetlerini inkâr ediyorlar.’’³³⁸

Hamdi Yazır, kırâat imamlarından Nâfi’in لِيَحْزُنُكَ (leyahzunuke) ve لَا يُكَذِّبُونَكَ (lâ yukezzibûneke) fiillerini if’âl bâbından لِيُحْزِنُكَ (leyuhzinuke) ve لَا يُكْذِبُونَكَ (lâ yukzibûneke) şeklinde okuduğunu; Kisâ’ın de لَا يُكْذِبُونَكَ kırâatinde ona iştirak ettiğini belirtir ve bu kırâati, ‘‘Sana yalancı demezler’’ diye tercüme eder.³³⁹

4. وَكَذَلِكَ نَقُصُّ الْأَيَّاتِ وَلِتَسْتَبِينَ سَبِيلَ الْمُجْرِمِينَ. *‘‘Suçluların tuttuğu yol açığa* *çüksün diye, âyetleri işte böyle genişçe açıklıyoruz.’’*³⁴⁰

Elmalılı, âyette geçen لِيَسْتَبِينَ (litestebîne) lafzını Ebû Bekir Şu’be’nin rivâyetiyle Âsım, Hamza, Kisâ ve Halef-i Âşir’in **gâib** sigasıyla لِيَسْتَبِينَ (liyestebîne); سَبِيلِ (sebîlu) kelimesini ise Nâfi’ ve Ebû Ca’fer’in سَبِيلِ (sebîle) şeklinde okuduklarına temâs eder. سَبِيلِ kırâatine göre âyete, ‘‘Günahkârların yolunu senin açıklığa kavuşturman, kesip atman için’’ manasını verir.³⁴¹

5. إِنْ الْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ يَعْصُ الْحَقُّ وَهُوَ خَيْرُ الْفَاصِلِينَ. *‘‘Hüküm ancak Allah’a âittir,* *gerçeği O anlatır ve O, hakkı bâtıldan ayırt edenlerin hayırlısıdır.’’*³⁴²

³³⁶ el-En’âm 6/32.

³³⁷ Elmalılı, age., III, 1911. Kırâat farkları için bkz. İbn Cezerî, age., II, 257; Pâluvî, age., s. 53; Kâdî, age., s. 102.

³³⁸ el-En’âm 6/33.

³³⁹ Elmalılı, age., III, 1913. Kırâat farkları için bkz. ed-Dânî, age., s. 102; İbn Cezerî, age., II, 257; Kâdî, age., s. 102.

³⁴⁰ el-En’âm 6/55.

³⁴¹ Elmalılı, age., III, 1937. Kırâat farkları için bkz. ed-Dânî, *et-Teysîr*, s. 103; İbn Cezerî, *en-Neşr*, II, 258; Pâluvî, *Zübde*, s. 54.

³⁴² el-En’âm 6/57.

يُقْصُّ (yekussu) fiilini Nâfi', İbn Kesir, Âsım ve Ebû Ca'fer'in dışındaki kırâat imamlarının الْقَضَاءِ (el-kadâ) kökünden يَقْضِي (yakdî) şeklinde okuduklarına temâs eden Müellif, الْحُكْمُ (e'l-hükmü), قَضَى (kadâ) ve قَصَّ (kass) kelimelerinin birbirleriyle olan ilişkilerini açıklamakta ve şu tespitite bulunmaktadır: *‘Hüküm ve hâkimiyette kazâve kadılıkta biri ilmi, biri amelî (pratik) iki durum vardır. قَصَّ daha çok bunun ilmî tarafına, قَضَى da daha çok pratik ve icrâ tarafına bakar. Ve hak ve bâtili ayırmak bunların sonuçlarıdır. Şu halde burada hem teşriî (kanun koyma ile ilgili) ve ilmî, hem de icrâî ve amelî hüküm ve hâkimiyetin ancak Allah'a mahsus ve ilahi hükmün hem hak hem hayır olduğu anlatılmıştır.*'³⁴³

6. حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَحَدَكُمْ الْمَوْتُ تَوَفَّقْتَهُ رُسُلُنَا وَهُمْ لَا يُفْرَطُونَ. *‘Sonunda sizden birinize ölüm geldiği vakit elçilerimiz, hiç kusur yapmadan onun canını alırlar.*'³⁴⁴

Müfessir, âyette geçen تَوَفَّقْتَهُ (teveffethu) lafzını kırâat imamlarından Hamza'nın تَوَفَّقْتَهُ (teveffâhu) şeklinde ve **imâle** ile okuduğunu belirtir.³⁴⁵

Arapçada kural olarak fail, **mükesser** cemi' olarak geldiğinde fiil, müzekker de müennes de gelebilir.³⁴⁶ O halde bu iki kırâatte dilsel açıdan doğrudur. Nitekim Nisâ 4/97 de تَوَفَّقْتَهُ الْمَلَائِكَةُ şeklinde okunur.

7. قُلْ مَنْ يُنَجِّبِكُمْ مِنْ ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ تَدْعُونَهُ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً لَّئِنْ أَنْجَيْنَا مِنْ هَٰذِهِ لَنُكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ. *‘De ki: ‘Bizi bu tehlikeden kurtarırsa elbette şükredenlerden olacağız’ diye gizli ve âşikâr O'na yalvarıp dururken, karanın ve denizin karanlıklarından sizi kim kurtarır?’*³⁴⁷

يُنَجِّبِكُمْ (yuneccîküm) fiilini kırâat imamlarından Ya'kub'un **if'âl** babından يُنَجِّبِكُمْ (yuncîküm); خُفْيَةً (hufyeh) kelimesini ise Ebû Bekir Şu'be'nin rivâyetiyle Âsım'ın خُفْيَةً (hifyeh) şeklinde okuduklarına değinen Hamdi Yazır, âyeti *‘Siz O'na şiddetli bir korku içinde ümitlenip yalvararak şöyle dua eder ve sığınırırsınız’* olarak anlamlandırır.³⁴⁸

³⁴³ Elmalılı, age., III, 1946. Kırâat farkları için bkz. ed-Dânî, age., s. 103; İbn Cezerî, age., II, 258; Pâluvî age., s. 54.

³⁴⁴ el-En'âm 6/61.

³⁴⁵ Elmalılı, age., III, 1951. Kırâat farkları için bkz. ed-Dânî, age., s. 103; Pâluvî, age., s. 54.

³⁴⁶ Muhammed b. Mustafa b. Hasan el-Hudarî (ö. 1287/1870), *Hâşiyetü'l-Hudarî alâ İbn Akîl*, I, 164; Sevinç, *Arapçada Cümle Yapısı*, s. 144.

³⁴⁷ el-En'âm 6/63.

³⁴⁸ Elmalılı, age., III, 1952. Kırâat farkları için bkz. ed-Dânî, age., s. 103; İbn Cezerî, age., II, 259; Pâluvî, age., s. 54.

Burada fiilin **ifâ'l** ve **tef'îl** bâbından gelmesiyle anlamlı bir değişiklik yoktur. Çünkü Araplar **نَجَيْتُ زَيْدًا وَ أَنْجَيْتُهُ** “Zeyd'i kurtardım” derken iki bâbı da aynı anlamda kullanırlar.³⁴⁹

خَفِيَّة lafzının “korkmak”, **خَفِيَّة** nin ise “gizlemek” manasına geldiğini ifade edenler olduğu gibi³⁵⁰ **خَفِيَّة** lafzının, **خَفِيَّة** gibi “korkmak” anlamında farklı lehçe olduğunu söyleyenler de vardır.³⁵¹

Elmalılı, âyette geçen **أُنْجَيْنَا** (encânâ) fiilini her nedense Âsım, Hamza, Kisâi ve Halef-i Âşir'in **muhâtab** sigasıyla **أُنْجَيْتَنَا** (enceytenâ) şeklinde okuduklarını kaydetmiştir.³⁵² Halbuki lafzı bu şekilde okuyanlar, müellifin yukarıda zikrettiği imamların dışında kalan kırâat imamlarıdır.³⁵³ Müellif, **أُنْجَيْتَنَا** kırâati ile âyeti, “*Yemin olsun ki, bizi bundan kurtarırsan biz şükredenlerden olacağız’ dersiniz*” diye tercüme eder.³⁵⁴

8. **قُلِ اللَّهُ يُنَجِّيكُمْ مِنْهَا.** ³⁵⁵ “De ki: Allah sizi ondan kurtarır”

Müfessir, âyetteki **يُنَجِّيكُمْ** (yuneccîküm) fiilini kırâat imamlarından Nâfi’, İbn Kesir, Ebû Amr, İbn Zekvân’ın rivâyetiyle İbn Âmir ve Ya’kub’un **if’âl** bâbından **يُنَجِّيكُمْ** (yuncîküm) olarak okuduklarına değinir.³⁵⁶

9. **وَأَمَّا يُنْسِيَنَّكَ الشَّيْطَانُ.** ³⁵⁷ “Şayet şeytan sana unutturursa.”

Hamdi Yazır, **يُنْسِيَنَّكَ** (yunsiyenneke) fiilinin İbn Âmir’in kırâatinde **tef’îl** bâbından **يُنْسِيَنَّكَ** (yunessiyenneke) şeklinde okunduğunu kaydeder.³⁵⁸

Burada kelimenin hem **if’âl** hem de **tef’îl** bâbından okunmasında anlam açısından herhangi bir fark yoktur.³⁵⁹

³⁴⁹ İbn Hâleveyh, age., s. 141; Ebû Zür’a, age., s. 200; Mekkî, age., I, 435.

³⁵⁰ Çetin, *Kırâatların Tefsire Etkisi*, s. 187.

³⁵¹ İbn Ebî Meryem, *el-Mûdah*, I, 476.

³⁵² Elmalılı, age., III, 1952.

³⁵³ Kırâat farkları için bkz. İbn Mücâhid, age., s. 259-260; Pâluvî, age., s. 54; Kâdî, age., s. 104.

³⁵⁴ Elmalılı, age., III, 1952.

³⁵⁵ el-En’âm 6/64.

³⁵⁶ Elmalılı, age., III, 1952. Kırâat farkları için bkz. İbn Cezerî, age., II, 259; Pâluvî, age., s. 54; Kâdî, age., s.104.

³⁵⁷ el-En’âm 6/68.

³⁵⁸ Elmalılı, age., III, 1955. Kırâat farkları için bkz. ed-Dânî, age., s. 103; İbn Cezerî, age., II, 259; Pâluvî, age., s. 54.

³⁵⁹ İbn Ebî Meryem, *el-Mûdah*, I, 475.

10. وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ لِأَبِيهِ أَرِ .³⁶⁰ ‘‘Hani İbrâhim babası Azer’e, şöyle dedi:’’

Âyette geçen اَرِ (âzera) kelimesini kırâat imamlarından Ya’kub’un ‘‘râ’’ harfinin zammı ile اَرِ (âzeru) olarak okuduğunu belirten müellif, âyete, ‘‘İbrâhim babasına: ‘Ey Âzer, dedi’’ anlamını verir.³⁶¹

Merfû kırâatte nidâ harfî hafzedilmiştir ve يَا اَرِ (yâ âzeru) takdirindedir. اَرِ kelimesi özel isim olduğu için burada nidâ harfinin hafzedilmesi câizdir.³⁶²

11. وَإِسْمَاعِيلَ وَالْيَسَعَ وَيُونُسَ وَلُوطًا. ‘‘İsmâîl’i de, Elyesa’ı da, Yûnus’u da ve Lût’u da.’’³⁶³

Müellif, وَيَسَعَ (ve’l-yesea) lafzının Hamza, Kisâî ve Halef-i Âşir ‘in kırâatlerinde وَيَسَع (ve’l-leysea) şeklinde okunduğunu vurgular.³⁶⁴

وَيَسَعَ kırâatine göre kelimenin aslı وَيَسَع (leyseu) lafzıdır. Kelime, Arapça olmayan özel bir isimdir ve kelimedeki ‘‘elif’’ ve ‘‘lâm’’ harfleri belirlilik için değil, zâid (fazlalık) olarak gelmiştir. وَيَسَع kırâatinde ise kelimenin aslı يَسَع (yeseu) ismidir. Bu lafız da Arapça olmayan bir isimdir. Bu isimdeki ‘‘elif’’ ve ‘‘lâm’’ harfleri de zâiddir.³⁶⁵

12. فَبِهَدْيِهِمْ أَفْتَدِهِ. ‘‘Sen ancak onların hidâyetine uy.’’³⁶⁶

أَفْتَدِهِ (iktedih) kelimesindeki ‘‘hâ’’ harfinin , zamir değil de **hâ-i sekî**³⁶⁷ olduğuna değinen Müfessir; Hamza, Kisâî, Ya’kub ve Halef-i Âşir’in kırâatlerinde bu harfin vasıl halinde hafzedildiğini (kaldırıldığını); İbn Âmir kırâatinde ise bu harfin **hâ-i sekî** değil de, هُدًى (hüdâ) lafzına râci zamir olduğunu ve vasıl halinde kesra ile okunduğunu açıklamaktadır.³⁶⁸

13. قُلْ مَنْ أَنْزَلَ الْكِتَابَ الَّذِي جَاءَ بِهِ مُوسَى نُورًا وَهُدًى لِلنَّاسِ تَجْعَلُونَهُ قَرَاطِيسَ يُنْبِتُونَهَا

وَتُخْفُونَ كَثِيرًا. ‘‘De ki: ‘Musa’nın insanlara aydınlık ve hidâyet olmak üzere’’

³⁶⁰ el-En’âm 6/74.

³⁶¹ Elmalılı, *Hak Dini*, III, s. 1963. Kırâat farkları için bkz. ed-Dânî, *et-Teyssîr*, s. 103; İbn Cezerî, *en-Neşr*; II, 260; Pâluvî, *Zübde*, s. 54.

³⁶² İbn Ebî Meryem, age., I, 477.

³⁶³ el-En’âm 6/86.

³⁶⁴ Elmalılı, age., III, 1973. Kırâat farkları için bkz. İbn Cezerî, age., II, 260; Pâluvî, s. 55.

³⁶⁵ İbn Ebî Meryem, age., I, 483.

³⁶⁶ el-En’âm 6/90.

³⁶⁷ Hâ-i sekî: Harfî veya harekeyi beyan için bazı kelimelerin sonuna ziyâde kılınmış olan sâkin ‘‘hâ’’ harfine denir. Bkz. Abdurrahman Çetin, *Kur’an Okuma Esasları*, Emin yayınları, Bursa 2008, s. 255.

³⁶⁸ Elmalılı, age., III, 1974. Kırâat farkları için bkz. ed-Dânî, age., s. 105; İbn Cezerî, age., II, 260.

getirdiği, sizin parça parça kâğıtlara çevirdiğiniz, bir kısmını belli ettiğiniz birçoğunu gizlediğiniz Kitab'ı kim gönderdi?''³⁶⁹

Hamdi Yazır, âyette geçen **تَجْعَلُونَهَا** (tec'alûnehû), **تُبْدُونَهَا** (tübdûnehâ), **وتُخْفُونَ** (ve tuhfûne) fiillerini kırâat imamlarından İbn Kesir ve Ebû Amr'ın **gâib** sigasıyla **يَجْعَلُونَ** (yec'alûne), **يُبْدُونَ** (yubdûne), **يُخْفُونَ** (yuhfûne) şeklinde okuduklarını belirterek; bu kırâate göre âyeti, "Onu kâğıtlar yapıyorlar, istediklerini meydana çıkarıp birçoğunu gizliyorlar" şeklinde anlamlandırır.³⁷⁰

14. **لَقَدْ تَقَطَّعَ بَيْنَكُمْ وَضَلَّ عَنْكُمْ مَا كُنْتُمْ تَرْتَمُونَ.** "Aranızdaki bütün bağlar artık kesilmiş, güvendiklerinizin hepsi kaybolup gitmiştir."³⁷¹

Âyette geçen **بَيْنَكُمْ** (beyneküm) lafzının Âsım, Kisâi ve Ebû Ca'fer'in dışındaki kırâatlerde "nûn" harfinin zammı ile **بَيْنَكُمْ** (beynüküm) şeklinde okunduğuna değinen Elmalılı, âyeti, "Artık aramız sonsuza dek açıldı, bütün ilişkiler kesildi, târumar oldu" diye tercüme eder.³⁷²

بَيْنَكُمْ şeklindeki merfû kırâatte **بَيْنَ** kelimesi zarf değil de isim yerine kullanılmıştır ve **تَقَطَّعَ** (tekaddaa) fiilinin fâilidir. Âyet, **لَقَدْ تَقَطَّعَ وَضَلَّ عَنْكُمْ** manasındadır. Nasb kırâatine göre ise **بَيْنَ** lafzı zarftır. Fiilin fâili gizlidir ve takdiri **لَقَدْ تَقَطَّعَ وَضَلَّ عَنْكُمْ** şeklindedir.³⁷³

15. **فَالِقُ الْإِصْبَاحِ وَجَعَلَ اللَّيْلَ سَكَنًا.** "Karanlığı yarıp tan yerini ağartan O'dur. Geceyi dinlenme için yaratmıştır."³⁷⁴

Müellif, **جَعَلَ اللَّيْلَ** (ceale'l-leyle) lafzını Âsım, Hamza, Kisâi ve Halef-i Âşir'in dışındaki kırâat imamlarının **جَاعِلُ اللَّيْلِ** (câilu'l-leyli) olarak okuduklarına temâs eder.³⁷⁵

Bu iki kırâat arasında anlam farkı yoktur.³⁷⁶

³⁶⁹ el-En'âm 6/91.

³⁷⁰ Elmalılı, age., III, 1979. Kırâat farkları için bkz. ed-Dânî, age., s. 105; İbn Cezerî, age., II, 260; Pâluvî, age., s. 55.

³⁷¹ el-En'âm 6/94.

³⁷² Elmalılı, *Hak Dini*, III, 1983. Kırâat farkları için bkz. ed-Dânî, *et-Teyssir*, s. 105; İbn Cezerî, *en-Neşr*, II, 260; Pâluvî, *Zübde*, s. 55; Kâdî, *el-Budûru'z-Zâhira*, s. 107.

³⁷³ İbn Hâleveyh, *el-Hucce*, s. 145; Ebû Zür'a, *Hucce*, s. 261-262; İbn Ebî Meryem, *el-Mûdah*, I, 487.

³⁷⁴ el-En'âm 6/96.

³⁷⁵ Elmalılı, age., III, 1988. Kırâat farkları için bkz. İbn Mücâhid, *es-Seb'a*, s. 263; ed-Dânî, age., s. 105; Pâluvî, age., s. 56.

³⁷⁶ el-Ferrâ, *Meâni'l-Kur'an*, I, 346; Mekkî, *el-Keşf*, I, 441-442.

16. وَهُوَ الَّذِي أَنْشَأَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ فَمُسْتَقَرٌّ وَمُسْتَوْدَعٌ. *“Sizi bir tek candan yaratan O’dur. Sonra sizin için bir karar yeri, bir de emânet yeri vardır.”*³⁷⁷

Âyette geçen **فَمُسْتَقَرٌّ** (femüstekarr) kelimesini İbn Kesir, Ebû Amr ve Ravh’in rivâyetiyle Ya’kub’un **ismi fâil** kalıbıyla **فَمُسْتَكِرٌّ** (femüstekirr) şeklinde okuduklarını belirten müfessir, bu kırâat çerçevesinde âyeti, *“Hepiniz bir nefisten meydana getirilmiş olduğunuz halde kiminiz, istikrar halinde yerleşmiş bulunuyor, kiminiz de henüz emânet halinde. Yani kiminiz henüz çıkış yeri olan sulbden ayrılmamış orada duruyor; kiminiz rahime tevdî edilmiş dayanak üzere bulunuyor. Diğer bir mana ile, kiminiz rahimde yerleşmiş; kiminiz henüz sulbde emânet bulunuyor. Yahut kiminiz yerleşmiş, medenî veya ikâmet eden; kiminiz yolcu veya gezegen nihâyet bir kısmı ölmüş, bir kısmı dünyada.”* şeklinde tefsir eder.³⁷⁸

فَمُسْتَقَرٌّ kelimesi “karar kılma, kalma yeri”; **فَمُسْتَكِرٌّ** kelimesi ise “(rahimlerde) karar kılan, istikrar halinde olan” manasındadır.³⁷⁹

17. وَكَذَلِكَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ وَلِيَقُولُوا دَرَسْتَ وَلِنُبَيِّنَهُ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ. *“İşte böylece âyetleri türkü türkü çevirip açıklıyoruz ki, onlar sana: ‘Sen bunları bir yerlerden okuyup öğrenmişsin’ desinler ve bilen bir toplum için de onu iyice beyân edelim.”*³⁸⁰

Hamdi Yazır, **دَرَسْتَ** (deraste) “ders aldın” fiilini İbn Kesir ve Ebû Amr’ın **mufâale** bâbından **دَارَسْتَ** (dâraсте) “müzakere ettin”; İbn Âmir’in ise **gâib** sigasıyla **دَرَسْتَ** (deraset) “zamani geçti, eskidi” şeklinde okuduklarına değinir, fakat bu kırâatte Ya’kub’u zikretmez.³⁸¹

Müellif, **دَارَسْتَ** kırâatine göre âyeti, *“Müdârese etmişsin kitap ehliyle, okumuş bir takım kimselerle müzâkere etmişsin, bu bilgileri o şekilde ediniyorsun ve söylediklerini vahiyle değil, o müzâkere ile söylüyorsun, desinler”;* **دَرَسْتَ**

³⁷⁷ el-En’âm 6/98.

³⁷⁸ Elmalılı, age., III, 1985, 1990-1991. Kırâat farkları için bkz. ed-Dânî, *et-Teyisîr*, s. 105; İbn Cezerî, en-Neşr, II, 260; Pâluvî, age., s. 56.

³⁷⁹ Bkz. el-Ferrâ, *Meâni’l-Kur’ân*, I, 348; Mekkî, *el-Keşf*, I, 442.

³⁸⁰ el-En’âm 6/105.

³⁸¹ Elmalılı, age., III, 2020-2021. Kırâat farkları için bkz. ed-Dânî, age., s. 105; İbn Cezerî, age., II, 261; Pâluvî, age., s. 56. Ayrıca kelimelerin anlamları için bkz. el-Ferrâ, age., I, 349; Mekkî, age., I, 443-444.

kırâatinde ise âyeti, “*Senin okuduğun şeyler zamanı geçmiş, bugün için hükmü kalmamış eski şeyler, desinler*” şeklinde tefsir etmiştir.³⁸²

18. اللَّهُ أَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسَالَتَهُ. *‘Allah peygamberliğini kime vereceğini daha daha iyi bilir.’*³⁸³

Âyette geçen رِسَالَتَهُ (risâleteh) kelimesini İbn Kesir ve Hafis’in rivâyetiyle Âsım’ın dışındakilerin çoğul olarak رِسَالَاتِهِ (risâlâtih) şeklinde okuduklarını belirten müfessir, âyeti, “*Allah risâletlerini kime vereceğini daha iyi bilir*” diye tercüme eder.³⁸⁴

19. وَمَنْ يُرِدْ أَنْ يُضِلَّهُ يَجْعَلْ صَدْرَهُ ضَيِّقًا حَرَجًا كَأَنَّمَا يَصَّعْدُ فِي السَّمَاءِ. *‘Allah kimi hidâyete erdirmek isterse, onun gönlünü İslâm’a açar. Kimi de saptırmak isterse, sanki göğe yükseliyormuş gibi, gönlünü dar ve sıkıntılı yapar.’*³⁸⁵

Hamdi Yazır, ضَيِّقًا (dayyikan) lafzını İbn Kesir’in “yâ” harfinin sükûnuyla şeddesiz ضَيِّقًا (daykan); حَرَجًا (haracen) kelimesini Nâfi’ ve Ebû Bekir Şu’be’nin rivâyetile Âsım’ın “râ” harfinin kesrasıyla حَرَجًا (haricen) şeklinde okuduklarını zikreder. Her nedense Elmalılı, bu kırâatte Ebû Ca’fer’i kaydetmez.³⁸⁶

الضَيِّقُ (ed-dayku) ve الضَيِّقُ (ed-dayyiku) kelimeleri “dar, sıkı” manasında aynı kelimedir. الضَيِّقُ lafzında ikinci “yâ” harfi hazfedilmiştir.³⁸⁷

Nasb kırâati ile حَرَجًا lafzı حَرَجَ (harice) kökünden masdar; حَرَجًا kırâati ise الضَيِّقُ “dar, sıkı” anlamında حَرَجَ filinden **ismi fâildir**. Bu durumda âyet, يَجْعَلْ صَدْرَهُ ضَيِّقًا مُبَالِغًا فِي الضَيِّقِ anlamındadır.³⁸⁸

Ayrıca âyetteki يَصَّعْدُ (yessa’adü) filinin İbn Kesir kırâatinde **sülâsî** kalıbıyla يَصَّعْدُ (yes’adü), Ebû Bekir Şu’be’nin rivâyetiyle Âsım’ın kırâatinde ise **tefâul** bâbından يَصَّاعِدُ (yessâadü) şeklinde okunduğuna değinir.³⁸⁹

³⁸² Elmalılı, age., III, 2021.

³⁸³ el-En’âm 6/124.

³⁸⁴ Elmalılı, age., III, 2048. Kırâat farkları için bkz. ed-Dânî, age., s. 106; İbn Cezerî, age., II, 262; Pâluvî, age., s. 56.

³⁸⁵ el-En’âm 6/125.

³⁸⁶ Elmalılı, age., III, 2049. Kırâat farkları için bkz. ed-Dânî, age., s. 106; İbn Cezerî, age., II, 262; Pâluvî, age., s.56.

³⁸⁷ İbn Hâleveyh, age., s. 149; Ebû Zür’a, age., s. 271.

³⁸⁸ el-Ferrâ, age., I, 353-354; Mekkî, age., I, 450-451.

³⁸⁹ Elmalılı, age., III, 2049. Kırâat farkları için bkz. ed-Dânî, age., s. 106; İbn Cezerî, age., II, 262; Pâluvî, age., s. 56.

يَتَصَدُّ fiilinin aslı يَتَصَدُّ (yetesâ'adü) **muzâri** fiilidir. Kelimedeki “tâ” harfi, “sâd” harfine idğam edilmiştir. يَتَصَادُّ lafzının aslı ise يَتَصَادُّ (yetesâadü) fiilidir. Burada da “tâ” harfi, “sâd” harfine idğam edilmiştir.³⁹⁰

20. إِنَّ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ وَكَانُوا شِيَعًا لَسْتَ مِنْهُمْ فِي شَيْءٍ. *“Dinlerini parça parça edip, grup grup olan varya, senin onlarla hiçbir ilişkin yoktur.”*³⁹¹

فَرَّقُوا (ferrakû) fiilini kırâat imamlarından Hamza ve Kisâî'nin **mufâale** babından فَارَقُوا (fâarakû) olarak okuduklarına temâs eden müellif, bu kırâate göre âyeti, *“Hak dinlerinden ayrılmaya kalkışanlar, gücünü birlik için değil, ayrılık için harcayanlar”* şeklinde anlamlandırır.³⁹²

قُلْ إِنِّي هَدَيْتِي رَبِّي إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ دِينًا قَيِّمًا مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا. *“De ki: “Rabbim, beni doğru yola ilet. Dosdoğru dine, Allah'ı birleyen İbrâhim'in dinine.”*³⁹³

Müfessir, قَيِّمًا (kiyemen) kelimesinin izâhında, kırâat ismi zikretmeden bu kelimenin قَيِّمًا (kayyimen) şeklinde de okunduğundan bahseder ve bu kırâatin, *“Pek doğru ve sâbit”* anlamına geldiğini ifade eder.³⁹⁴

Kırâat imamlarından Nâfi', İbn Kesir, Ebû Amr, Ebû Ca'fer ve Ya'kub bu kelimeyi قَيِّمًا şeklinde okur.³⁹⁵

دِينًا مُسْتَقِيمًا (dînen müstakîmen) kırâatine, دِينًا قَيِّمًا (dînen kayyimen) kırâatine de *“dosdoğru din”*; دِينًا قَيِّمًا (dînen kiyemen) kırâatine de *“sabit, pek doğru bir din”* anlamı veren müfessirler vardır.³⁹⁶

7. A'RÂF SÛRESİ

Hamdi Yazır, A'râf sûresinde yer alan âyetlerdeki kırâat farklılıklarını çoğunlukla beyan etmekle birlikte bir kısmını zikretmemiştir.³⁹⁷ Bu sûrede kırâate konu olan âyetleri şu şekilde inceleyebiliriz:

³⁹⁰ İbn Hâleveyh, age., s. 149; Ebû Zür'a, age., s. 271; İbn Ebî Meryem, age., I, 502-503.

³⁹¹ el-En'âm 6/159.

³⁹² Elmalılı, age., III, 2110. Kırâat farkları için bkz. İbn Mücâhid, age., s. 274; ed-Dânî, age., s. 108; Pâluvî, age., s. 57.

³⁹³ el-En'âm 6/161,

³⁹⁴ Elmalılı, age., III, 2110.

³⁹⁵ Kırâat farkları için bkz. ed-Dânî, age., s. 108; İbn Cezerî, age., II, 267; Pâluvî, age., s. 57.

³⁹⁶ et-Taberî, *Câmi'ul-Beyân*, VIII, 111; er-Râğıb, *el-Müfredât*, s. 417; Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl*, I, 412.

1. يُغْثِي اللَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَثِيثًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ مُسَخَّرَاتٍ بِأَمْرِهِ. ‘‘O, geceyi, durmadan onu kovalayan gündüze bürüyüp örter; güneş, ay ve yıldızlar emrine âmâdedir.’’³⁹⁸

وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ وَالنُّجُومَ مُسَخَّرَاتٍ (ve’ş-şemse ve’l-kamera ve’n-nücûme müsehharâtin) kelimelerinin İbn Âmir kırâatinde مُسَخَّرَاتٍ وَالنُّجُومَ مُسَخَّرَاتٍ kelimelerinin son harflerinin zamme ile okunduğuna temas eden Elmalılı, âyete, ‘‘Güneş, ay ve bütün yıldızlar onun emrine boyun eğmişlerdir’’ anlamını verir.³⁹⁹

Nasb kırâatinde kelimeler, âyetin başında yer alan خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ cümlesindeki السَّمَاوَاتِ (es-semâvât) lafzına, **mef’ûl** olarak atfedilir. مُسَخَّرَاتٍ ise **hâl** olur. Merfû kırâatte ise bu kelimeler mübtedâ, مُسَخَّرَاتٍ (müsehharâtün) lafzı ise haberdir.⁴⁰⁰

2. اُدْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً. ‘‘Rabbimize yalvara yalvara ve gizlice duâ edin.’’⁴⁰¹

Müellif, âyette geçen خُفْيَةً (hufyeh) lafzını Ebû Bekir Şu’be’nin rivâyetiyle Âsım’ın خُفْيَةً (hifyeh) olarak okuduğunu belirtir ve kelimeyi, ‘‘Bir çeşit korku’’ diye tercüme eder.⁴⁰²

3. وَهُوَ الَّذِي يُرْسِلُ الرِّيَّاحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ. ‘‘Rahmetinin önünde müjdeci olarak rüzgârları gönderen O’dur.’’⁴⁰³

نُشْرًا (büşran) kelimesini Nâfi’, İbn Kesir, Ebû Amr ve Ya’kub’un نُشْرًا (nüşüran); İbn Âmir’in نُشْرًا (nüşran) ve Hamza, Kisâi ve Halef-i Âşir’in نُشْرًا (neşran) şeklinde okuduklarına temâs eden müfessir, بُشْرًا kelimesini بَشُورَ (beşûr) kelimesinin çoğulu; نُشْرًا ve نُشْرًا kelimelerinin نُشُورَ (neşûr) kelimesinin çoğulu

³⁹⁷ Müellif, sûrenin 25. âyetindeki تُخْرِجُونَ , 81. âyetindeki اِنَّكُمْ ve 112. âyetinde geçen سَاحِرٍ kelimelerindeki kırâat farklılıklarına değinmemiştir. Kırâat farkları için bkz. ed-Dânî, age., s. 109, 111, 112.

³⁹⁸ el-A’râf 7/54.

³⁹⁹ Elmalılı, *Hak Dini*, III, 2191. Kırâat farkları için bkz. ed-Dânî, *et-Teyisir*, s. 110; İbn Cezerî, *en-Neşr*, II, 269; Pâluvi, *Zübde*, s. 59.

⁴⁰⁰ Saîd b. Mesâde el-Belhî el-Ahfeş (ö.207/822), *Meâni’l-Kur’ân*, tah. Abdu’l-Emir Muhammed Emin, Alemu’l-Kutûb, Beyrut 1985/1405, II, 519; İbn Hâleveyh, age., s. 156; İbn Ebî Meryem, age., I, 531.

⁴⁰¹ el-A’râf 7/55.

⁴⁰² Elmalılı, age., III, 2191. Kırâat farkları için bkz. İbn Cezerî, age., II, 269; Pâluvi, age., s. 59.

⁴⁰³ el-A’râf 7/57.

olarak ‘‘yayınıcı’’ veya ‘‘neşredilmiş’’ manasına geldiğini; نُشْر (neşr) kelimesinin ise ‘‘neşretmek, yaymak ve ayırmak’’ manasında masdar olduğu gibi ‘‘güzel rüzgâr ve bulutu yayıp döşeyen hoş ve yumuşak rüzgâr’’ anlamında isim olduğunu vurgular.⁴⁰⁴

Hamdi Yazır, نُشْرًا ve نُشْرًا kırâatine göre âyete, ‘‘Rahmetinin önünde nâşir (neşredici) leri olarak yaygın bir takım rüzgârlar gönderir’’; نُشْرًا kırâatine göre ise, ‘‘Rahmetinin önünde neşir halinde (her tarafa yayılmış, hayat kaynağı, güzel kokulu) rüzgâr gönderir’’ anlamını verir.⁴⁰⁵

بُشْرًا lafzı, ‘‘müjdecî’’ anlamına gelen بَشِير (beşîr) kelimesinin çoğuludur. نُشْرًا ve نُشْرًا lafızları ‘‘yayılmış, saçılmış güzel kokulu’’ manasında نُشْر un çoğulu; نُشْرًا ise hâl makamında masdardır ve نَاشِر (nâşir) ‘‘yayıcı, dağıtıcı’’ veya مَنْشُورَة (menşûra) ‘‘yayılmış’’ anlamındadır.⁴⁰⁶

4. حَقِيقٌ عَلَى أَنْ لَا أَقُولَ عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ. ‘‘Allah’a karşı ilk görevim, hak olandan başka bir şey söylemememdir.’’⁴⁰⁷

Âyette geçen عَلَى (alâ) harf-i cerrini kırâat imamlarından Nâfi’in ‘‘yâ’’ harfinin şeddesi ve birinci tekil şahıs zamiri ile عَلَى (aleyye) ‘‘üzerime’’ şeklinde okuduğuna değinen Elmalılı, âyete şöyle mana verir: ‘‘Allah’a karşı haktan başkasını söylememem kendi üzerime bir borçtur, bir görevdir.’’⁴⁰⁸

5. فَلَمَّا تَجَلَّى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا وَخَرَّ مُوسَى صَعِقًا. ‘‘Daha sonra Rabbi dağa tecelli edince onu yerle bir ediverdi, Mûsa da baygın düştü.’’⁴⁰⁹

Müellif, âyetteki دَكًّا (dekken) lafzının Hamza, Kisâî ve Halef-i Âşir’in kırâatlerinde دَكَّاء (dekkâe) olarak okunduğunu belirterek دَكًّا lafzının ‘‘un ufak yapıp, yerle bir etmek’’ anlamına geldiğini⁴¹⁰ ve bu kırâatte ‘‘dağın darmadağın olduğunu ve dağın hiç kalmadığını’’ ; دَكَّاء kelimesinin de ‘‘hörgüçsüz deve veya

⁴⁰⁴ Elmalılı, age., III, 2196-2197. Kırâat farkları için bkz. ed-Dânî, age., s. 110; İbn Cezerî, age., II, 269-270; Pâluvî, age., s. 59.

⁴⁰⁵ Elmalılı, age., III, 2197.

⁴⁰⁶ el-Ahfeş, age., II, 520; el-Ferrâ, age., I, 381; İbn Hâleveyh, age., s. 157; Ebû Zür’a, age., s. 285-286.

⁴⁰⁷ el-A’râf 7/105.

⁴⁰⁸ Elmalılı, age., IV, s. 2228. Kırâat farkları için bkz. ed-Dânî, age., s. 111; İbn Cezerî, age., II, 270; Pâluvî, age., s. 60.

⁴⁰⁹ el-A’râf 7/143.

⁴¹⁰ Elmalılı, age., IV, 2276. Ayrıca bkz. İbn Manzûr, Lisânü’l-Arab, V, 3647-3648;

tepe, sırt’’ manasında olduğunu,⁴¹¹ bu kırâate göre, ‘‘dağın hörgüçsüz devenin sırtı gibi olup, küçük bir tepe haline geldiğini’’ ifade eder.⁴¹²

دَكَّاءُ lafzı mevsufu hazfedilmiş sıfattır. Âyet, جَعَلَهُ أَرْضًا دَكَّاءَ takdirindedir. دَكَّاءُ kelimesi, دَكَّ (dekke) ‘‘düzleştirdi’’ anlamındaki fiilin masdarıdır. Bu lafzın muzafı hazfedilmiştir ve دَا دَكَّ takdirindedir.⁴¹³

8. TEVBE SÛRESİ

Müellif, Tevbe sûresinde yer alan kırâat farklılıklarının bir kısmına değinmekle birlikte, bir kısmını da kaydetmemiştir.⁴¹⁴ Müfessirin belirtmiş olduğu kırâat farklılıklarını ihtivâ eden âyetleri şu şekilde sıralayabiliriz:

1. مَا كَانَ لِلْمُشْرِكِينَ أَنْ يَعْمُرُوا مَسَاجِدَ اللَّهِ شَاهِدِينَ عَلَىٰ أَنْفُسِهِم بِالْكَفْرِ. *‘Müşrikler kendi inkârlarına kendileri şahit olup dururlarken Allah’ın mecitlerini imâr etmeleri mümkün değildir.’*⁴¹⁵

مَسَاجِدَ (mesâcid) kelimesini kırâat imamlarından İbn Kesir ve Ebû Amr’ın müfred olarak مَسْجِدَ (mescid) şeklinde okuduklarını belirten Hamdi Yazır, müfred kırâatten maksadın Mescid-i Haram; çoğul kırâatten anlaşılması gerekenin Mescid-i Haram’la beraber diğer bütün mescidler olduğunu vurgular.⁴¹⁶

2. إِنَّمَا النَّسِيءُ زِيَادَةٌ فِي الْكُفْرِ يُضَلُّ بِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا. *‘O Nesî denilen bir haram ayı geciktirme âdeti olsa olsa küfürden fazlalıktır ki, kâfirler onunla şaşırtdır.’*⁴¹⁷

Elmalılı, âyette geçen النَّسِيءُ (en-nesû) lafzının Verş’in rivâyetiyle Nâfi’ ve Ebû Ca’fer’in kırâatlerinde ‘‘yâ’’ harfinin şeddeli harekesiyle النَّسِيءُ (en-nesiyyü) olarak okunduğuna işaret eder. Kelimenin köküyle ilgili iki görüş bulunduğunu; birincisinin, çoğunluğun da kabul ettiği görüşe göre ‘‘tehir etmek,

⁴¹¹ Elmalılı, age., IV, 2277. Kırâat farkları için bkz. İbn Manzûr, age., V, 3648.

⁴¹² Elmalılı, age., IV, 2276-2277. Kırâat farkları için ed-Dânî, age., s. 123; İbn Cezerî, age., II, 271-272; bkz. Pâluvî, age., s. 61.

⁴¹³ İbn Hâleveyh, age., s. 163; Ebû Zûr’a, age., s. 295; Mekkî, age., I, 485-486; İbn Ebî Meryem, age., I, 552-553.

⁴¹⁴ Müfessir, bu sûrenin sırasıyla 12, 53 ve 111. âyetlerinde geçen فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ , كَرِهًا , لَا أَيْمَانَ kelimelerindeki kırâat farklılıklarına temâs etmemiştir. Kırâat farkları için bkz. ed-Dânî, age., s. 117, 118, 93.

⁴¹⁵ et-Tevbe 9/17.

⁴¹⁶ Elmalılı, age., IV, 2478. Kırâat farkları için bkz. ed-Dânî, age., s. 118; Pâluvî, age., s. 64-65.

⁴¹⁷ et-Tevbe 9/37.

geciktirmek” anlamına gelen نَسِيَ (nesîe) den,⁴¹⁸ diğer görüşe göre ise “terk” manasına gelen نَسِيَان (nisyân) kökünden türediğini⁴¹⁹ ifade eder. Müellif, ayların nesyi işinde yalnız tehir ile kalınmadığını, yirmi beş senenin bir senesinin de tamamen terk edildiğini beyanla, bu terk işini نَسِيَ kelimesinin açıkça ifade etmediğini, buna rağmen نَسِيَ lafzının buna açıkça delalet ettiğini vurgular.⁴²⁰

Müfessir, âyetteki **mechul** olan يَضِلُّ (yudallü) fiilini Nâfi’, İbn Kesir, Ebû Amr, İbn Âmir, Ebû Bekir Şu’be’nin rivâyetiyle Âsım ve Ebû Ca’fer’in **ma’lûm** olarak يَضِلُّ (yedillü); Ya’kub’un ise if’âl bâbından يَضِلُّ (yudillü) olarak okuduklarına değinir. يَضِلُّ kırâatinde âyetin, “*Bununla kâfirler dalâlete düşerler*” anlamına geldiğini; يَضِلُّ kırâatini ise üç şekilde anlamının mümkün olduğunu; ilkinin, “*Bununla kâfirler kendilerine uyanları yoldan çıkarır,*” ikincisinin, “*Bu nesi işini yapan, bu nesi fiili ve ayı ile kâfirleri daha beter azdırır, durur,*” üçüncüsünün, “*Allah bununla kâfirleri dalâlete düşürür*” manasına geldiğini ifade eder.⁴²¹

3. وَأَخْرَوْا مَرْجُونَ لِأَمْرِ اللَّهِ إِمَّا يُعَذِّبُهُمْ وَإِمَّا يَتُوبُ عَلَيْهِمْ. “*Savaşa katılmayanlardan diğer bir kısmının affi da Allah’ın emrini beklemek için geri bırakılmıştır. Ya kendilerini cezalandırır, ya da tevbelerini kabul eder.*”⁴²²

Hamdi Yazır, مَرْجُونَ (murcevne) “geriye bırakılanlar, ertelenenler” lafzını kırâat imamlarından İbn Kesir, Ebû Amr, İbn Âmir, Ebû Bekir Şu’be’nin rivâyetiyle Âsım ve Ya’kub’un مَرْجُونَ (murceûne) şeklinde okuduklarına temâs eder.⁴²³

⁴¹⁸ Bkz. İbn Manzûr, age., I, 153-154.

⁴¹⁹ Bkz. İbn Manzûr, age., VI, 5676.

⁴²⁰ Elmalılı, *Hak Dini*, IV, 2534. Kırâat farkları için bkz. ed-Dânî, age., s. 118; İbn Cezerî, age., I, 405; Pâluvî, *Zübde*, s. 65.

⁴²¹ Elmalılı, age., IV, 2534-2535. Kırâat farkları için bkz. ed-Dânî, *et-Teysîr*, s. 118; İbn Cezerî, *en-Neşr*, II, 279; Pâluvî, *Zübde*, s. 65. Kırâat farklılıklarından oluşan anlam farkı için ayrıca bkz. el-Ferrâ, *Meâni'l-Kur’ân*, I, 437; İbn Hâleveyh, *el-Hucce*, S. 175; Ebû Zür’a, *Hucce*, s. 318-319.

⁴²² et-Tevbe 9/106.

⁴²³ Elmalılı, age., IV, 2615. Kırâat farkları için bkz. ed-Dânî, age., s. 199; İbn Cezerî, age., I, 406; Pâluvî, age., s. 66.

Kırâatlerin aslı مُرْجِيُونَ (murceyûn) lafzıdır. İ'âl kaidesi gereği bu lafız مُرْجُونَ ve مُرْجُونَ ye dönüşmüştür. مُرْجُونَ Kureyş lehçesi, مُرْجُونَ ise Temim ve Kays lehçesidir.⁴²⁴

4. وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مَسْجِدًا ضِرَارًا وَكُفْرًا وَتَفْرِيقًا بَيْنَ الْمُؤْمِنِينَ وَإِرْصَادًا لِمَنْ حَارَبَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ مِنْ قَبْلُ. *‘Bir de müslümanlara zarar vermek, kâfirlik etmek ve müslümanların arasına ayrılık sokmak ve daha önce Allah ve Rasûl’üne karşı savaş açmış olanı beklemek için mescidi yapanlar var.’*⁴²⁵

Âyette geçen وَالَّذِينَ (ve'l-lezîne) kelimesini Nâfi', İbn Âmir ve Ebû Ca'fer'in atıfsız olarak الَّذِينَ (ellezîne) şeklinde okuduklarını belirten Elmalılı, bu haliyle âyetin bir konu başlığı olduğunu vurgular.⁴²⁶

الَّذِينَ kırâatinde bu lafız mübtedâ, haberi hazfedilmiş mukaddem مِنْهُمْ dur. Takdiri, وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مَسْجِدًا ضِرَارًا وَمِنْهُمْ الَّذِينَ اتَّخَذُوا مَسْجِدًا ضِرَارًا şeklinde. وَالَّذِينَ kırâatinde ise kelime, kendinden öncesine atfedilmiştir.⁴²⁷

9. YÛNUS SÛRESİ

Müellif, sûrede bulunan âyetlerdeki kırâat farklılıklarını çoğunlukla belirtmemiş, sadece bir âyeti kaydetmiştir.⁴²⁸

1. قَالَ الْكَافِرُونَ إِنَّ هَذَا لَسَاحِرٌ مُبِينٌ. *‘Kâfirler ise ‘Hiç şüphesiz bu, besbelli bir sihirbaz’ dediler.’*⁴²⁹

لَسَاحِرٌ (lesâhir) “büyücü” lafzının Nâfi', Ebû Amr, İbn Âmir, Ebû Ca'fer ve Ya'kub'un kırâatlerinde لَسِخْرٌ (lesih) “büyücü” şeklinde okunduğunu beyan eden müfessir, bu kırâatten kastedilenin âyetler ve vahiy olduğunu ve bu âyetin, *‘Bu hiç şüphesiz apaçık bir sihirdir’* anlamına geldiğini belirtir.⁴³⁰

⁴²⁴ Bkz. Ebû Zür'a, age., s. 323; Mekkî, age., I, 506; İbn Ebî Meryem, age., I, 604.

⁴²⁵ et-Tevbe 9/107.

⁴²⁶ Elmalılı, *Hak Dini*, IV, 2616. Kırâat farkları için bkz. İbn Mücâhid, *es-Seb'a*, s. 318; İbn Cezerî, age., II, 281; Pâluvî, age., s.66.

⁴²⁷ İbn Hâleveyh, *el-Hucce*, s. 178-179; Ebû Zür'a, *Hucce*, s. 323; Mekkî, *el-Keşf*, I, 507.

⁴²⁸ Müfessir, bu sûrenin 22, 23, 30, 79 ve 88. âyetlerindeki, sırasıyla مَنَاعٌ , يُسَيِّرُكُمْ , تَنَلُّوا , سَاحِرٌ , تَنَلُّوا , يُضِلُّوهُمُ , لَسَاحِرٌ مُبِينٌ lafızlarındaki kırâat farklılıklarına değinmemiştir. Kırâat farkları için ayrıca bkz. ed-Dânî, age., s. 121, 123.

⁴²⁹ Yûnus 10/2.

⁴³⁰ Elmalılı, age., IV, 2667. Kırâat farkları için bkz. İbn Cezerî, age., II, 256; Pâluvî, age., s. 67.

10. YÛSUF SÛRESİ

Hamdi Yazır, bu sûrede mana ve yorum farkı ihtiva eden âyetlerdeki kırâat farklılıklarının çoğunu belirtmemiş,⁴³¹ sadece birine temâs etmiştir.

Söz konusu âyeti şu şekilde inceleyebiliriz:

1. إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُخْلَصِينَ. ‘‘Çünkü o bizim, ihlâsa erdirilmiş kullarımızdan biriydi.’’⁴³²

Elmalılı, kırâat ismi vermeden âyetteki الْمُخْلَصِينَ (el-muhlesîn) lafzının **ismi fâil** sigasıyla الْمُخْلِصِينَ (el-muhlisîn) şeklinde de kırâatinin var olduğunu belirtir. Müellif, الْمُخْلَصِينَ kırâatini, ‘‘Sadece Allah’ın rızasını gözeten, ihlaslı’’ , الْمُخْلَصِينَ kırâatini ise, ‘‘Allah’a taat için seçilmiş, lekesiz’’ olarak beyan eder.⁴³³

Kırâat imamlarından İbn Kesir, Ebû Amr, İbn Âmir ve Ya’kub bu kelimeyi الْمُخْلِصِينَ şeklinde okurlar.⁴³⁴

11. KEHF SÛRESİ

Müfessir, bu sûrede tefsire derinlik kazandıran âyetlerin içerdiği kırâat farklılıklarının az bir kısmını zikretmiş, çoğunu kaydetmemiştir.⁴³⁵

Bahse konu olan âyetleri sırasıyla şöyle inceleyebiliriz:

1. قَالَ ذَلِكَ مَا كُنَّا نَبْغُ. ‘‘Mûsa da demişti ki: ‘İşte aradığımız o idi.’’’⁴³⁶

Hamdi Yazır, âyette geçen نَبْغُ (nebğî) muzâri fiilinin başında cezm edati olmadığı için, kıyasa uygun olarak نَبْغِي (nebğî) şeklinde okunması gerektiğine işaret etmekte, fakat ‘‘yâ’’ harfinin düşürülmesinin tilâveti daha fasih yaptığını ayrıca, kelimenin anlamı olan ‘‘arama’’nın uzamadığına işaret etmesi yönüyle de

⁴³¹ Müfessir, bu sûredeki 23, 62, 90 ve 110. âyetlerde geçen, sırasıyla كَذَّبُوا , ءَأَنكَ , لِفَتْنَانِهِ , هَيْتَ kelimelerindeki kırâat farklılıklarına değinmemiştir. Bu kelimelerin kırâat farkları için bkz. ed-Dânî , age., s. 128, 129, 130, 131.

⁴³² Yûsuf 12/24.

⁴³³ Elmalılı, age., IV, 2856. Kelimelerin anlamları için ayrıca bkz. er-Râğıb, *el-Müfredât*, s. 155; Mekkî, *el-Keşf*, II, 9-10.

⁴³⁴ Kırâat farkları için bkz. İbn Cezerî, age., II, 295; Pâluvî, age., s. 73; Kâdî, *el-Budûru’z-Zâhira*, s. 164.

⁴³⁵ Elmalılı, bu sûrede geçen 34, 44, 55, 74 ve 88. âyetlerindeki sırasıyla تَمَّرَ , الْوَلَايَةُ , فَيْلًا , زَكِيَّةً , الْوَلَايَةُ , تَمَّرَ kelimelerindeki kırâat farklılıklarını belirtmemiştir. Kırâat farkları için bkz. ed-Dânî, age., s. 143, 144, 145.

⁴³⁶ Kehf 18/64.

manada belîğ düştüğünü belirtmiş; kırâat ismi vermeden نَبِيّ kırâatinin de mevcudiyetine temâs etmiştir.⁴³⁷

نَبِيّ kelimesi Nâfi', Ebû Amr, Kisâî ve Ebû Ca'fer'in kırâatlerinde vasıl halinde; İbn Kesir ve Ya'kub'un kırâatlerinde ise hem vasıl hem de vakıf halinde "yâ" harfinin isbâtı ile okunur.⁴³⁸

2. حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ مَغْرِبَ الشَّمْسِ وَجَدَهَا تَغْرُبُ فِي عَيْنٍ حَمِئَةٍ. *'Nihayet güneşin battığı yere vardığı zaman, güneşi, (sanki) kara bir balçıkta batıyor buldu.'*⁴³⁹

Elmalılı, âyetteki حَمِئَةٍ (hamieh) "balçıklı çamur" lafzını açıklarken kırâat ismi vermeden, kelimenin حَامِيَةٍ (hâmiyeh) "kızgın" şeklindeki kırâatinden bahsetmektedir.⁴⁴⁰

Kırâat imamlarından İbn Âmir, Ebû Bekir Şu'be'nin rivâyetiyle Âsım, Hamza, Kisâî, Ebû Ca'fer ve Halef-i Âşir bu kelimeyi حَامِيَةٍ olarak okurlar.⁴⁴¹ Müfessir, bu kırâatle âyete, "Güneşi sanki kızgın bir pınar içinde batıyor buldu" anlamını verir ve bu iki kırâati göz önünde bulundurarak âyeti şöyle izah eder: "Tefsir bilgileri buradaki "ayn"ı, su pınarı; "hamie"yi balçıklı; "hâmiye"yi de kızgın bir pınar içinde batıyor buldu demek olur. Bu şekilde bu su pınarından maksat, okyanus ve özellikle denizin ufuktaki batış noktasıdır. Batıya varıncaya kadar geçtiği memleketlerde bir takım saltanatların batışını görerek giden Zülkarneyn, uzak batıda geçtiği yolda önüne çıkan okyanus kenarında güneşin batışını seyretmek için ufka baktığı zaman Allah mülkünün genişliği ve yüceliği içinde o koca okyanus etrafı gök ile çevrilmiş bir kuyu havzası gibi sınırlı bir su kaynağı manzarasını alıyor. Fakat içilebilecek parlak ve duru bir kaynak gibi değil, kara balçıkla bulanmış, dibi görünmez karanlık bir kuyu gibi görünüyor ve güneş bunun ufkunda batarken zayıflamaya başlayan parıltısı, allı morlu yansımalarıyla puslar içinde çalkalanarak karanlık bir batağa batıyor da, battığı nokta balçıklı bir göz gibi bulanıp kararırken aynı zamanda renk ve buharıyla kaynayan kızgın bir köz halinde bulunuyor. Demek Zülkarneyn'in vicdanında

⁴³⁷ Elmalılı, age., IV, 3259-3260.

⁴³⁸ Kırâat farkları için bkz. Pâluvî, s. 85; Kadî, age., s. 198.

⁴³⁹ Kehf 18/86.

⁴⁴⁰ Elmalılı, age., IV, 3283.

⁴⁴¹ Kırâat farkları için bkz. ed-Dânî, *et-Teyisir*, s. 145; İbn Cezerî, *en-Neşr*, II, 314; Pâluvî, *Zübde*, s. 86; Kadî, age., s. 200.

güneş batışının bıraktığı intiba bu olmuştur ki, bu müşahedenin en ibret verici manası, en son bir sınırdan duracağı kesin olan dünya ululuğunun sınırlı olduğunu görmek ve geçici olduğunu anlamaktır.’⁴⁴²

3. حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ بَيْنَ السَّدَّيْنِ وَجَدَ مِنْ دُونِهِمَا قَوْمًا لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ قَوْلًا. ‘Nihayet iki sedd arasında ulaştığında, onların önünde hemen hemen hiç söz anlamayan bir kavim bulmuştu.’⁴⁴³

Hamdi Yazır, âyette geçen السَّدَّيْنِ (es-seddeyn) lafzının izahında kelimenin السُّدَّيْنِ (es-süddeyn) şeklinde kırâatinin de olduğunu haber verir, fakat kırâat ismi zikretmez.⁴⁴⁴ Kırâat imamlarından Nâfi’, İbn Âmir, Ebû Bekir Şu’be’nin rivâyetiyle Âsım, Hamza, Kisâî, Ebû Ca’fer, Ya’kub ve Halef-i Âşir bu kelimeyi السُّدَّيْنِ şeklinde okurlar.⁴⁴⁵

Elmalılı, bu iki kırâatle ilgili şu izahı yapmaktadır: ‘Seddetmek bir şeyin gediğini sağlam kapamaktır. İki şey arasında engel olan perdeye sedd denildiği gibi dağa da sed denir. Nitekim burada iki dağ diye tefsir edilmiştir. Bazıları halkî (Allah tarafından yaratılmış) olan sin’in zammı ile ‘süd’; insan tarafından yapılan da feth ile ‘sed’ deniliyor demiş. Bu âyette iki şekilde de kırâat bulunduğundan ikisinin de aynı manada olduğu anlaşılır denilmiş ise de bu iki kırâatin başkaca birer nükteyi kapsamış olmaları da düşünülebilir. Binaenaleyh iki sed, sun’i (yapma) iki mania olabileceği gibi iki deniz, iki yer kıtası, iki dağ gibi hilkî (yaratılmış, tabî) yahut mer’î ve gayr-i mer’î (görünen ve görünmeyen) de olabilecektir. Müfessirler bu ‘seddeyn’i ‘cebeleyin’, yani iki dağ diye tefsir etmişlerdir.’⁴⁴⁶

السَّدَّ (es-sedd) kelimesinin masdar, السُّدَّ lafzının ise isim olduğunu söyleyenler de vardır.⁴⁴⁷

Müellif, ayrıca bu âyetteki يَفْقَهُونَ (yefkahûne) ‘‘anlamıyorlar’’ fiilinin, if’âl bâbindan يُفْكِهِونَ (yufkihûne) ‘‘anlatamıyorlar’’ şeklinde kırâatinin var

⁴⁴² Elmalılı, *Hak Dini*, IV, 3283-3284. Kırâat farkları için bkz. Pâluvî, *Zübde*, s. 86; ed-Dânî, *et-Teyzir*, s. 145; Kâdî, age., s. 200.

⁴⁴³ Kehf 18/93.

⁴⁴⁴ Elmalılı, age., V, 3285.

⁴⁴⁵ Kırâat farkları için bkz. İbn Cezerî, age., II, 315; Pâluvî, age., s. 86; Kâdî, age., s. 200.

⁴⁴⁶ Elmalılı, age., V, 3285. Bu kelimelerin anlamları için ayrıca bkz. İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arâb*, III, 207.

⁴⁴⁷ Bkz. Mekkî, age., II, 75.

olduğunu beyan etmekte, yine kırâat ismi vermemektedir.⁴⁴⁸ Hamza, Kisâî ve Halef-i Âşir bu fiili يُفْقَهُونَ olarak okurlar.⁴⁴⁹ Müfessir bu kırâatle âyeti, ‘‘Hemen hemen söz anlatamayacak bir halde idiler’’ diye tercüme eder.⁴⁵⁰

لَا يُفْقَهُونَ أَحَدًا لَا يُفْقَهُونَ مَعْنَى الْقَوْلِ; kırâatinde ise: لَا يُفْقَهُونَ أَحَدًا kırâati ile âyet, قَوْلًا takdirindedir.⁴⁵¹

4. فَهَلْ نَجْعَلُ لَكَ خَرْجًا عَلَىٰ أَنْ تَجْعَلَ بَيْنَنَا وَبَيْنَهُمْ سَدًّا. ‘‘Bundan dolayı bizimle onlar arasında bir sed yapmak şartıyla sana bir vergi versek olur mu?’’⁴⁵²

Hamdi Yazır, kırâat ismi belirtmeksizin âyette geçen سَدًّا (sedden) kelimesinin سُدًّا (südden) şeklinde okunuşuna temas eder. Ancak kelimenin izahı daha önce geçtiğinden olacak ki, kırâat farklılıkları için bir açıklama yapmaz.⁴⁵³

Nâfi’, İbn Âmir, Ebû Bekir Şu’be’nin rivâyetiyle Âsım, Ebû Ca’fer ve Ya’kub’un kırâatlerinde bu lafız سُدًّا olarak okunur.⁴⁵⁴

12. FURKÂN SÛRESİ

Elmalılı, Furkân sûresinde bulunan âyetlerin biri dışında,⁴⁵⁵ kırâat farklılıklarına genel itibariyle değinmiştir.

Sûre içerisinde yer alan söz konusu âyetleri sırasıyla şu şekilde incelemek mümkündür:

1. وَهُوَ الَّذِي أَرْسَلَ الرِّيحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ. ‘‘Rüzgârları rahmetinin önünde müjdeci olarak gönderen O’dur.’’⁴⁵⁶

Müellif, الرِّيحَ (er-rîh) ‘‘rüzgarlar’’ lafzının tekil olarak الرِّيحَ (er-riyâh) ‘‘rüzgar’’ şeklinde kırâatinin de olduğunu belirtir, fakat kırâat imamı zikretmez.⁴⁵⁷

İbn Kesir, kelimeyi الرِّيحَ olarak okur.⁴⁵⁸

⁴⁴⁸ Elmalılı, age., V, 3287.

⁴⁴⁹ Kırâat farkları için bkz. ed-Dânî, et-Teysîr, s. 145; İbn Cezerî, age., II, 315; Pâluvî, age., s. 86; Kâdî, age., s. 200.

⁴⁵⁰ Elmalılı, age., V, 3287.

⁴⁵¹ en-Nehhâs, *Îrâbu’l-Kur’ân*, II, 293-294; İbn Hâleveyh, *el-Hucce*, s. 231; Mekkî, age., II, 76.

⁴⁵² Kehf 18/94.

⁴⁵³ Elmalılı, age., V, 3288.

⁴⁵⁴ Kırâat farkları için bkz. Pâluvî, age., s. 86; Kâdî, age., s. 200.

⁴⁵⁵ Hamdi Yazır, bu sûrenin 10. âyetinde yer alan وَجَعَلْ لَكَ lafzındaki kırâat farklılığına değinmemiştir. Kırâat farkları için bkz. ed-Dânî, age., s. 163.

⁴⁵⁶ el-Furkân 25/48.

⁴⁵⁷ Elmalılı, age., V, 3599.

2. تَبَارَكَ الَّذِي جَعَلَ فِي السَّمَاءِ بُرُوجًا وَجَعَلَ فِيهَا سِرَاجًا وَقَمَرًا مُنِيرًا. *‘‘Gökte burçları var eden, onların içinde bir kandil (güneş) ve nurlu bir ay barındıran Allah, yüceler yücesidir.’’*⁴⁵⁹

Âyette geçen سِرَاجًا (sirâc) ‘‘burc’’ kelimesinin, kırâat imamı zikretmeden çoğul olarak سُرُجًا (sürucen) ‘‘kuşlar’’ şeklinde okunuşundan bahseden müfessir; سِرَاجًا kırâatinde kastedilenin ‘‘güneş’’, سُرُجًا kırâatinde ise murad edilenin ‘‘güneşle birlikte büyük yıldızlar’’ olduğunu belirtir.⁴⁶⁰

Kırâat imamlarından Hammza, Kisât ve Halef-i Âşir kelimeyi سُرُجًا olarak okurlar.⁴⁶¹

3. يُضَاعَفُ لَهُ الْعَذَابُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَيَخْلُدُ فِيهِ مُهَانًا. *‘‘Kıyamet günü azabı kat kat olur ve orada alçaltılmış olarak temelli kalır.’’*⁴⁶²

Hamdi Yazır’a göre Hafs’ın rivâyetiyle Âsım’ın فِيهِ (fihî) kelimesinin sonundaki zamiri kural dışı olarak uzatması, manayla ilişkilidir ve cezanın ebedeiliğine işaret eder.⁴⁶³

Zamiri bu kelimedede med ile okuyanlar İbn Kesîr ile Hafs’ın rivâyetiyle Âsım’dır.⁴⁶⁴

13. LOKMAN SÛRESİ

Elmalılı, Lokman sûresindeki iki âyette yer alan kırâat farklılıklarından birine temas etmiş, diğerine değinmemiştir.⁴⁶⁵ Kırâat farklarını vermiş olduğu âyeti şu şekilde inceleyebiliriz:

1. وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْتَرِي لَهْوَ الْحَدِيثِ لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَيَتَّخِذَهَا هُزُوًا. *‘‘Bayağı insanlardan kimi de vardır ki, bilgisizce Allah yolunda saptırmak ve onu eğlence yerine tutmak için laf eğlencesi (boş söz) satın alır.’’*⁴⁶⁶

⁴⁵⁸ Kırâat farkları için bkz. Pâluvî, age., s. 101; Kâdî, age., s. 232.

⁴⁵⁹ el-Furkân 25/61.

⁴⁶⁰ Elmalılı, *Hak Dini*, V, 3610. Ayrıca bkz. el-Ferrâ, age., II, 271; Ebû Müslim Hasan b. Mes’ûd el-Beğavî (ö. 516/1122), *Meâlimu’l-Tenzîl*, Daru’l-Ma’rife, Beyrut 1992, III, 374.

⁴⁶¹ Kırâat farkları için bkz. İbn Mücâhid, *es-Seb’u*, s. 466; İbn Cezerî, age., II, 334; Pâluvî, age., s. 101; Kâdî, age., s. 233.

⁴⁶² el-Furkân 25/69.

⁴⁶³ Elmalılı, age., V, 3614.

⁴⁶⁴ İbn Mücâhid, age., s. 467; İbn Cezerî, age., II, 305.

⁴⁶⁵ Müellif, sûrenin 20. âyetinde نَعْمَةٌ kelimesindeki kırâat farklılıklarını belirtmemiştir. Kırâat farkları için bkz. ed-Dânî, age., s. 177.

Müellif, يَتَّخِذُ (yettehize) “edinir” fiilini kırâat imamlarından Hafs’ın rivâyetiyle Âsım, Hamza, Kisâî ve Ya’kub’un dışındakilerin “zâl” harfinin zammeli okunuşuyla يَتَّخِذُ (yettehizü) şeklinde okuduklarına değinir; fakat Halef-i Âşir’i zikretmez.⁴⁶⁷ Nasb kırâatinde bu kelime, âyetteki لِيُضِلَّ (liyudille) fiiline; merfû kırâatte ise يَشْتَرِي (yeşteri) fiiline âtıftır.⁴⁶⁸

14. AHZÂB SÛRESİ

Müfessir, bir önceki sûrede olduğu gibi bu sûrede de, iki âyette bulunan kırâat farklılıklarından birine temas etmiş, diğerine değinmemiştir.⁴⁶⁹

Kırâat farklarını zikrettiği âyeti şu şekilde belirtmemiz mümkündür:

1. مَا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ مِنْ رِجَالِكُمْ وَلَكِنْ رَسُولُ اللَّهِ وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ. *‘Muhammed, sizin adamlarınızdan hiçbirinizin babası değildir. Ama Allah’ın Rasûlu ve peygamberlerin sonuncusudur.’*⁴⁷⁰

Hamdi Yazır, âyette geçen خَاتَم (hâtem) kelimesini Âsım dışındaki kırâat imamlarının “tâ” harfinin kesrası ile خَاتِم (hâtim) şeklinde okuduklarından bahsederek⁴⁷¹ şöyle bir açıklama yapar: *‘Hâtim, ismi fâil olup hatim eden, sona erdiren, yahut mühürleyen demektir. Mühür de birşeyin belgelendirilmesi ve tasdîki için sona basıldığından, hem son manasını hem tasdîk manasını içerir, Şu halde iki kırâat, hatemünnebiyyîn vasfının iki anlamını ayrı ayrı hatırlatıyor. Yani Muhammed Rasûlullah hem peygamberleri sona erdiren son Peygamberdir, peygamberlerin sonuncusudur; hem de bütün peygamberleri tasdîk eden ve belgeleyen ilâhî bir mühürdür.’*⁴⁷²

⁴⁶⁶ Lokman 31/6.

⁴⁶⁷ Elmalılı, age., VI., 3839. Kırâat farkları için bkz. İbn Cezerî, age., II, 346; Pâluvî, age., s. 109; Kâdî, age., s. 255.

⁴⁶⁸ el-Ferrâ, *Meâni ’l-Kur’ân*, II, 326-327; en-Nehâs, age., II, 600; İbn Hâleveyh, age., s. 284.

⁴⁶⁹ Müfessir bu sûrenin 33. âyetinde geçen وَقَرَّنْ fiilindeki kırâat farkını belirtmez. Bu kelimenin kırâat farkları için bkz. ed-Dânî, age., s. 179.

⁴⁷⁰ el-Ahzâb 33/40.

⁴⁷¹ Elmalılı, age., VI, 3906. Kırâat farkları için bkz. Pâluvî, age., s. 111; ed-Dânî, age., s. 179.

⁴⁷² Elmalılı, *Hak Dini*, VI, 3906. Bu iki kelimenin anlamı için bkz. el-Ferrâ, age., II, s. 344; et-Taberî, *Câmiu ’l-Beyân*, XXII, 16; İbn Ebî Meryem, *el-Mûdah*, I, 1027.

15. YÂSÎN SÛRESİ

Elmalılı, Yâsîn sûresinde yer alan âyetlerdeki kırâat farklılıklarına temas etmemiş,⁴⁷³ yalnızca birinci âyette telaffuz farkı içeren kırâat farklılıklarını belirtmiştir.

‘‘Yâ Sîn’’⁴⁷⁴ .1 يس.

يس (yâsîn) lafzının Kırâat-ı Aşera imamlarına göre okunuş şekillerinden bahseden müellif, Ebû Bekir Şu’be’nin rivâyetiyle Âsım, Hamza, Kisâî, Ravh’in rivâyetiyle Ya’kub’un ve Halef-i Âşir’in ‘‘yâ’’ harf-i mukattaa’sını⁴⁷⁵ imâle ile, Verş rivâyetiyle Nâfi’in ise taklîl (beyne)⁴⁷⁶ ile, Kâlun’un rivâyetiyle Nâfi’, İbn Kesir, Ebû Amr, Hafs’ın rivâyetiyle Âsım ve Hamza’nın ‘‘nûn’’ harfini vasılda izhar,⁴⁷⁷ diğer imamların ise idğam ile, Ebû Ca’fer’in ise diğer hurûf-ı mukattaalarda olduğu gibi burada da sekte⁴⁷⁸ ile okuduklarını zikreder.⁴⁷⁹

16. SÂFFÂT SÛRESİ

Müfessir, sûrede yer alan âyetlerdeki kırâat farklılıklarının çoğunu belirtmemiş,⁴⁸⁰ sadece birine temas etmiştir.

Bahsi geçen kırâat farklılıklarını şu şekilde belirtebiliriz:

‘‘Selam olsun İlyâsîn’e.’’⁴⁸¹ .1 سَلَامٌ عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ.

⁴⁷³ Müellif, bu sûrenin 5, 9 ve 70. âyetlerinde geçen sırasıyla تَنْزِيلٌ , سَدًّا ve تَنْزِيلٌ kelimelerinde bulunan kırâat farklılıklarına değinmez. Söz konusu kelimelerin kırâat farkları için bkz. ed-Dânî, *et-Teysir*, s. 183, 185.

⁴⁷⁴ Yâsîn 36/1.

⁴⁷⁵ Hurûf-ı mukattaa: Çoğu Mekke’de nazil olan 29 sûrenin başında ya bir âyet ya da bir âyetin başlangıcı olarak, kelime oluşturmayan bazı harfler yer almakta olup, bunlara hurûf-ı mukattaa denilir. Bkz. Hayreddin Karaman, Mustafa Çağrıç, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadrettin Gümüş, *Kur’an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, DİBY., Ankara 2006, I, s. 68.

⁴⁷⁶ Taklîl: Harfin fethasını, fetha harekesi ile kesra arasında, fethaya daha yakın, yahut ‘‘elif’’ harfini ‘‘yâ’’ harfine biraz meylettirerek okumaktır. Bkz. İbn Cezerî, *en-Neşr*, II, 30.

⁴⁷⁷ İzhar: İki harfinin arasını birbirinden uzaklaştırarak ayırmaktır. Bkz. Çetin, *Kur’an Okuma Esasları*, s. 167.

⁴⁷⁸ Sekte: Nefes almaksızın âdet olarak vakf zamanından daha kısa bir müddet sesi kesmekten ibarettir. Bkz. İbn Cezeri, *age.*, I, 240.

⁴⁷⁹ Elmalılı, *age.*, VI, 4006.

⁴⁸⁰ Müellif, bu sûrenin 8, 12 ve 47. âyetlerinde geçen sırasıyla لَا يَسْمَعُونَ , عَجِبْتَ , بِنُزُفُونَ fiillerindeki kırâat farklılıklarını zikretmemiştir. Bu kelimelerin kırâat farkları için bkz. ed-Dânî, *age.*, s. 185, 186.

⁴⁸¹ es-Sâffât 37/130.

Âyette geçen **إِلِ يَاسِينَ** (ilyâsîn) kelimesinin, kırâat adı vermeden, bazı kırâat imamları tarafından **آلِ يَاسِينَ** (Âl-i Yâsîn) şeklinde okunduğunu zikreden Hamdi Yazır,⁴⁸² bu kırâatle ilgili şu hususu vurgular: “*Bazıları Âl-i Yâsîn’den maksadın Muhammed ümmeti olduğunu söylemişlerdir. Herhalde **سَلَامٌ عَلَىٰ إِيَّاسَ** (selâmun alâ İlyâs) denilmeyip **إِلِ يَاسِينَ** buyrulması bir tevriyeden uzak değildir. **آلِ يَاسِينَ** kırâati de bu tevriyede açıktır. İmlâda “lâm” harfinde vasledilmeyip de iki kırâate uygun şekilde yazılması da bu tevriyenin birkaç yönden gerekli olduğuna işaret eder. Şu halde demek olur ki, burada ‘Selam İlyâs’a’ denirken; ‘Selâm Muhammed âline’ manasına bir de tevriye kastedilerek **آلِ يَاسِينَ** buyrulmuş ve bundan dolayı olmalıdır ki ‘selâm fıkraları’⁴⁸³ burada bitirilmiş.’⁴⁸⁴*

Kırâat imamlarından Nâfi’ İbn Âmir, Ya’kub adı geçen kelimeyi **آلِ يَاسِينَ** olarak okurlar.⁴⁸⁵

17. RAHMÂN SÛRESİ

Elmalılı, Rahmân sûresinin sadece birine ilişkin kırâat farklılıklarına temas etmiş, diğer iki âyete değinmemiştir.⁴⁸⁶

Müellifin kırâat farklarına temas ettiği âyeti şu şekilde inceleyebiliriz:

1. **وَالْأَرْضَ وَضَعَهَا لِلْأَنَامِ. فِيهَا فَاكِهَةٌ وَالنَّخْلُ ذَاتُ الْأَكْمَامِ. وَالْحَبُّ ذُو الْعَصْفِ وَالرَّيْحَانُ.**

“*(Allah) yeri mahlukat için (aşağıya) koydu. Orada meyvalar ve salkımlı hurma ağaçları vardır. Yapraklı taneler ve hoş kokulu bitkiler vardır.*”⁴⁸⁷

Müfessir, âyetteki **وَالْحَبُّ ذُو الْعَصْفِ وَالرَّيْحَانُ** (ve’l-habbu zü’l-asfi ve’r-rayhânu) lafızlarını kırâat imamlarından Hamza, Kisâî ve Halef-i Âşir’in sırasıyla **وَالْحَبُّ ذَا الْعَصْفِ وَالرَّيْحَانُ** (ve’l-habbe ze’l-asfi ve’r-rayhâne) şeklinde okuduklarını

⁴⁸² Elmalılı, age., VI, 4068.

⁴⁸³ Selam fıkralarından maksat bu sûrenin 69, 109, 121 ve 130. âyetlerinde geçen **سَلَامٌ** (selâm) kelimeleridir.

⁴⁸⁴ Elmalılı, age., VI, 4068.

⁴⁸⁵ Kırâat farkları için bkz. İbn Cezerî, age., II, 360; Pâluvî, *Zübde*, s. 117; Kâdî, *el-Budûru’z-Zâhira*, s. 272.

⁴⁸⁶ Müellif, bu sûredeki 24 ve 35. âyetlerinde bulunan sırasıyla **شَوَاطِئُ الْمُنْشَأَاتِ** ve **شَوَاطِئُ الْمُنْشَأَاتِ** lafızlarındaki kırâat farklılıklarına değinmemiştir. Bu üç kelimenin kırâat farkları için bkz. ed-Dânî, age., s. 206.

⁴⁸⁷ er-Rahmân 55/10-12.

zikreder,⁴⁸⁸ fakat bu kırâati tercih eden İbn Âmir'dir, Hamza, Kisâf ve Halef-i Âşir ise sadece “nûn” harfinin kesrasıyla وَالرَّيْحَانَ (ve'r-rayhâni) tarzında okurlar.⁴⁸⁹

Hamdi Yazır, âyetin nasb kırâati ile okunmasını ihtisas üzere fiilin hazfedilmesinden dolayı وَخَلَقَ الْحَبَّ “taneyi yarattı” şeklinde takdir edenlerin olduğunu, kendisinin ise وَأَخْصَنُ الْحَبَّ “özellikle taneyi (yarattı)” takdirini tercih ettiğini belirterek âyeti, “Hele o çimli dâneler ve o hoş kokulu reyhân” şeklinde tercüme eder.⁴⁹⁰

Âyetteki وَالْأَرْضَ خَلَقَهَا (ve'l-erda vedaahâ) lafzı وَالْأَرْضَ خَلَقَهَا (ve'l-erda halekahâ) “yeri yarattı” anlamındadır. Bu durumda nasb kırâati, وَالْأَرْضَ خَلَقَهَا وَخَلَقَ الْحَبَّ takdirindedir. Ref kırâatinde kelimeler, فَالْكِهَّةُ (fâkîhetün) lafzına atıftır. Âyet, فِيهَا فَالْكِهَّةُ وَفِيهَا الْحَبُّ ذُو الْعَصْفِ وَالرَّيْحَانُ takdirindedir. Kırâatinde ise bu kelime, الْعَسْفِ (el-asfi) lafzına atıftır.⁴⁹¹

18. HADÎD SÛRESİ

Elmalılı, Hadîd sûresinde yer alan âyetlerdeki kırâat farklılıklarına değinmemiş,⁴⁹² sadece lafız farkı içeren bir âyete temas etmiştir.

Söz konusu âyeti şu şekilde belirtebiliriz:

1. وَمَنْ يَتَوَلَّ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ الْعَنِيُّ الْحَمِيدُ. ‘Kim yüz çevirirse Allah, zengindir, övgüye layıktır.’⁴⁹³

Âyetteki هُوَ (hüve) zamirini kırâat imamlarından Nâfi’, İbn Âmir ve Ebû Ca’fer’in hazfettiklerini vurgulayan müellif, manada herhangi bir değişiklik olmadığını belirtir.⁴⁹⁴

⁴⁸⁸ Elmalılı, age., VI, 4668.

⁴⁸⁹ Kırâat farkları için bkz. el-Ferrâ, age., III, 113; ed-Dânî, age., s. 206; İbn Cezerî, age., II, 370.

⁴⁹⁰ Elmalılı, age., VI, 4668.

⁴⁹¹ el-Ferrâ, *Meâni'l-Kur'ân*, III, 113-114; en-Nehhâs, *I'râbu'l-Kur'ân*, III, 302-303; Ebû Zür'a, *Hucce*, s. 690-691.

⁴⁹² Elmalılı, bu sûredeki 13, 18, ve 23. âyetlerde geçen sırasıyla , إِنَّ الْمُصَدِّقِينَ وَالْمُصَدِّقَاتِ , أَمْثَلًا أَنْظَرُونَا , أَمْثَلًا أَنْظَرُونَا , أَمْثَلًا أَنْظَرُونَا , أَمْثَلًا أَنْظَرُونَا lafızlarında mevcut olan kırâat farklılıklarını kaydetmemiştir. Kırâat farkları için bkz. ed-Dânî, age., s.208.

⁴⁹³ el-Hadîd 57/24.

⁴⁹⁴ Elmalılı, age., VI, 4756. Kırâat farkları için bkz. İbn Mücâhid, *es-Seb'a*, s. 627; İbn Cezerî, age., II, 384; Pâluvî, age., s. 133.

19. HAŞR SÛRESİ

Müfessir, diğer sûrelerde olduğu gibi Haşr sûresinde bulunan bazı âyetlerdeki kırâat farklılıklarına temas etmiş ve bu farklılardan oluşan anlam değişimine değinmiştir.

Bahse konu olan âyetleri şöyle sıralayabiliriz:

1. فَأَنبَأَهُمُ اللَّهُ مِنْ حَيْثُ لَمْ يَحْتَسِبُوا وَقَذَفَ فِي قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ يُخْرِبُونَ بُيُوتَهُمْ بِأَيْدِيهِمْ وَأَيْدَى

‘Ama Allah’ın azabı, onlara beklemedik yerde geliverdi. O, *المؤمنين*. yüreklerine korku düşürdü; öyle ki evlerini hem kendi elleriyle, hem de mü’minlerin elleriyle harap ediyorlardı.’⁴⁹⁵

يُخْرِبُونَ (yuhribûne) fiilinin Ebû Amr kırâatinde **tef’il** bâbından *يُخْرِبُونَ* (yuharribûne) şeklinde okunduğuna temas eden Hamdi Yazır, bu iki kırâat farkı ile ilgili müfessir Kâdî Beydâvî’nin *Envâru’t-Tenzîl* adlı tefsîrinden şöyle bir nakilde bulunur: ‘*İhrâb ve tahrîb ikisi de harab etmek demek ise de, tahrîb teksir (çokluk) ifade ettiği için daha kuvvetlidir. Bazıları bunları şöyle ayırmaktadır. İhrâb, bir şeyi harâb etmek ve harâb olarak bırakmaktır. Tahrîb ise, yıkmak demektir.*’⁴⁹⁶

2. مَا آفَاءَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ مِنْ أَهْلِ الْقُرَى فَلِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ

وَابْنِ السَّبِيلِ كَيْ لَا يَكُونَ دُولَةً بَيْنَ الْأَغْنِيَاءِ مِنْكُمْ. ‘Allah’ın o kent halkından, Rasûl’e, ona akrabalığı bulunanlara, yetimlere, yoksullara, yolculara aittir. Tâ ki içinizden yalnız zenginler arasında dolaşan bir şey olmasın.’⁴⁹⁷

Âyette geçen *لَا يَكُونُ دُولَةً* (lâ yekûne dûleten) lafzını kırâat imamlarından Ebû Ca’fer’in *لَا تَكُونُ دُولَةً* (lâ tekûne dûletün); Hişam’ın bir rivâyetiyle İbn Âmir’in *لَا تَكُونُ دُولَةً*, diğer bir rivâyetiyle ise *لَا يَكُونُ دُولَةً* (lâ yekûne dûletün) şeklinde

⁴⁹⁵ el-Haşr 59/2.

⁴⁹⁶ el-Beydâvî, *Envâru’t-Tenzîl*, II, 508; Elmalılı, age., VI, 4815. Kırâat farkları için bkz. ed-Dânî, age., s. 209; İbn Cezerî, age., II, 386.

⁴⁹⁷ el-Haşr 59/7.

okuduklarına değinen müfessir, **دَوْلَةٌ** (dûleten) kırâatinde fiilin nâkıs, **دَوْلَةٌ** (dûletün) kırâatinde ise tam fiil olduğunu belirtir.⁴⁹⁸

Müellif, **دَوْلَةٌ** (dûletün) kırâatine göre âyeti, “Allah’ın, Rasûlune kent ehlinden verdiği bu ganîmet, yalnız içindeki zenginler gibi iş başında bulunanlar arasında paylaşılıp da, malın sadece zenginler arasında dolaşan bir servet olmaması ve İslâm Devleti’nin cahiliye döneminde olduğu gibi yalnız zenginlere dayanan bir devlet olmayıp, fakirleri de doğrudan ilgilendiren bir devlet olması için onlara da söz konusu âyette zikredildiği şekilde sınıflarına göre Allah için birer hisse veriniz” şeklinde tefsir eder. Yine müfessir **دَوْلَةٌ** (dûleten) kırâatine göre âyeti, “Sizden yalnız zenginler arasında bir devlet olmaması ve malın yalnız zenginler arasında dönen bir servet halinde kalmaması için ganîmeti, tek başlarına alan ve iş başında bulunanlar arasında paylaşmayın da, zikredildiği şekilde fakir ve ihtiyaç sahibi sınıflara da Allah için birer hisse veriniz” şeklinde açıklar.⁴⁹⁹

20. KALEM SÛRESİ

Hamdi Yazır, Kalem sûresinin birinci âyetindeki telaffuzla ilgili kırâat farklılıklarını kaydetmiş, on dördüncü âyetinde geçen kırâat farklılıklarını belirtmemiştir.⁵⁰⁰

İlgili âyetin kırâat farklarını şu şekilde belirtmemiz mümkündür:

1. ن وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَ. ⁵⁰¹ ‘Nûn, Kaleme ve yazdıklarına and olsun.’

Elmalılı, kırâat imamlarını zikretmeden mukattaa harfî olan “nûn” harfinin vakıfta sakin, vasıl halinde ise bazı kırâatlere göre izhar ile, bazısında ise ğunneli ve ğunnesiz idğamlı kırâatinden bahseder.⁵⁰²

Kırâat imamlarından İbn Âmir, Ebû Bekir Şu’be’nin rivâyetiyle Âsım, Kisâi, Ya’kub ve Halef-i Âşir “nûn” harfini vasılda ğunneli idğam, Hafs ‘ın

⁴⁹⁸ Elmalılı, age., VII, 4835. Kırâat farkları için bkz. ed-Dânî, age., s. 209; Pâluvî, age., s. 135. **دَوْلَةٌ** kelimesinin filolojik izahı için bkz. er-Râğıb, age., s. 174.

⁴⁹⁹ Elmalılı, age., VII, 4835.

⁵⁰⁰ Müfessir, sûrenin 14. âyetinde geçen **أَنْ كَانَ** lafzındaki kırâat farkına temas etmez. Kırâat farkları için bkz. ed-Dânî, age., s. 213.

⁵⁰¹ el-Kalem 68/1.

⁵⁰² Elmalılı, age., VIII, 5253.

rivâyetiyle Âsım izhar, Verş'in iki rivâyetinin birinde Nâfi' izharla, diğer rivâyetinde ise ğunneli idğamla, Ebû Ca'fer ise diğer mukattaa harflerinde olduğu gibi sekte ile okur.⁵⁰³

21. MEÂRİC SÛRESİ

Müellif, sûrede geçen iki âyetin kırâat farklılıklarından bahsederken, diğer ikisine ise temas etmemiştir.⁵⁰⁴

Müellifin temas ettiği kırâat farklarını şöyle inceleyebiliriz:

2. سَأَلَ سَائِلٌ بِعَذَابٍ وَاقِعٍ. ⁵⁰⁵ ‘Bir isteyen, olacak azabı istedi.’

سَأَلَ (seele) fiilini kırâat imamlarından Nâfi', İbn Âmir ve Ebû Cafer'in سَأَلَ (sâle) şeklinde okuduklarına değinen müfessir, bu fiilin سَأَلَ gibi ‘istedi, sordu, dilendi, dua etti’ anlamına geldiği gibi, ‘aktı’ manası da taşıdığını belirterek, bu kelimenin **ismi fâili** olan سَائِلٌ (sâil) lafzının ‘bir isteyen, soran’ anlamını ihtiva ettiği gibi, ‘akan bir sel’ manasını da içerdiğini vurgular.⁵⁰⁶

2. كَلَّا إِنَّهَا لَأُظَىٰ. نَزَّاعَةٌ لِّلشَّوَىٰ. - ‘Hayır o, alevlenen bir ateştir. Derileri kavurur, soyar.’⁵⁰⁷

Hamdi Yazır, kırâat imamı zikretmeden âyette geçen نَزَّاعَةٌ (nezzâaten) kelimesinin, نَزَّاعَةٌ (nezzâatün) şeklinde merfû kırâatından söz eder.⁵⁰⁸

Bu kelimeyi Hafs'ın rivâyetiyle Âsım'ın dışındaki kırâat imamları merfû olarak نَزَّاعَةٌ şeklinde okur.⁵⁰⁹

Elmalılı, mansûb kırâate göre bu kelimenin alevli ateşin halini bildirmekte olduğunu veya أَغْنَىٰ (a'ni) ‘ben şunu kastediyorum’ şeklinde bir fiil takdir edilerek ihtisasdan dolayı üstün okunduğunu, merfû kırâate göre ise bu lafzın bir önceki âyette geçen إِنَّ (inne) nin haberi olarak ‘O azap alevli ateştir, derileri

⁵⁰³ Kırâat farkları için bkz. Kâdî, age., s. 332; Pâluvî, age., s. 136.

⁵⁰⁴ Hamdi Yazır, bu sûrede geçen 10 ve 43. âyetlerdeki sırasıyla وَلَا يَسْأَلُ , وَلَا يَسْأَلُ lafızlarındaki kırâat farklarını belirtmemiştir. Bu iki kelimenin kırâat farkları için bkz. ed-Dânî, age., s. 214.

⁵⁰⁵ el-Meâric 70/1.

⁵⁰⁶ Elmalılı, age., VIII, 5350. Kelime izahı için bkz. en-Nehhâs, age., III, 503-504; İbn Hâleveyh, age., s. 302. Kırâat farkları için bkz. İbn Mucâhid, age., s. 650; İbn Cezerî, age., II, 390; Pâluvî, age., s. 137.

⁵⁰⁷ el-Meâric 70/15-16.

⁵⁰⁸ Elmalılı, *Hak Dini*, VIII, 5356-5357.

⁵⁰⁹ Kırâat farkları için bkz. ed-Dânî, age., s. 214; İbn Cezerî, age., II, 390; Pâluvî, *Zübde*, s. 137; Kâdî, *el-Budûru'z-Zâhira*, s. 335.

soyucudur” manasına veya لَظَى (lezâ) kelimesinin sıfatı olarak “derileri soyan alevli bir ateştir” anlamına geldiğini bildirir.⁵¹⁰

Nasb kırâatinde âyet, أَغْنِيهَا نَزَاعَةً⁵¹¹ takdirindedir. Merfû kırâatte bu kelime mübtedâsı hafzedilmiş haber konumunda olabilir. Bu durumda âyet, هِيَ نَزَاعَةٌ لِلشَّوْيِ takdirindedir.⁵¹²

22. CİN SÛRESİ

Müellif, Cin sûresinde yer alan âyetlerin biri dışında⁵¹³ diğerlerinde bulunan kırâat farklılıklarına değinmiştir.

Kırâat farklılıklarına temas ettiği âyetleri şöyle incelememiz mümkündür:

Müfessir, birinci âyette geçen أَنَّهُ اسْتَمَعَ (ennehüstemea) cümlesindeki أَنَّهُ lafzının, âyetteki أُوحِيَ (ûhiye) meçhul fiilinin nâib-i fâili olduğu için Kırâat-ı Aşera imamları tarafından ittifakla mansub, bu sûrede geçen قَالَ (kâle) ve türevlerinden sonra gelen إِنَّ ve buna bağlanan cümlelerin ise kesralı olarak إِنَّ (inne) şeklinde okuduklarını vurgular.⁵¹⁴

Hamdi Yazır, kırâat imamı zikretmeden إِنَّ lafzının bazı kırâatlerde bu şekilde kesra, bazılarında ise mansub olarak okunduğunu belirtir.

Kırâat imamlarından Nâfi’, İbn Kesir, Ebû Amr, Ebû Bekir Şu’be’nin rivâyetiyle Âsım ve Ya’kub’un, sûrenin 3-14 âyetlerinde geçen sırasıyla ve وَأَنَّ (ve ennehû), وَأَنَا (ve ennâ), وَأَنَّهُمْ (ve ennehum) kelimelerini kesralı okurlar, Ebû Ca’fer de 3, 4 ve 6. âyetlerde bu kırâat imamlarına katılır.⁵¹⁵

Elmalılı, kesra ile okunan kırâatte cümlelerin birinci âyetteki إِنَّا سَمِعْنَا (innâ semi’nâ) “Biz işittik” cümlesine, mansub ile okunan kırâatte ise, cümlelerin, bazı müfessirlere göre cinlerin sözlerine dahil olmak üzere ikinci âyette geçen فَأَمَّا بِهِ (feâmennâ bihî) “Ona inandık” cümlesindeki بِهِ nin mahalline, bazılarına göre

⁵¹⁰ Elmalılı, age., VIII, 5356-5357.

⁵¹¹ İbn Ebî Meryem, el-Mûdah, I, 1298.

⁵¹² el-Ahfeş, *Meâni'l-Kur'ân*, II, 714; Mekkî, *el-Keşf*, II, 335.

⁵¹³ Müellif, sûrenin 20. âyetindeki قَالَ fiilindeki kırâat farkına değinmemiştir. Kelimenin kırâat farkları için bkz. ed-Dânî, age., s. 215.

⁵¹⁴ Elmalılı, age., VIII, 4009.

⁵¹⁵ Elmalılı, age., VIII, 5400. Kırâat farkları için bkz. Kâdî, age., s. 337; Pâluvî, age., s. 138.

ise, cinlerin sözleri olmayıp Allah'ın vahyi olarak birinci âyette geçen أَنَّهُ (ennehû) ya bağlandığını belirtir.⁵¹⁶

Müellif, ayrıca bu sûrenin on altıncı âyetinde geçen وَأَنْ لَّوِ اسْتَقَامُوا (ve en levistekâmû) ile on sekizinci âyetinde geçen وَأَنَّ الْمَسَاجِدَ لِلَّهِ (ve enne'l-mesâcide lillâhi) cümlelerinin cinlerin sözleri olmayıp doğrudan vahiy oldukları için kırâatlerin hepsinde üstün, on dokuzuncu âyetindeki وَأَنَّهُ لَمَّا قَامَ (ve ennehû lemmâ kâme) “O kalkınca” cümlesinin kırâat adı vermeden iki türlü okunduğundan bahseder.⁵¹⁷

Kırâat imamlarından Nâfi' ve Ebû Bekir Şu'be'nin rivâyetiyle Âsım bu cümleyi kesra ile okur.⁵¹⁸

23. MÜZZEMMİL SÛRESİ

Müfessir, Müzzemmil sûresinde kırâat farklılıklarına konu alan âyetleri ele almayı ihmal etmemiş, bu alanda önemli bilgiler vermiştir. Söz konusu âyetleri şu şekilde inceleyebiliriz:

1. وَرَتَّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا. ⁵¹⁹ “Ve ağır ağır Kur'an oku.”

Elmalılı, âyette geçen تَرْتِيلًا (tertilen) kelimesinin sözlükte, “bir şeyi güzel, düzgün ve tertip ile kusursuz bir şekilde açık açık, hakkını vererek açıklamak,” Kur'an'ın tertilini ise, “her harfinin, edasının, tertibinin, manasının hakkını doyura doyura vererek okunması” demek olduğunu belirtir ve bu hususta şöyle bir açıklama yapar: “Sözün tertil ile güzel söylenmesi ve okunması ise sade ses güzelliği ile gelişigüzel eze büze şarkı gibi okumak, saz teli gibi sade ses üzerinde yürümek kabilinden bir musiki işi değildir. Kelimelerin dizilişinin mana ile uyum sağlaması ve dilin fesahat ve ve belağatı hakkıyla gözetilerek ruhî ve manevî bir uygunlukla, yerine göre şiddetli, yerine göre yumuşak, yerine göre uzun, yerine göre kısa okuma, yerine göre ğunne, yerine göre izhar, yerine göre ihfa, yerine göre iklâb, yerine göre vasıl, yerine göre sekit veya vakıf; kısacası bütün maksat,

⁵¹⁶ Elmalılı, age., VIII, 5401. Ayrıca bkz. İbn Hâleveyh, *el-Hucce*, s. 354; Ebû Zür'a, *Hucce*, 727-729; Mekkî, *el-Keşf*, II, 339-341.

⁵¹⁷ Elmalılı, age., VIII, 5401. Ayrıca bkz. İbn Hâleveyh, *el-Hucce*, s. 354; Ebû Zür'a, *Hucce*, 727-729; Mekkî, *el-Keşf*, II, 339-341.

⁵¹⁸ Kırâat farkları için bkz. İbn Cezerî, *en-Neşr*, II, 391-392; ed-Dimyâtî, *İthaf*, s. 425; Kâdî, age., s. 337; Pâluvî, age., s. 138.

⁵¹⁹ el-Müzzemmil 73/4.

manayı duymak ve mümkün olduğu kadar duyurmak olmak üzere tecvid ile okuma işidir. Bunun için Kur'ân okurken tertîl ve tecvid gerekir.’’⁵²⁰

Kur'ân'ın; **tahkik**, **tedvir** ve **hadr** olmak üzere üç türlü okuma derecesinin olduğunu belirten Elmalılı, tahkikin, munfasıl meddi dört veya beş elif miktarı çekecek şekilde gayet ağır bir ahenk ile; tedvirin, iki veya üç elif miktarı çekecek şekilde orta halde; hadrın ise tabiî med gibi bir elif miktarı çekecek şekilde hızlı okuma olduğunu vurgulayarak,⁵²¹ bu konu ile ilgili görüşlerine şu şekilde devam eder: ‘‘Âsım, Hamza, Nâfi'den Verş kırâatleri tahkik; İbn Âmir, Kisâi kırâatleri tedvir; diğerleri hadr tarzındadır. Fakat bunların hiçbirinde bir harf veya harekenin hakkı çiğnenecek şekilde okumak caiz olmayacağı için, asıl manasıyla tertîl kırâatlerin hepsinde şarttır. Kırâatleri böyle hadr ve tedvir şeklinde kısımlara ayırmaya cevaz veren ise gelecek olan *فَأَقْرُوا مَا نَتَيْسَرُ مِنَ الْقُرْآنِ* ‘Kur'ân'dan size kolay geleni okuyun’⁵²² emridir.’’⁵²³

2. *إِنَّ نَاشِئَةَ اللَّيْلِ هِيَ أَشَدُّ وَطْأً وَأَقْوَمُ قِيلاً.* ‘‘Çünkü gece kalkışı hem daha etkili, hem de söz bakımından daha sağlamdır.’’⁵²⁴

Âyette geçen **وَطْأً** (vat'en) ‘‘baskın, basmak’’ kelimesinin Ebû Amr ve İbn Âmir'in kırâatlerinde **mufâale** bâbındaki masdarı ile **وَطَاءً** (vitâen) şeklinde okunduğuna değinen müellif, kelimenin bu babda, ‘‘muvâfakat, uyuşma, uygunluk’’ anlamına geldiğini belirtir ve âyete, ‘‘gece yapılan amel daha baskın, daha samimi, kalp ve vicdana daha uygun’’ anlamını verir.⁵²⁵

3. *إِنَّ رَبَّكَ يَعْلَمُ أَنَّكَ تَقُومُ أَدْنَىٰ مِنْ ثُلُثِي اللَّيْلِ وَنِصْفَهُ وَثُلُثَهُ وَطَائِفَةٌ مِنَ الَّذِينَ مَعَكَ.*

‘‘Rabbin, senin gecenin üçte ikisinden dah azında, yarısında ve üçte birinde kalktığını, seninle beraber bulunanlardan bir topluluğun da böyle yaptığını biliyor.’’⁵²⁶

⁵²⁰ Elmalılı, age., VIII, 5426-5428.

⁵²¹ Elmalılı, age., VIII, 5427-5428. Ayrıca bkz. İbn Cezerî, age., I, 205-208.

⁵²² el-Müzzemmil 73/20.

⁵²³ Elmalılı, age., VIII, 5428.

⁵²⁴ el-Müzzemmil 73/6.

⁵²⁵ Elmalılı, *Hak Dini*, VIII, 5429. Kelimenin filolojik izahı için bkz. İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, I, 172-173. Kırâat farkları için bkz. ed-Dâni, *et-Teyssîr*, s. 216; İbn Cezerî, age., II, 392-393.

⁵²⁶ el-Müzzemmil 73/20.

Âyetteki **وَنَصْفَهُ وَتُلْتُهُ** (ve nisfehû ve sülüsehû) lafızlarını kırâat imamlarından Nâfî', Ebû Amr, İbn Âmir, Ebû Ca'fer ve Ya'kub'un **تُلْتِي** (sülüsey) kelimesine bağlayarak **وَنَصْفِهِ وَتُلْتِهِ** (ve nısfihî ve sülüsühî) şeklinde okuduklarına temas eden müfessir,⁵²⁷ bu kırâate göre âyetin, “*sen gecenin üçte ikisinden, yarısından ve üçte birinden az kalkıyorsun*” anlamına geldiğini belirtir ve bu iki kırâatle gecelik ibadetin süresini şöyle açıklar: “*Bu durumda gece yapılan ibadetin en uzun süresi üçte ikiden az, yarım veya biraz fazla; ortası yarımından az, üçte bir; en azı da, üçte birden az, dörtte bir kadardır. Şu halde on iki saatlik bir geceden en az üç veya dört saat; ortası dört veya beş saat; en fazlası da altı veya yedi saat kalkıyormuş demek olur.*”⁵²⁸

24. MÜDDESSİR SÛRESİ

Hamdi Yazır, bu sûrede mana ve yorum farkı içeren âyete temas etmiştir. Söz konusu âyetteki kırâat farklarını şu şekilde irdeleyebiliriz:

1. **وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْ.**⁵²⁹ ‘*Pislikten sakının.*’

Elmalılı, kırâat adı zikretmeden âyette geçen **الرُّجْزَ** (er-rucze) kelimesinin “râ” harfinin kesriyle **الرِّجْزَ** (er-ricze) şeklinde kırâatinin de olduğuna dikkat çekerek, bu iki kırâatin “*pislik ve azap*” manasına geldiği gibi “*put ve heykel*” anlamını da içerdiğini belirtir.⁵³⁰

Bu kelimeyi Hafs’ın rivâyetiyle Âsım, Ebû Ca’fer ve Ya’kub’un dışındaki kırâat imamları **الرِّجْزَ** (er-ricze) olarak okurlar.⁵³¹

25. KIYÂME SÛRESİ

Müellif, kıyâme sûresinin ilk âyetinde yer alan **لَأَفْسِمُ** lafzındaki kırâat farklılıklarına temas etmemiş;⁵³² aynı sûrenin 27. âyetini kırâat açısından irdelemiştir.

⁵²⁷ Elmalılı, age., VIII, 5439. Kırâat farkları için bkz. İbn Cezerî, age., II, 393; ed-Dimyâfî, age., s. 427.

⁵²⁸ Elmalılı, age., VIII, 5439-5440. Ayrıca bkz. el-Ferrâ, *Meâni'l-Kur'ân*, III, 198; en-Nehhâs, *Î'rabu'l-Kur'ân*, III, 537-538; İbn Hâleveyh, age., s. 355.

⁵²⁹ el-Müddessir 74/5.

⁵³⁰ Elmalılı, age., VIII, 5451. Ayrıca bkz. el-Ferrâ, age., III, 200-201; Mekkî, age., II, 347.

⁵³¹ Kırâat farkları için bkz. ed-Dâni, age., s. 216; İbn Cezerî, age., II, 393; Pâluvî, age., s. 139; Kâdî, *el-Budûru'z-Zâhira*, s. 339.

⁵³² Bu kelimenin kırâat farkları için bkz. ed-Dâni, age., s. 216.

‘‘Tedavi edebilecek kimdir?’’ denilir.’’⁵³³

1. وَقِيلَ مَنْ رَاقٍ.

Müfessir, bu âyette Hafs’ın rivâyetiyle Âsım’ın **sekte** yapmasının lafız ve manaya yönelik iki nüktesinin olduğunu, ilkinin; **sekte** ile ‘‘nûn’’ harfinin ‘‘râ’’ harfine idğamı ile, مَرَّاقٍ (merrâk) ‘‘çorbacı’’ şeklinde okunmasının önlendiğini, ikincisi ise; **sekte** ile, can bedenden ayrılırken nefesin kesildiği ana telmih olduğunu belirtir.⁵³⁴

26. NÂZİÂT SÛRESİ

Nâziât sûresinde kırâat farklarına konu olan sadece bir âyet vardır. Hamdi Yazır, bu âyeti sözü edilen açıdan irdeleyerek, aşağıda yer aldığı şekilde bilgi verir:

1. يَقُولُونَ ءَأِنَّا لَمَرْدُودُونَ فِي الْحَافِرَةِ. ءَاِذَا كُنَّا عِظَامًا نَّجْرَةً. ‘‘Diyorlar ki: ‘‘Biz tekrar eski halimize mi döndürülecekmiz? Biz çürümüş kemikler olduktan sonra ha?’’⁵³⁵

Elmalılı, her nedense kırâat adı vermeden âyetteki نَجْرَةً (nehirah) kelimesini, ‘‘çürümüş, ufalanmış, rüzgarla savrulur kemik’’; نَاحِرَةً (nâhirah) lafzını ise, ‘‘delik deşik, göz göz olmuş, rüzgar estikçe ses veren, vızıldayan kemik’’ olarak izah etmiştir.⁵³⁶

Kırâat imamlarından Ebû Bekir Şu’be’nin rivâyetiyle Âsım, Hamza, Kisâf, Ruveys’in rivâyetiyle Ya’kub ve Halef-i Âşir bu kelimeyi نَاحِرَةً şeklinde okurlar.⁵³⁷

27. TEKVÎR SÛRESİ

Müellif, bu sûrede kırâat farkı içeren bir âyete işaret etmiştir. Bu âyeti şu şekilde kaydetmek mümkündür:

‘‘O, gayb hakkında cimri de değildir.’’⁵³⁸

1. وَمَا هُوَ عَلَى الْغَيْبِ بِضَنِينٍ.

⁵³³ el-Kiyâme 75/27.

⁵³⁴ Elmalılı, age., VIII, 5484. Kırâat farkları için bkz. İbn Cezerî, age., I, 425; ed-Dimyâtî, age., s. 63,287,428.

⁵³⁵ en-Nâziât 79/10-11.

⁵³⁶ Elmalılı, age., VIII, 5558. Kelime anlamı için bkz. el-Ferrâ, age., III, 231-232; en-Nehhâs, age., III, 618; İbn Manzûr, age., II, 977-978; İbn Hâleveyh, age., s. 362.

⁵³⁷ Kırâat farkları için bkz. İbn Cezerî, age., II, 397; Pâluvî, age., s. 141; Kâdî, age., s. 344.

⁵³⁸ et-Tekvîr 81/24.

Müfessir, kırâat adı zikretmeksizin âyette geçen ضَنِين (danîn) ‘‘cimri’’ kelimesinin ‘‘zâ’’ harfi ile ظَنِين (zanîn) şeklinde de okunduğuna temas eder.⁵³⁹

Bu kelime İbn Kesir, Ebû Amr, Kisâi ve Ruveys’in rivâyetiyle Ya’kub’un kırâatlerinde ظَنِين olarak okunur.⁵⁴⁰

Hamdi Yazır, ظَنِين kelimesinin töhmetli ve hafızası zayıf şeklinde iki anlam ihtiva ettiğini belirterek töhmetli manasına göre âyeti, ‘‘O, gayb üzerine zanlı, töhmetli değildir, emin ve güvenilir birisidir’’; hafızası zayıf manasında ise âyeti, ‘‘O, nefsinde kuvveti zayıf, hafızası çürük, kuruntu ve zan ile söyleyen, hevâ ve hevesine kapılan bir kimse de değildir’’ diye tercüme eder.⁵⁴¹

ضَنِين kırâatine göre âyet, إِنَّهُ يُخْبِرُ بِالْغَيْبِ وَلَا يَكْتُمُهُ ‘‘Şüphesiz o, Allah’ın vahyettiği gayb bilgilerini bildirir, gizlemez’’ anlamındadır.⁵⁴²

28. İNFİTÂR SÛRESİ

Elmalılı, İnfîtâr sûresinde kırâat farkı içeren iki âyetten birine değinmiş diğer âyete bu noktada temas etmemiştir.⁵⁴³ Müellifin, tefsirinde kırâat açısından üzerinde durulan âyete ilişkin bilgiler şu şekilde ifade edilebilir:

1. الَّذِي خَلَقَكَ فَسَوَّلَكَ فَعَدَّكَ . ‘‘O Allah ki seni yarattı, seni düzgün yapılı kılp ölçülü bir biçim verdi.’’⁵⁴⁴

عَدَل (adele) fiilinin tef’îl bâbından عَدَّل (addele) şeklinde de kırâatinin olduğunu belirten müfessir, buna rağmen kırâat adı zikretmez ve bu iki kırâatin de ‘‘denkleştirmek, normal hale getirmek’’ anlamına geldiğini vurgular.⁵⁴⁵

Kırâat imamlarından Âsım, Hamza, Kisâi ve Halef-i Âşir’in dışındaki kırâat imamları bu kelimeyi فَعَدَّكَ (feaddelek) şeklinde okurlar.⁵⁴⁶

⁵³⁹ Elmalılı, age., VIII, 5623.

⁵⁴⁰ Kırâat farkları için bkz. ed-Dânî, age., s. 220; İbn Cezerî, age., II, 399; Pâluvî, age., s.142-143.

⁵⁴¹ Elmalılı, age., VIII, 5623. Ayrıca bkz. ez-Zemahşerî, age., IV, 225.

⁵⁴² el-Ahfeş, *Meâni’l-Kur’ân*, II, 732; el-Ferrâ, age., III, 242-243; İbn Hâleveyh, age., s. 364.

⁵⁴³ Müfessir, bu sûrenin 19. âyetinde geçen يَوْمَ kelimesindeki kırâat farklarına değinmemiştir. Kırâat farkları için bkz. ed-Dânî, age., s. 220; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 399.

⁵⁴⁴ el-İnfîtâr 82/7.

⁵⁴⁵ Elmalılı, age., VIII, 5637. Kelimenin filolojik izahı için bkz. İbn Manzûr, age., V, 4006-4010.

⁵⁴⁶ Kırâat farkları için bkz. ed-Dânî, *et-Teysîr*, s. 220; İbn Cezerî, *en-Neşr*, II, 399; Pâluvî, age., s. 143.

29. MUTAFFİFİN SÛRESİ

Hamdi Yazır, Mutaffifin sûresinin bir âyetine ilişkin olarak kırâat konusunda bilgi verir. Şöyleki:

1. خَاتَمُهُ مِسْكٌ وَفِي ذَلِكَ فَلْيَتَنَافَسِ الْمُتَنَافِسُونَ. ‘Onun sonu misktir. İşte ona imrensin, artık imrenenler.’⁵⁴⁷

Elmalılı, kırâat imamlarından bahsetmeden kırâatlerin bazısında خَاتَمُهُ (hâtemuhû), bazısında da خَاتِمُهُ (hâtimuhû) şeklinde okunduğuna değinir.⁵⁴⁸ Kırâat-ı Aşere’de خَاتِمُهُ مِسْكٌ (hâtimuhû misk) okunuşu yoktur. Kisâi kırâtinde bu cümle خَاتَمُهُ مِسْكٌ (hâtemuhû misk) olarak okunur.⁵⁴⁹

Müellif, bu iki kırâat farkının ilişkisini şöyle izah etmektedir: ‘İçiminde güzel bir nihâyet olan bir şarap ki, “sonu misk”; içildiği zaman sonu misk kokar.. İçildiği zaman sonsuz sefasından dolayı gerek içenlerde ve gerek bulunduğu kaptaki bir keder, bir tortu bırakmaz, yalnız bir misk kokusu bırakır. Bir de hitâm, hâtem gibi mühür manasına geldiğinden, “onun hitâmı misktir” demek, mührü misktir demek olabilir. Kırâatlerin bazısında خَاتَمُهُ مِسْكٌ okunması da bu manayı destekler. Bununla beraber bir şeyin mührü onun sonu, nihayeti demek olduğundan kabına ve içimine göre yine zikredilen iki mana geçerlidir. Bu durumda da misk kokusu ondan ayrılmayan şeylerden olup, daha çok sonunda ortaya çıkar demek olur.’⁵⁵⁰

الَّذِي خَاتَمُهُ مِسْكٌ ise “onun sonu misktir” anlamındadır. آخِرُهُ مِسْكٌ , خَاتَمُهُ مِسْكٌ ‘onun mührü misktir, misk ile mühürlenmiştir’ manasına gelir.⁵⁵¹

30. İNŞİKAK SÛRESİ

İnşikak sûresinde Kırâat-ı Aşere’ye konu olan sadece bir âyet vardır. Müfessir bu âyetin kırâat farkları üzerinde şöyle durmaktadır:

1. لَتَرْكَبُنَّ طَبَقًا عَن طَبَقٍ. ‘Siz elbette halden hale geçeceksiniz.’⁵⁵²

Hamdi Yazır, yine kırâat adı zikretmeksizin çoğul olan لَتَرْكَبُنَّ (leterkebünne) fiilinin, tekil olarak لَتَرْكَبَنَّ (leterkebenne) şeklindeki kırâatine değinir.⁵⁵³

⁵⁴⁷ el-Mutaffifin 83/26.

⁵⁴⁸ Elmalılı, age., VIII, 5662.

⁵⁴⁹ Kırâat farkları için bkz. ed-Dânî, age., s. 221; İbn Cezerî, age., II, 399; Pâluvî, age., s. 143.

⁵⁵⁰ Elmalılı, age., VIII, 5662.

⁵⁵¹ el-Ferrâ, age., III, 248; en-Nehhâs, age., III, 656.

⁵⁵² el-İnşikak 84/19.

32. FECR SÛRESİ

Hamdi Yazır, Fecr sûresinde kırâat farkı içeren âyetlere değinerek şu şekilde bilgi verdiği görülür:

1. وَالْفَجْرِ. وَلَيَالٍ عَشْرٍ. وَالشَّفْعِ وَالْوَتْرِ. وَاللَّيْلِ إِذَا يَسْرِ. *“And olsun fecre. On gece- ye. Çifte ve teke. Gitmekte olan geceye.”*⁵⁶⁰

Elmalılı, bu sûrenin 3. âyetinde geçen وَالْوَتْرِ (ve'l-vetri) kelimesinin Hamza, Kisâi ve Halef-i Âşir'in kırâatlerinde “vâv” harfinin kesrası ile وَالْوَتْرِ (ve'l-vitri) şeklinde okunduğunu, وَالْوَتْرِ lafzının sayı için kullanıldığını “tek” veya “tekleme” anlamına geldiğini; وَالْوَتْرِ (ve'l-vitri) kelimesinin ise “tek” manasına geldiği gibi “öc ve intikam alma” anlamını da ihtiva ettiğini, ama müfessirlerin çoğunun bu şekilde kesralı kırâati de “tek” anlamında kullandıklarını beyan eder.⁵⁶¹

Müellif, ayrıca 4. âyetteki يَسْرِ (yesri) fiilinde bulunması gereken “yâ” harfinin cezm edilmeyip fasıla için düşürüldüğüne, bundan dolayı Nâfi', Ebû Amr ve Ebû Ca'fer'in kırâatlerinde vasıl halinde; İbn Kesir ve Ya'kub'un kırâatlerinde ise, hem vakıf hem de vasıl halinde “yâ” harfinin isbatı ile يَسْرِي (yesrî) şeklinde okunduğuna temas eder.⁵⁶²

Müfessir, yine bu sûrenin 17, 19, 20. âyetlerinde sırasıyla geçen لَا تُكْرِمُونَ, وَتُحِبُّونَ, وَتَأْكُلُونَ (lâ tukrimûne, ve te'külûne, ve tuhibbûne) fiillerini kırâat imamlarından Ebû Amr ve Ya'kub'un **gaîb sigasıyla** لَا يُكْرِمُونَ, وَيَأْكُلُونَ, وَيُحِبُّونَ (lâ yukrimûne, ve ye'külûne, ve yuhibbûne), 18. âyetindeki tefâul bâbından gelen لَا تَخَاصُّونَ fiilini **sülâsi** kalıbıyla ve **gaîb sigasıyla** وَلَا يَخُصُّونَ (velâ yehuddûne); Nâfi', İbn Kesir ve İbn Âmir'in ise **muhatap sigasıyla** وَلَا تَخُصُّونَ (lâ tehuddûne) şeklinde okuduklarını vurgular.⁵⁶³

⁵⁶⁰ el-Fecr 89/1-2-3-4.

⁵⁶¹ Elmalılı, *Hak Dini*, VIII, 5794. Kırâat farkları için bkz. İbn Cezerî, *en-Neşr*, II, 400; Kâdî, *el-Budûru'z-Zâhira*, s. 350; Kelimelerin filolojik izahı için bkz. İbn Manzûr, age., II, 2071-2072.

⁵⁶² Elmalılı, age., VIII, 5797. Kırâat farkları için bkz. İbn Cezerî, *en-Neşr*, II, 400.

⁵⁶³ Elmalılı, age., VIII, 5809. Kırâat farkları için bkz. İbn Cezerî, age., II, 400. Pâluvî, *Zübde*, s. 144; Kâdî, age., s. 350.

33. DUHÂ SÛRESİ

Hamdi Yazır, bu sûrenin tefsirinde, kırâat imamlarından İbn Kesir'in râvisi Bezzî'nin rivâyetiyle, bu ve bundan sonraki sûrelerin sonunda tekbir getirmenin sünnet olduğuna değinir ve bu hususda *Zübdetü'l-İrfân*'dan şöyle bir alıntı yapar: *‘Biliniz ki, ve'd-Duhâ'nın sonunda ve ondan sonra Kurân'ın sonuna kadar her sûrede tekbir getirmek sünnettir. Bu, Rasûlullâh'ın fiili ile sabittir. Dolayısıyla her sûrenin sonunda ‘Allahü Ekber’ deyiniz. Nâs sûresini bitirdiğinizde de tekbir alınız. Sonra Fatihâtü'l-Kitâb'ı ve Bakara'nın ilk âyetlerini مَفْلُحُونَ a kadar okuyunuz. Sonra hatim duası ediniz.*⁵⁶⁴

34. BEYYİNE SÛRESİ

Beyyine sûresi, kırâat farklarını ihtiva eden âyetlerin bulunduğu sûrelerden biridir. Elmalılı, bu sûrede geçip, kırâat ilmine konu olan âyetlere temasla şu bilgileri vermektedir:

1. أُولَئِكَ هُمْ شَرُّ الْبَرِيَّةِ. ⁵⁶⁵ ‘Onlar insanların en şerlileridir.’

Müellif, âyetteki الْبَرِيَّةِ (el-beriyeh) lafzını kırâat imamlarından Nâfi' ve İbn Zekvân'ın rivâyetiyle İbn Âmir'in الْبَرِيَّةِ (el-berîeh) şeklinde okuduklarına değinir.⁵⁶⁶

الْبَرِيَّةِ kelimesinin بَرًا (berae) kökünden olup, şeytan ve cinler de dahil bütün mahlukat için kullanıldığını; الْبَرِيَّةِ nin ise بَرِي (berâ) dan türediğini ve daha ziyade insanlar için kullanıldığını vurgulayan müfessir, bu iki kırâat ışığında âyeti şöyle anlamlandırır: *‘Münâfık ve kâfirler, şeytan ve cinlerle beraber mahlukatın en şerlileri; şeytan ve cinler hariç bütün münâfık ve kâfirler de beşerin en şerlileridir.*⁵⁶⁷

الْبَرِيَّةِ kelimesindeki ‘yâ’ harfinin aslının **hemze** olduğunu ifade edenler de vardır.⁵⁶⁸

⁵⁶⁴ Elmalılı, age., VIII, 5907; Pâluvi, age., s. 147-148.

⁵⁶⁵ el-Beyyine 98/6.

⁵⁶⁶ Elmalılı, age., IX, 6001. Kırâat farkları için bkz. İbn Mücâhid, *es-Seb'a*, s. 693; İbn Cezerî, *en-Neşr*, II, 407; Kâdî, age., s. 355.

⁵⁶⁷ Elmalılı, age., IX, 6001-6002; Kelimelerin filolojik izahı için bkz. İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, I, 5960; V, 5154-5155.

⁵⁶⁸ Bkz. İbn Ebî Meryem, I, 1387.

35. HÜMEZE SÛRESİ

Hamdi Yazır, sûrenin ikinci âyetinde mana ve yoruma tesir eden kırâat farklılıklarına temas etmiştir. Söz konusu kırâat farklılıklarını şöylece değerlendirebiliriz:

1. وَيَلُّ لِكُلِّ هُمَزَةٍ لُّمَزَةٍ. الَّذِي جَمَعَ مَالًا وَعَدَّدَهُ. *‘Mal toplayıp onu tekrar tekrar sayan, insanları arkadan çekiştirip, kaş göz hareketleriyle alay edenlerin (hümeze ve lümezenin) vay haline!’*⁵⁶⁹

جَمَعَ (cemea) fiilinin, İbn Âmir, Hamza, Kisâi, Ebû Ca’fer, Ravh’in rivâyetiyle Ya’kub ve Halef-i Âşir’in kırâatlerinde **tef’îl** bâbından جَمَعَ (cemmea) şeklinde okunduğunu belirten Elmalılı, bu kırâatin teksir (çokluk) manasını içerdiğini beyanla âyete, *‘şuradan buradan bir mal biriktirmiştir ve hep onu saymaktadır’* anlamını verir.⁵⁷⁰

36. KUREYŞ SÛRESİ

Müellif, Kureyş sûresi içerisinde yer alan 1. ve 2. âyetlerdeki kırâat farklılıklarına değinir. Bu âyetleri şöyle sıralayabiliriz:

1. لِإِيلَافِ قُرَيْشٍ. إِيْلَافِهِمْ رِحْلَةَ الشِّتَاءِ وَالصَّيْفِ. *‘Kureyş’in ilâfi (güven ve barış andlaşmalarından faydalanmalarını sağlamak) için kış ve yaz seferlerinde faydalandıkları andlaşmaların kaderini bilmiş olmak için.’*⁵⁷¹

Müfessir, لِإِيلَافِ (lîlâfi) lafzını kırâat imamlarından İbn Âmir’in لِإِيلَافِ (lîlâfi), Ebû Caf’er’in ise لِإِيلَافِ (lîlâfi), ikinci âyetteki إِيْلَافِهِمْ (îlâfihim) kelimesini de إِيْلَافِهِمْ (îlâfihim) şeklinde okuduklarına temas eder.⁵⁷²

Hamdi Yazır, Hz. Osman’a nispet edilen mushaflarda bu kelimenin لِنِإِلَافِ قُرَيْشِ hattıyla yazıldığını beyanla bu hususla ilgili *İthaf* adlı eserden *‘Bütün mushaflar لِإِيلَافِ de ‘yâ’ harfinin isbatı, إِيْلَافِهِمْ de hazfi ve ikisinde de ‘fâ’ harfinden önce ‘elif’ harfinin hazfi üzerine icmâ etmişlerdir’* şeklinde bir alıntı yaparak⁵⁷³

⁵⁶⁹ el-Hümeze 108/1-2.

⁵⁷⁰ Elmalılı, age., IX, 6091. Kırâat farkları için bkz. ed-Dâni, *et-Teysîr*, s. 223; İbn Cezerî, age., II, 403; Kâdî, age., s. 356.

⁵⁷¹ Kureyş 106/1-2.

⁵⁷² Elmalılı, age., IX, 6149. Kırâat farkları için bkz. İbn Mücâhid, age., s. 698; ed-Dimyâtî, age., s. 444; Kâdî, age., s. 357.

⁵⁷³ Elmalılı, age., IX, s. 6149; ed-Dimyâtî, age., s. 601.

bunun sebebinin de yazı değişmeksizin, bilinen üç kırâat (İbn Âmir, Ebû Ca'fer ve diğer kırâat imamları) üzere okunabilmesini muhafaza etmek için olduğunu kaydeder. Ayrıca Ebû Ca'fer kırâatinde birinci kelimenin hemzesiz لِيْلَافٍ (lîlâfi) ikincisinin ise اِلَافِيْهِمْ (ilâfihim) olarak okunduğunu; İbn Âmir'in kırâatinde de birinci lafzın لِاِلَافٍ (lîlâfi), ikincisinin ise diğer kırâatlerdeki gibi اِلَافِيْهِمْ (ilâfihim) olarak okunduğunu belirtir. لِاِلَافٍ kırâatine göre kelimenin if'âl bâbından olduğunu ve müfessirlerin çoğunun bu kelimeyi “alıştırmak” veya “alıştırılmak” manasıyla, bazılarının ise لِاِلَافٍ kırâatini de göz önünde bulundurarak bu kelimeyi “andlaşma” manasıyla açıkladıklarını vurgular.⁵⁷⁴

Elmalılı, âyeti, bu iki kırâatten yalnızca birini göz önünde bulundurarak tefsir etmenin doğru olmadığına değinir ve her iki kırâati de dikkate alarak âyeti, “Kureyş'in alışması, alıştırılması, ahidleşmesi, andlaşması, anlaşması” diye tercüme eder.⁵⁷⁵

37. TEBBET SÛRESİ

Tebbet sûresinde kırâat farklarını içeren sadece bir âyet vardır. Müellif, kırâat farklarını şu şekilde dile getirmiştir:

1. سَيَصْلَىٰ نَارًا ذَاتَ لَهَبٍ. وَامْرَأَتُهُ حَمَّالَةَ الْحَطَبِ. “(O), alevli bir ateşe girecektir. Karısı da odun hamalı olarak.”⁵⁷⁶

Müfessir, kırâat adı zikretmeden âyette geçen حَمَّالَةٌ (hammâlete) lafzının, حَمَّالَةٌ (hammâletü) şeklinde kırâatinden bahseder.⁵⁷⁷ Âsım'ın dışındaki kırâat imamları bu kelimeyi حَمَّالَةٌ (hammâletü) olarak okurlar.⁵⁷⁸

Hamdi Yazır, nasb kırâatinde حَمَّالَةٌ lafzının ya اِمْرَأَتُهُ (imraetühû) kelimesinden hal olduğunu ve bu durumda âyete, “karısı da odun hamalı olarak cehenneme girecek”; ya da حَمَّالَةٌ kelimesinin “kınama” manasında mansub

⁵⁷⁴ Elmalılı, age., IX, 6149-6150. Ayrıca bkz. el-Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl*, II, 621; Ateş, *Yüce Kur'an*, XI, 105. Kırâat farkları için bkz. İbn Mücâhid, age., s. 698; ed-Dimyâtî, age., s. 444.

⁵⁷⁵ Elmalılı, age., IX, 6150.

⁵⁷⁶ Tebbet 111/3-4.

⁵⁷⁷ Elmalılı, age., XI, 6263.

⁵⁷⁸ Kırâat farkları için bkz. ed-Dânî, age., s. 225; İbn Cezerî, age, II, 404; Kâdî, age., s. 358.

olduğunu ve bu halde ise âyete, “Onun karısı da (cehenneme girecek), yani o odun taşıyıcı karı!” anlamını verir.⁵⁷⁹

Elmalılı, **حَمَالَةٌ** (hammâletü) kırâatiyle bu kelimenin cümle içinde haber yerinde olduğunu belirtir; ancak bu i’raba göre bir yorum yapmaz. Bu kırâate göre âyet, “Onun karısı da odun hamalıdır” anlamındadır.⁵⁸⁰

Ref kırâatinde **حَمَالَةٌ** kelimesinin, **وَامْرَأَتُهُ** lafzının sıfatı olduğunu beyan edenler de vardır.⁵⁸¹

38. İHLÂS SÛRESİ

Müellif, bu sûrenin 4. âyetinde sadece lafız farkı içeren kırâat farklılıklarını beyan etmiştir. Bu farkları şu şekilde inceleyebiliriz:

1. **وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ.**⁵⁸² “O’na bir denk de olmadı.”

Müfessir, âyette geçen **كُفُوًا** (küfüven) lafzının, Hamza, Ya’kub ve Halef-i Âşir’in kırâatlerinde **كُفْنًا** (küf’en); Nâfi’, İbn Kesir, Ebû Amr, Ebû Bekir Şu’be’nin rivâyetiyle Âsım’ın kırâatlerinde **كُفُوًا** (küfüen); Hafs’ın rivâyetiyle Âsım’ın kırâatinde ise **كُفُوًا** şeklinde okunduğuna değinerek bu üç kırâatinde aynı manayı taşıdığını vurgular.⁵⁸³

كُفْنًا (küf’en) lafzı, **كُفُوًا** (küfüen) kelimesinin hafifletilmiş; **كُفُوًا** (küfüven) ise kelimedeki **hemzenin** “vâv” harfine dönüştürülmüş şeklidir.⁵⁸⁴

⁵⁷⁹ Elmalılı, age., IX, 6263.

⁵⁸⁰ Bkz. et-Taberî, age., XXX, 338; ez-Zemahşerî, age. IV, 297.

⁵⁸¹ el-Ferrâ, age., III, 298; en-Nehhâs, age., III, 785; Mekkî, age., II, 390.

⁵⁸² İhlâs 112/4.

⁵⁸³ Elmalılı, *Hak Dini*, IX, 6335. Kırâat farkları için bkz. İbn Mücâhid, es-Seb’a, s. 701.

⁵⁸⁴ el-Ferrâ, *Meâni’l-Kur’ân*, III, 299; Ebû Zür’a, *Hucce*, s. 777; İbn Ebî Meryem, *el-Mûdah*, I, 1417.

SONUÇ

Kırâat ilmi, Kur'ân kelimelerinin edâ keyfiyetini ve bu kelimelerdeki ihtilafı, râvilerine nispet ederek bildiren bir ilim olarak tanımlanır. Halbuki özellikle sahih kırâatlerin, Kur'ân tefsirine ve âyetlerin anlaşılmasına katkısı büyük olmuştur. Bu nedenle tefsir ilmini de göz önüne alarak kırâat ilmini, *“Kur'ân lafızlarının edâ yönlerini ve ihtilaflarını ele alan, âyetlerin anlaşılmasında belli bir fonksiyon icra eden bir disiplin”* şeklinde tanımlamak yerinde olacaktır.

Kırâat ilmi, okumayı ve tilâveti esas alan bir ilimdir. Kur'ân'ın inmeye başladığı andan itibaren okunması ve ta'limi göz önüne alındığında bu ilmin ilk temelini Kur'ân'ın inişiyle başladığı söylenebilir. Fakat farklı okuyuş vecihlerinden bu erken dönemde söz etmemiz mümkün değildir. Kur'ân'ın farklı vecihlerle okunmasına sebep olan hadise, İslam'a girişlerin hızlandığı Hz. Peygamber'in risâlet süresinin son dönemlerine rastlamaktadır. Medine döneminin sonlarına doğru çeşitli grupların İslam'a bölük bölük girmesi sonucunda “yedi harf” ruhsatı gündeme gelmiştir. Bu ruhsat sahabe tarafından kullanılmış ve Kur'ân'ı okumada ve okutmada onlar için bir genişlik sağlamıştır. Bu durum, daha sonra sistemleşen kırâatlerin doğuşunda en temel faktör olmuştur.

Bir kırâat, Hz. Peygamber'e kadar ulaşan sahih bir senede sahip olduğu, Hz. Osman'ın yazdırdığı mushafların hattına uygun düştüğü ve Arap gramerine uygun bulunduğu takdirde kırâat bilginleri tarafından makbul sayılmıştır. O dönemde bu şartlara uyan kırâatler, İbn Mücâhid'in tespitine göre; Nâfi', İbn Kesîr, İbn Âmir, Âsım ve Hamza'nın kırâatleridir. Daha sonra gelen alimler bunlara, Ebû Ca'fer, Ya'kub ve Halef-i Âşir'in kırâatlerini de ekleyerek bu sayıyı ona çıkarmışlardır. Böylece **Kırâat-ı Aşere** meşhur olmuştur.

Kırâatlerin tefsirle olan münasebetlerinde kırâat farklılıklarının iki yönünün dikkate alınması gerekir. Bunlardan biri; med, imâle, teshîl, ğunne, ihfâ gibi tecvidle ilgili farklılıklardır ki, bunlara usul farklılıkları denir. Bir diğeri ise; harf, hareke değişiklikleri ve ziyadeliklerine ilişkin farklılıklardır ki, bunlara da ferş farklılıkları denir. Bu çeşit farklılıklar tefsirle alakalıdır ve cümlenin gramatik açıdan ihtilafları olarak da değerlendirilecek farklılıklardır.

Kırâat farklılıklarının geneli tecvidle ilgili usûl farklılıkları; çok az bir kısmı da, Kur'ân âyetlerinde çok ciddi bir anlam değişimine neden olmayan, vahyin özüne aykırı bulunmayan, Kur'ân'ın tefsirine zenginlik kazandıran, benzer veya yakın çeşitli anlam farklarını içeren ferş ile ilgili farklılıklardır.

Kırâat farklılıkları âyetlerin anlamlandırılmasında, göz ardı edilemez bir yere sahiptir. Müfessirlerin bilmesi gereken Kur'ân ilimleri arasında kırâat ilminin bulunması gerekir. Kur'ân âyetlerinin tefsirindeki farklı kırâatler, metnin anlamını ortaya çıkarmada önemli özelliğe sahiptir. Zira kırâatler, müfessir için kayda değer zengin bir mana alternatifini sunmaktadır.

Tefsir tarihine bakıldığında ilk dönem dahil olmak üzere müfessirler, faaliyetlerinde kırâat farklılıklarını göz önünde bulundurmışlar, âyetlere mana verirken kırâat farklılıklarından yararlanmayı ihmal etmemişlerdir. Bu müfessirler arasında Taberî, Zemahşerî, Mekkî b. Ebî Tâlib, Râzî, Ebû Hayyan, Kurtubî ve Şevkânî'yi sayabiliriz.

Ülkemizdeki tefsir çalışmalarında ise, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır ve Süleyman Ateş'in tefsirleri haricinde kırâat farklılıkları nedeniyle oluşan farklı manaların dikkate alınmadığı ve bunlara değinilmediği görülmektedir.

Çalışmamızın temelini teşkil eden Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın tefsiri *Hak Dini Kur'ân Dili*'nde kısmen de olsa kırâat farklılıklarından dolayı meydana gelen âyetlerdeki mana ve yorum farklılıklarına temas edilmiştir.

Müfessir, âyetler arasına gizlenmiş geniş mana zenginliklerini ortaya çıkarmak için kırâatleri buna vesile saymış, göstermeye çalıştığı tefsir vecihlerini takviye etmek için kırâatlere itimat etmiştir. Sahih olan kırâatler arasında tercihe ve birini diğerine karşı üstün görme gibi bir yönelişe girmemiş, şâz kırâatlere değinmemiştir. Kırâatler üzerinde yaptığı yorumlarda her bir sahîh kırâati diğerleri ile bir arada değerlendirmeye çalışmış, farklı kırâatlerin her birinden kaynaklanan farklı anlamlara genelde temas etmeye çalışmış, bazen iki kırâatin de anlam olarak aynı olduğunu belirtmiştir. Kırâat farklarını verirken kelimelerin filolojik izahları üzerinde genelde durmaya çalışmış, kelimelerin i'rabına kısmen değinmiştir. Kırâat farklılıklarına temas ettiği yerlerde bazen kırâat imamlarını eksik ya da hatalı verdiği, bazen de kırâat imamlarının isimlerini zikretmediği görülmektedir.

Tefsirin geneline bakıldığında kırâat farklılıkları ilk iki ve son iki ciltte daha yoğun bir şekilde olduğu göze çarpmaktadır. Diğer ciltlerde ise kırâat farklılıkları ile malzeme daha azdır. Bu durum muhtemelen müellifin 1934 yılında geçirdiği bir kalp krizi neticesinde hastalığından endişelenmesi ve bir an önce tefsirini tamamlama gayreti içerisinde olmasındandır.

Kırâat farklarına yer veren tefsirler mevcut olmakla birlikte bu farklılıkların detaylı bir şekilde kullanıldığı bir tefsir çalışması henüz mevcut değildir. İsmail Karaçam'ın da ifade ettiği gibi⁵⁸⁵ kırâat ağırlıklı ve özellikle sahih kırâatlere dayalı bir tefsir yapılması gerekir.

---

⁵⁸⁵ İsmail Karaçam, *Kırâat İlminin Kur'ân Tefsiri 'ndeki Yeri*, MÜİFVY., İstanbul 1996, s. 223.

KAYNAKÇA

- el-Ahfeş, Said b. Mesade el-Belhî, *Meâni'l-Kur'ân*, tah. Abdulemir Muhammed Emin, Alemu'l-Kütub, Beyrut 1985/1405.
- el-Askalânî, Ahmed b. Ali b. İbn Hacer, *et-Tezhîbu't-Tehzîb*, Dâru'l-Fikr., Beyrut 1984/1404.
- Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1989.
- Balvâlî, Muhammed, *el-İhtiyâr fi'l-Kırâât ve'r-Resm ve'd-Dabt*, Mağrib 1997.
- Başıyigit, Nurettin, *Elmalılı'da İlmî Tefsir*, (basılmamış yüksek lisans tezi), UÜSB, Bursa, 1996.
- Bâzemûl, Muhammed b. Ömer b. Sâlim, *el-Kırâât ve Eseruhâ fi'l-Ahkâm ve't-Tefsîr*, Dâru'l-Hicre, Riyad 1417/1996.
- el-Beğavî, Ebû Müslim Hasan b. Mes'ûd, *Meâlimu't-Tenzîl*, Daru'l-Ma'rife, Beyrut 1992.
- el-Beydâvî, Kâdî Nâsıruddîn Ömer, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vil*, İstanbul 1314.
- el-Buhârî, Muhammed b. İsmâil, *el-Câmiu's-Sahîh*, İstanbul 1979.
- el-Cezerî, Abdurrahman, *Kitâbu'l-Fıkh Ale'l-Mezâhibi'l-Erba'a*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1984/1404.
- Çetin, Abdurrahman, *Kur'an Okuma Esasları*, Emin Yayınları, Bursa 2008.
- Dağ, Mehmet, *Kırâat Farklılıklarının İslam Hukukuna ve Metodolijisine Etkisi*, AÜSBE. (doktora tezi), Erzurum 1997.
- ed-Dânî, Ebû Amr Osman b. Saîd, *et-Teysîr fi'l-Kırââti's-Seb'*, İstanbul 1930.
- Demirci, Muhsin, *Tefsir Tarihi*, MÜİFVY, İstanbul 2003.
- Dikmen, Alaattin, *Elmalılı Tefsirindeki Sosyolojik Yaklaşımlar*, (basılmamış yüksek lisans tezi), UÜSB, Bursa, 1995.
- ed-Dimyâti, Şeyh Ahmed b. Muhammed, *İthâfu Fudâlâi'l-Beşer*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye 1422/2001.
- Ebû Dâvud, Süleyman b. Eş'as, *es-Sünen*, Mısır 1952.
- Ebû Ubeyde, Ma'mer b. El-Müsennâ, *Mecâzu'l-Kur'an*, Tah., Fuad Sezgin, Beyrut, 1401/1981.
- Ebû Zür'a, Abdurrahman b. Muhammed b. Zencele, *Hucetü'l-Kırâât*, tah. Said el-Efgânî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1982/1402.
- el-Endülüsî, Ebû Hayyan, *el-Bahru'l-Muhît*, Beyrut 1983.

- el-Ezherî, Ebû Mansur Muhammed b. Ahmed, *Kitâbu Meâni'l-Kırâât*, tah., Şeyh Ahmed Ferîd el-Mezîdî, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1420/1985.
- Ersöz, İsmet, *Elmalılı Hamdi Yazır ve Hak Dini Kur'an Dili* (basılmamış doktora tezi), SÜSBE, Konya 1983.
- _____, *Hak Dini Kur'an Dili'nde Hadis İsti'mâl Tarzı*, (basılmamış yüksek lisans tezi), AÜSB, Ankara 1976.
- el-Fadlî, Abdulhayy Abdulhâdî, el-Kırâatü'l-Kur'âniyye, Dâru'l-Kelam, Beyrut 1985.
- el-Ferrâ, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd, *Meâni'l-Kur'an*, Beyrut 1988.
- Gazzâlî, Ebû Hamid Muhammed b. Muhammed, *Cevâhîru'l-Kur'an*, Beyrut 1981.
- Gürses, İbrahim, *Elmalılı Tefsirinde Psikoloji Konuları*, (basılmamış yüksek lisans tezi), UÜSBE, Bursa, 1990.
- el-Hemezânî, Ebu'l-Alâ Hüseyin b. Ahmed b. el-Hasan, *Ğâyetü'l-İhtisâr fî Kırâati'l-Eimmeti'l-Emsâr*, tah. Eşref Muhammed, Cidde 1994/1414.
- el-Hudarî, Muhammed b. Mustafa b. Hasan, *Hâşiyetü'l-Hudarî alâ İbn Akîl*, Kahire ts.
- İbn Aşûr, Muhammed Tâhir, *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Tunus ts..
- İbnü'l-Cezerî, Muhammed b. Muhammed, *en-Neşr fî'l-Kırâati'l-Aşr*, Mısır ts.
- , *Ğâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut ts.
- , *Müncidü'l-Mukriîn ve Murşidü't-Tâlibîn*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1995.
- İbn Ebî Meryem, Nasr b. Ali eş-Şirâzî, *el-Mûdah fî Vucûhi'l-Kırâât ve İlelihâ*, tah. Ömer Hamdan el-Kubeysî, Mekke 1993/1414.
- İbn Hâleveyh, Hüseyin b. Ahmed, *el-Hucce fî Kırâati's-Seb'a*, tah. Sâlim Mukrem, Beyrut 1414/1996.
- İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân Ahmed, *Saîhu İbn Hibbân*, tah. Şuayb Arnavut, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1993/1414.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânü'l-Arâb*, Beyrut ts.
- İbn Mücâhid, Ebû Bekir Ahmed b. Mûsâ, *Kitâbu's-Seb'a fî'l-Kırâât*, tah. Şevki Dayf, Dâru'l-Meârif, Kahire 1400.
- el-İsfehânî, Hüseyin b. Muhammed Râğıb, *el-Müfredât fî Ğaribi'l-Kur'an*, Kâhire 1961.
- Kâdî, Abdulfettah, *el-Budûru'z-Zâhira fî'l-Kırâati'l-Aşri'l-Mütevâtira*, Dâru'l-Kitâbî'l-Arabî, Beyrut 1426/2005.
- Karaçam, İsmail, *Kırâat İlminin Kur'an Tefsirindeki Yeri*, MÜİFVY., İstanbul 1996.
- Karaman, Hayreddin vd., Çağrıcı, Mustafa- Dönmez, İbrahim Kâfi- Gümüş, Sadrettin, *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, DİBY., Ankara 2006.

- Kastallânî, Şihâbuddîn, *Letâifu'l-İşârât li Funûni'l-Kırâât*, Kahire 1986.
- Kurtubî, Muhammed b. Ahmed, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'an*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1413/1992.
- Mâverdî, Ebû Hasan Ali b. Muhammed, *en-Nüketü ve'l-Uyûn (Tefsîru'l-Mâverdî)*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1992.
- Mekkî, b. Ebî Tâlib, *el-Keşf an Vucûhi'l-Kırâât*, tah. Muhiddin Ramazan, Dimeşk 1391/1374.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyin Müslim b. Haccâc, *el-Câmiu's-Sahih*, Beyrut ts.
- en-Nehhâs, Ahmed b. Muhammed, *I'râbu'l-Kur'an*, Beyrut 1988.
- Paksüt, Fatma, "Merhum Dayım Hamdi Yazır" *Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Sempozyumu*, 4-6 Eylül 1991, Ankara 1993, s. 2-24.
- Pâluvî, Abdulfettah, *Zübdetü'l-İrfan*, İstanbul, ts.
- er-Râzî, Fahrüddîn Muhammed b. Ömer, *Mefâtihu'l-Ğayb*, Mısır 1938.
- Sevinç, R. Resul, *Arapçada Cümle Yapısı*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2007.
- et-Taberî, Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, Mısır 1968.
- Tabersî, Ebû Ali, *Mecmâu'l-Beyân li Ulûmi'l-Kur'an*, Tahran 1373.
- Temel, Nihat, *Kırâat ve Tecvîd Istılahları*, MÜİFV Yayınları, İstanbul 1997.
- Tetik, Necati, *Kırâat İlminin Talimi*, İşaret Yayınları, İstanbul 1990.
- Tuğral, Rahmi, *Farklı Kırâatların Tefsirdeki Yeri*, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sy. 7, İzmir 1992.
- Ünal, Mehmet, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Kırâat Farklılıklarının Rolü*, Fecir Yayınları, Ankara 2005.
- Yavuz, Yusuf Şevki, "Elmalılı Muhammed Hamdi mad.", *DİA*.
-----, "Hak Dini Kur'an Dili mad.", *DİA*.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Neşriyat ve Dağıtım, İstanbul 1979.
- Yıldırım, Suat, *Kur'an-ı Kerim ve Kur'an İlimlerine Giriş*, Ensar Neşriyat, İstanbul 1985.
- ez-Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed, *Mâ'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1404/1984.
- ez-Zemahşerî, Cârullah Mahmûd b. Ömer, *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîl*, Beyrut ts.
- ez-Zerkânî, Muhammed Abdilazîm, *Menâhilü'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'an*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1995.

ÖZET

Ana bölümünü Cumhuriyet döneminin en meşhur tefsiri Hak Dini Kur'ân Dili'nin kırâatlere göre değerlendirilmesini oluşturan bu çalışma, bir giriş ve iki bölümden oluşmaktadır.

Giriş kısmında bu tefsirin müellifi Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın hayatı, eserleri ve bu tefsiri hakkında kısaca bilgi sunulmuştur.

Birinci bölümde kırâat ilmi ve onunla ilgili genel bilgiler verilmiş, kırâat-tefsir ilişkisi ortaya konularak kırâatlerin tefsire sağladığı katkılar özetlenmiştir.

Çalışmanın esas hedefini teşkil eden ikinci bölümde Hak Dini Kur'ân Dili, kırâatler açısından ele alınmıştır.

Sonuç kısmında bu tefsirin kırâatler açısından taşıdığı değer özetlenmiş, ayrıca Kur'ân'ın tefsirinde kırâatlerin ve kırâat ilminin önemi vurgulanmıştır.

ABSTRACT

This study deals with the evaluations of *Hak Dini Kuran Dili*, which is the most famous commentary on Quran in the history of Turkish Republic, in terms of different readings (qiraats) and in this context it consist of two chapters except introduction.

In the introduction, it was given information about the life and works of Elmalılı Muhammet Hamdi Yazır, who is the author of this commentary.

In the first chapter, we gave some information about the science of readings (ilm al-qiraah) and relationship between qiraat and commentary and then we summarized the contributions of the readings (qiraats) to the commentary.

In the second chapter, which constitutes the main part of our study, the work of *Hak Dini Kuran Dili* was evaluated in terms of the qiraats.

In the conclusion, we tried to summarize the value of this study in terms of qiraats and it was emphasized the qiraats and ilm al-qiraah in the commentary on the Quran.

ÖZGEÇMİŞ

1971 yılında Trabzon'a bağlı Akyazı Beldesi'nde doğdu. Aynı belde ilkokulu tamamladı. 1990 yılında Trabzon İmam Hatip Lisesi'nden, 2001 yılında KTÜ Rize İlahiyat Fakültesinden mezun oldu. Trabzon Merkez Kur'ân Kursu Öğreticisi Mehmet Satan'dan “*kırâât-ı aşere*” okudu. 2006 yılında Rize Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tefsir Bilim Dalında yüksek lisansa başladı. 1992 yılında Diyanet İşleri Teşkilatında Akçaabat ilçesi Işıklar Beldesi Orta Mahalle Camii imam-hatibi olarak başladığı görevine halen Akyazı Beldesi Merkez Camii'nde devam etmektedir.